

3/2009

Samfunnsspeilet 3/2009 – 23. årgang

Samfunnsspeilet presenterer aktuelle analyser om levekår og livsstil. Samfunnsspeilet kommer ut seks ganger i året og gir viktig informasjon om sosiale, demografiske, økonomiske og kulturelle endringer i samfunnet. Samfunnsspeilet henvender seg til deg som er samfunnsengasjert, og til deg som har bruk for å kjenne det norske samfunnet i jobben din. For studenter og skoleelever er tidsskriftet en nyttig kilde som fyller tomrommet mellom lærebøker og dagspressen.

Redaksjon: Johan-Kristian Tønder (ansv. red.), Natasza P. Sandbu (red.), Trude Lappegård, Tor Morten Normann, Elisabeth Nørgaard, Mona Raabe, Jorun Ramm, Dag Rønningen og Toril Sandnes.

Redigering og korrektur: Gunn Bredevang, Liv Hansen og Kirsten Aanerud.

Design: Siri E. Boquist
Trykk: Lobo Media
Omslag: Siri E. Boquist
Foto: Hanne Marit Svensrud, Torbjørn Tjernsberg, Crestock, Colorbox

Priser: Per år kr 330,- (institusjoner), kr 220,- (private). Enkeltnr. kr 65,-.

Neste nummer av Samfunnsspeilet kommer ut i begynnelsen av oktober, med artikler om blant annet kvinners arbeidstidsønsker, uføre etter yrke og kjønn, og StatRes – et system for utvikling og formidling av statistikk om staten til allmennheten og myndighetene.

Internett: <http://www.ssb.no/>

E-post: ssb@ssb.no

ISBN 978-82-537-7595-1 Trykt versjon
ISBN 978-82-537-7596-8 Elektronisk versjon
ISSN 0801-7603

© Statistisk sentralbyrå, juni 2009.
Artikler i tidsskriftet kan ikke uten videre tas som uttrykk for Statistisk sentralbyrås oppfatning. **Ved bruk av stoff fra tidsskriftet, oppgi kilde: Samfunnsspeilet/Statistisk sentralbyrå.**

<i>Helge Brunborg</i> Barnets kjønn: Blir det gutt eller jente?	2
<i>Frode Berglund, Øyvind Kleven og Tor Morten Normann</i> Valgdeltakelse blant de eldste: De fleste over 80 år stemmer	10
<i>Gunnlaug Daugstad og Lars Østby</i> Det flerkulturelle Norge: Et mangfold av tro og livssyn	14
<i>Odd Frank Vaage</i> Mosjon – etter alder, kjønn og utdanning: Gammel og ung – alle er mer fysisk aktive	22
<i>Jan Erik Kristiansen</i> Tall kan temmes! Praktiske prosenter: Andeler og endringer	28
<i>Ebba Wergeland</i> Dødelighet og sosiale forskjeller: Er helse og livslengde avhengig av yrke?	32
<i>Odd Frank Vaage</i> Mediebruk i 2008: Vi er minst interessert i ukeblader	40
<i>Dag Rønningen</i> Utviklingen på arbeidsmarkedet: Fra vekst til stagnasjon i sysselsettingen.....	43
<i>Anders Barstad</i> Utenfor allfarvei: Et lyst sinn, et langt liv?	50
Siden sist	52

Blir det gutt eller jente?

Foreldre i Norge er lite opptatt av om de får gutter eller jenter – de fleste ønsker å ha barn av begge kjønn. Kvinner med barn av samme kjønn får hyppigere ett barn til enn dem som har både gutt og jente fra før. Sannsynligheten for å få en jente øker med antall jenter i søskenflokket. Det samme gjelder gutter, men mønsteret er mer uklart. Par som forsøker å få barn av motsatt kjønn, har derfor stadig mindre sjanse for å lykkes, viser en analyse av 2,8 millioner fødte fra 1950 til 2007.

Helge Brunborg

Blir barnet gutt eller jente? Dette spørsmålet omfattes med stor interesse både av par som venter barn, og av andre. Vi er likevel mindre opptatt av barnas kjønn enn tidligere generasjoner har vært, i hvert fall i vår del av verden. Selv om en rekke studier viser at det finnes kjønnspreferanser i industriland, er de ikke så klare som i mange

utviklingsland (Coombs 1979; Arnold 1997). I Europa og andre vestlige land er det først og fremst et ønske om å ha barn av *begge* kjønn (Noack og Østby 1981; Pebley og Westoff 1982; Hank og Kohler 2000; Andersson mfl. 2006; Andersson, Hank og Vikat 2007).

I alle land fødes det vanligvis litt flere gutter enn jenter. I Norge fødes det mellom 103 og 108 gutter per 100 jenter, som kalles for *kjønnsproporsjonen ved fødselen*. For perioden 1866-2008 var tallet 105,9, som tilsvarer en sannsynlighet på 51,4 prosent for at et levendefødt barn ble gutt.

Tre hypoteser

De fleste som venter barn i Norge, regner trolig med at det er omtrent like stor sannsynlighet for at barnet blir gutt som at det blir jente. Men det er en god del par som allerede har fått flere barn av samme kjønn, for eksempel tre gutter etter hverandre – noen av dem tror kanskje at neste gang vil de derfor være sikre på å få en jente. De følgende tre hypotesene er de vanligste:

1. Neste barn «må» bli jente, da det er svært liten sjanse for å få hele fire gutter etter hverandre.
2. Det er like stor sannsynlighet for at fjerde barn blir en gutt som at første (og andre og tredje) barn ble en gutt.
3. Det er mest sannsynlig at også neste barn blir en gutt, da det må være noe spesielt med par som bare får gutter.

Helge Brunborg er seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning. (hbr@ssb.no)

Beregningene er gjort av rådgiver Tove Irene Slaastad ved Seksjon for befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Det må imidlertid skilles mellom såkalte ubetingede og betingede sannsynligheter. Kaster vi mynt og krone, er den *ubetingede* sannsynlighet for å få krone fire ganger etter hverandre $\frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} \cdot \frac{1}{2} = 1/16$, eller 6,25 prosent. Men den *betingede* sannsynligheten for å få krone, gitt at vi allerede har fått krone tre ganger, er nøyaktig lik sannsynligheten for å få krone første gang, det vil si $\frac{1}{2}$ eller 50 prosent. Uansett hvor mange ganger vi har fått krone på forhånd, er sannsynligheten for å få krone i neste kast 50 prosent, dersom mynten ikke er skjev eller lignende. Troen på at en lang serie med bare krone vil øke sannsynligheten for at neste kast vil gi mynt, er et eksempel på det som i internasjonal litteratur kalles *gambler's fallacy*.

Den første hypotesen er altså feil og kan forkastes, da den bygger på en misforståelse. Men er det den andre eller tredje hypotesen som er riktigst av de gjenstående? For å avgjøre dette må vi se på den *faktiske* kjønnsfordelingen i en befolkning.

Gode data i Norden

For å undersøke om eksisterende barns kjønn påvirker sannsynligheten for å få gutt eller jente som neste barn, trenger vi for det første data om kjønnsfordelingen i søskenflokker. For det andre må vi ha data om svært mange søskenflokker, da tilfeldige variasjoner ellers kan komme til å dekke over systematiske forskjeller, som kan være meget små.

Få land har slike opplysninger. Det er sjelden det blir spurt om søskens kjønn i folketellinger, og bare noen få land har personregistre som gir informasjon om søsken. I Norge og de andre nordiske land har vi gode muligheter til å undersøke problemstillinger av denne typen, da vi ganske lenge har hatt et utbygd system med personregister og personnummer av god kvalitet.

Det sentrale folkeregister omfatter alle personer som er eller har vært bosatt i Norge siden 1960. For hver person er det opplysninger om blant annet personnummer, fødselsdato, kjønn og foreldrenes personnummer (for barn født etter om lag 1950). Vi har sortert disse dataene etter mors personnummer, slik at vi for nesten alle norske kvinner født etter 1935 kan få opplysninger om blant annet antall barn, fødselsdato, kjønn og fars personnummer for hvert barn (Brunborg og Kravdal 1986), se tekstboks.

Søskenflokken og neste barns kjønn

Tabell 1 viser sannsynligheten for at et levendefødt barn er gutt eller jente, avhengig av antall tidligere barn i alt (pariteten) og kjønnsfordelingen i søskenflokken. Vi ser for det første at sannsynligheten for at neste barn er en gutt *ikke* varierer med hvor mange barn kvinnen allerede har. Dette er i motsetning til andre studier som har funnet at sannsynligheten for gutt synker med antall tidligere

Datamaterialet

omfatter **1,2 millioner mødre** og søskenflokker, med i alt **2,8 millioner barn født i perioden 1950-2007**.

I denne tiden ble det i alt født 3,4 millioner barn i Norge. Om lag 0,6 millioner av disse ble født av kvinner som selv ble født før 1935. Dataene er derfor godt egnet til å undersøke om kjønnsfordelinger til tidligere barn påvirker kjønnen til neste barn.

Datamaterialet omfatter bare levendefødte. Det omfatter også adoptivbarn, men disse utgjør en svært liten andel. Også kvinner født i utlandet og kvinner som har fått barn i andre land, er inkludert dersom deres barn er oppført med mors fødselsnummer i Det sentrale folkeregister.

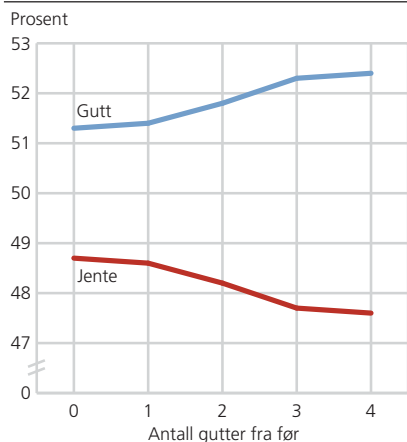
Tabell 1. Sannsynlighet for neste barns kjønn, gitt antall tidligere barn og deres kjønnsfordeling, inkludert flerlinger og innvandrere¹

	Paritet (antall tidligere levendefødte barn)	Sannsynligheten for å få en gutt, prosent	Antall gutter fra før	Sannsynligheten for å få en gutt, prosent	Antall jenter fra før	Sannsynligheten for å få en jente, prosent
Første barn	0	51,3	0	51,3	0	48,7
Andre barn	1	51,2	0	51,0	1	49,0
			1	51,4	0	48,6
Tredje barn	2	51,3	0	50,8	2	49,2
			1	51,3	1	48,7
Fjerde barn	3	51,3	2	51,8	0	48,2
			0	50,5	3	49,5
			1	51,1	2	48,9
Femte barn	4	51,2	2	51,3	1	48,7
			3	52,3	0	47,7
			0	50,3	4	49,7
			1	51,0	3	49,0
			2	50,9	2	49,1
			3	51,6	1	48,4
			4	52,4	0	47,6

¹ Kvinner født om lag 1935-1991.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 1. Sannsynligheten for at neste barn er gutt eller jente, etter hvor mange sønner en kvinne har fra før, inkludert flerlinger og innvandrere. Prosent¹

¹ Kvinner født om lag 1935-1991. Kvinner med flerlinger og kvinner født i utlandet av utenlandske foreldre er tatt med.
Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

barn (Brunborg 1987; Mathews og Hamilton 2005), mens Lippert, Skjærven og Salvesen (2005) fant at den økte med pariteten.

Vårt datamateriale omfatter kvinner i alle aldre født etter 1935, som nå er fra 15 til over 70 år. Noen av disse har ikke rukket å få mer enn ett barn ennå (innen utgangen av 2007). Dersom vi bare tar med kvinner over 49 år, som altså er helt ferdige med å få barn, finner vi at sannsynligheten for guttefødsel synker svakt, fra 51,3 prosent ved første fødsel, til 51,2 for andre, tredje og fjerde fødsel, og 50,7 prosent ved femte fødsel (ikke vist i tabellen).

For det andre viser tabell 1 og figur 1 at sannsynligheten for å få gutt øker med antall gutter moren har på forhånd (de lyseblå feltene), og synker med antall jenter. Den betingede sannsynligheten for å få gutt øker fra 0,513 hvis kvinnen ikke har noen barn fra før, til 0,524 hvis hun allerede har fire gutter. Sannsynligheten for å få jente øker tilsvarende, fra 0,487 ved første fødsel til 0,497 hvis hun har fire jenter på forhånd (de rosa feltene). Selv med fire jenter på forhånd er det altså litt mer sannsynlig at neste barn blir en gutt enn at det blir en jente.

Disse resultatene tyder på at det er den tredje hypotesen nevnt foran som er den riktige, det vil si at et barns kjønn påvirkes av tidligere søskens kjønn. Dette innebærer at et par som forsøker å få ett barn til for å få barn av begge kjønn, har stadig mindre sjanse for å lykkes.

Tvillinger og trillinger ikke med

Andre studier har vist at betydningen av tidligere barns kjønn forsvinner eller blir sterkt redusert dersom flerlinger (tvillinger, trillinger og så videre) holdes utenfor (Lippert, Skjærven og Salvesen 2005; Biggar mfl. 2008; Persson 2006). Begrunnelsen for ikke å ta med tvillinger er at noen av barna ved en tvillingfødsel er enegget tvilling med det «forrige» barnet, noe som påvirker sannsynligheten for at «neste» barn er gutt eller jente, og tilsvarende for trillin-

Tabell 2. Sannsynlighet for neste barns kjønn, gitt antall tidligere barn og deres kjønnsfordeling, ekskludert flerlinger og innvandrere. Prosent¹

	Antall barn fra før	Sannsynligheten for å få en gutt, prosent	Antall gutter fra før	Sannsynligheten for å få en gutt, prosent	Antall jenter fra før	Sannsynligheten for å få en jente, prosent
Første barn	0	51,3	0	51,3	0	48,7
Andre barn	1	51,2	0	51,3	1	48,7
			1	51,1	0	48,9
Tredje barn	2	51,4	0	51,3	2	48,7
			1	51,4	1	48,6
			2	51,5	0	48,5
Fjerde barn	3	51,3	0	51,2	3	48,8
			1	51,2	2	48,8
			2	51,3	1	48,7
			3	51,8	0	48,2
Femte barn	4	51,3	0	49,5	4	50,5
			1	52,2	3	47,8
			2	51,1	2	48,9
			3	51,3	1	48,7
			4	51,4	0	48,6

¹ Kvinner født om lag 1935-1991.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

ger og firlinger. Lippert, Skjærven og Salvesen (2005) (Norge) og Biggar mfl. (2008) (Danmark) har derfor holdt alle tvillinger utenfor, mens man i Sverige ekskluderte *alle* flerlinger (Persson 2006).

Vi har derfor gjentatt beregningene uten å ta med mødre til flerlinger. I den nye beregningen har vi også ekskludert *innvandrere*, det vil si kvinner født i utlandet av utenlandsfødte foreldre. Grunnen til dette er at vår informasjon om søskenflokker er mindre komplett for innvandrere. En indikasjon på dette er at mange innvandrere etter hvert blir gjenforent med ett eller flere barn, noen etter at de har født nye barn i Norge.

Tabell 2 viser at når flerlinger fjernes, forsvinner også mye av effekten av antall tidligere gutter på sannsynligheten for å få gutt, selv om den fortsatt øker fra andre til fjerde barn. Men for jenter gjenstår det en klar effekt, nemlig at sannsynligheten for å få jente øker med antall jenter fra før. Disse virkningene er omtrent de samme om vi inkluderer innvandrere eller ikke.

Vi vet ikke grunnen til at våre resultater er litt forskjellige fra de to andre studiene. Det kan for eksempel skyldes at vi har data for flere år disse. Men viktigere er det trolig at vi har tatt med alle kvinner uansett alder, i motsetning til Lippert, Skjærven og Salvesen (2005). Alderssammensetningen i studiematerialet spiller en rolle, både fordi yngre kvinner ikke er ferdige med å få barn, og fordi sannsynligheten for å få gutt vanligvis synker med mors (og fars) alder (Pollard 1969; Chahnazarian 1988; Mathews og Hamilton 2005).

Hvem får ett barn til?

Andel kvinner som får ett barn til, avhengig av tidligere barns kjønn, kan tolkes som en indikasjon på kjønnspreferanser. Tabell 3 viser at kvinner med barn av samme kjønn får ett barn til hyppigere enn kvinner med barn av begge kjønn. For eksempel har rundt 45 prosent av kvinner med to gutter (46,1 prosent) eller to jenter (44,4 prosent) fått ett barn til, mot bare 40,4 prosent av kvinner med én gutt og én jente. Også for kvinner med tre eller fire barn av samme kjønn er det klart flere som får ett barn til, enn de som har blandede barneflokker.

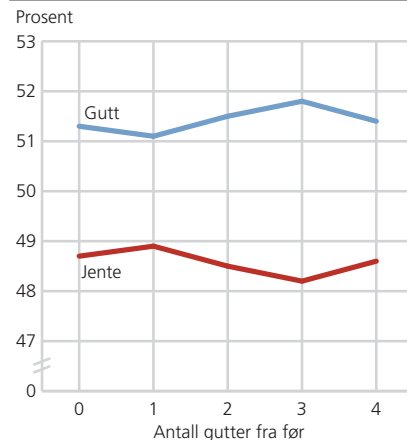
Kvinner med to sønner ser imidlertid ut til å ha litt sterkere preferanse for å få en jente enn kvinner med bare døtre har for å få en gutt. Det er nemlig flere kvinner som har fått ett barn til blant dem som har bare gutter (46,1 prosent), enn blant dem som har bare jenter (44,4 prosent). Blant kvinner med tre barn av samme kjønn er det litt flere guttemødre enn jentemødre som får ett barn til, men forskjellen er liten.

Ettbarnsmødre ser ikke ut til å ha noen klare kjønnspreferanser, da de fleste, nesten 80 prosent, får ett barn til uansett om de har gutt eller jente fra før.

Barn nummer fem

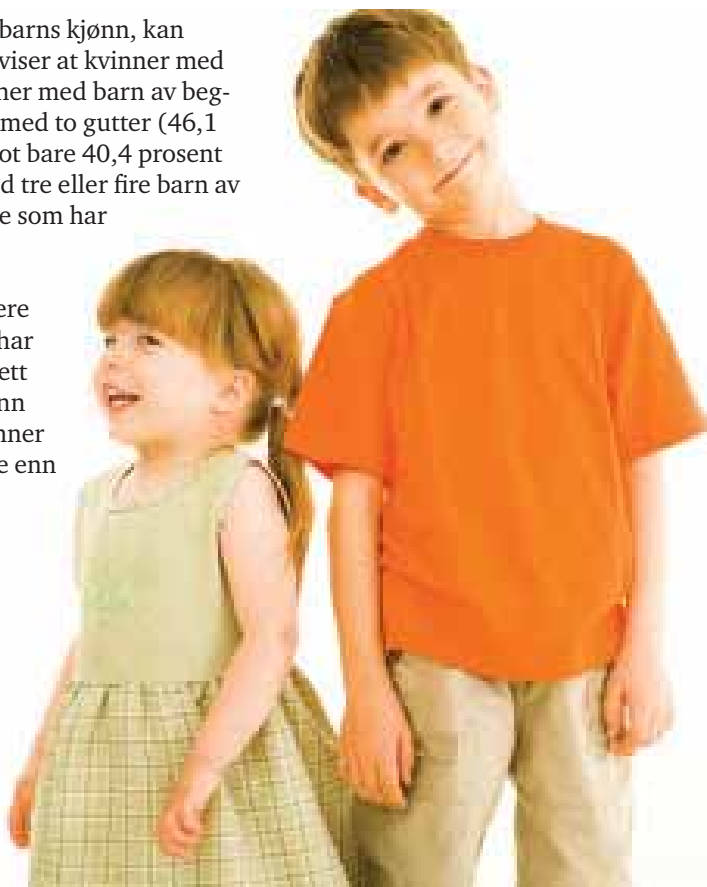
Kvinner med *fire* barn av samme kjønn har imidlertid ikke bare ønske om å ha barn av begge kjønn, som vist i tabell 3. De ser også ut til å ha litt sterkere preferanser for å få en gutt til enn en jente til, da flere jentemødre får ett barn til (27 prosent) enn guttemødre (25,5 prosent). Det er imidlertid ganske få kvinner i vårt utvalg

Figur 2. Sannsynligheten for at neste barn er gutt eller jente, etter hvor mange sønner en kvinne har fra før, ekskludert flerlinger og innvandrere. Prosent¹

¹ Kvinner født om lag 1935-1991. Kvinner med flerlinger og kvinner født i utlandet av utenlandske foreldre er ikke tatt med.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. **Antall barn per kvinne og deres kjønnsfordeling. Absolutte tall og prosent¹**

	Antall kvinner		Andel kvinner som har fått ett barn til
	Absolutt	Prosent	Prosent
Mødre som har født minst ett barn			
I alt	1 079 641	100,0	79,7
1 jente	525 040	48,6	79,5
1 gutt	554 601	51,4	79,8
Mødre som har født minst to barn			
I alt	860 209	100,0	42,8
2 jenter	203 373	23,6	44,4
1 jente og 1 gutt	430 534	50,0	40,4
2 gutter	226 302	26,3	46,1
Mødre som har født minst tre barn			
I alt	368 445	100,0	26,1
3 jenter	43 941	11,9	28,2
2 jenter og 1 gutt	130 883	35,5	25,2
1 jente og 2 gutter	139 951	38,0	25,2
3 gutter	53 670	14,6	28,5
Mødre som har født minst fire barn			
I alt	95 993	100,0	24,5
4 jenter	6 048	6,3	27,0
3 jenter og 1 gutt	22 484	23,4	25,1
2 jenter og 2 gutter	34 095	35,5	23,4
1 jente og 3 gutter	25 446	26,5	24,4
4 gutter	7 920	8,3	25,5

¹ Kvinner født om lag 1935-1991. Kvinner med flerlinger og kvinner født i utlandet av utenlandsfødte foreldre er ikke tatt med.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

som hadde fått fire barn, bare 6,7 prosent av samtlige mødre. Kanskje ønsket om å få gutter er en av grunnene til at de har fått så mange barn?

Vi minner om at vi ikke har tatt med innvandrere i denne tabellen, fordi det som nevnt kan være at noen av barna deres ikke er registrert. Dessuten kan noen innvandrergupper ha et sterkere ønske om å ha gutt(er) enn de som ikke er innvandrere. En indikasjon på dette er at dersom innvandrere tas med i analysen (tallene er ikke vist i tabellen), er det 30 prosent av kvinner med fire jenter som får ett barn til, mot 27,3 prosent av kvinner med fire gutter, det vil si en del høyere enn i tabell 3 (27,0 og 25,5). Men også blant innvandrerkvinner med *både* gutter og jenter er det flere som får ett barn til, enn blant andre kvinner.

Ønsket om å få både jenter og gutter, som medfører at kvinner med barn av samme kjønn i større grad får flere barn enn andre kvinner, stemmer godt overens med funnene i en rekke studier (Ben-Porath og Welch 1976; Biggar 1999; Berlin 2004; Lippert, Skjærven og Salvesen 2005; Andersson mfl. 2006). Andersson mfl. (2006) fant at nordiske kvinner med to barn har en klar preferanse for å få minst ett barn av hvert kjønn. Danske, norske og svenske foreldre har ønske om å få en datter, mens finske foreldre har en signifikant preferanse for å få en sønn.

Tabell 4. Beregnet og observert andel søskenflokker med samme kjønn. Prosent¹

	Bare gutter		Bare jenter		Bare ett kjønn	
	Beregnet	Observert	Beregnet	Observert	Beregnet	Observert
Tobarnsmødre	26,3	25,0	23,7	23,0	50,0	48,1
Trebarnsmødre	13,5	14,2	11,6	11,7	25,0	26,0
Firebarnsmødre	6,9	8,1	5,6	6,2	12,5	14,3
Fembarnsmødre	3,6	4,4	2,7	3,4	6,3	7,8

¹ Kvinner født om lag 1935-1991. Kvinner med flerlinger og kvinner født i utlandet av utenlandsfødte foreldre er tatt med.

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Forskjellige fedre

Det er imidlertid én gruppe kvinner hvor betydelig flere får et tredje barn enn andre kvinner, og det er kvinner som har barn med forskjellige menn. Blant disse får 62,3 prosent av tobarnsmødrene minst ett barn til, mot 41,7 av de som bare har barn med én mann (tallene ikke vist i tabellen). Og av trebarnsmødrene får 34,4 prosent av disse ett barn til, mot 27,2 prosent av de kvinnene som holder seg til én mann. Men også disse kvinnene foretrekker å ha barn av begge kjønn.

Forklaringen er trolig at mange kvinner (og menn) som får en ny partner, ønsker å få barn sammen. I tillegg spiller eksisterende barns kjønn en rolle. Kvinner som har fått *fire* barn med forskjellige menn, ønsker seg imidlertid ikke flere barn enn andre kvinner, snarere litt færre.

Et tilsynelatende paradoks

De variasjonene vi har funnet i kjønnsproporsjonen (se tekstboks) og tilbøyeligheten til å få ett barn til, er små. Men de vil likevel kunne ha merkbare virkninger på sammensetningen av søskenflokker i en befolkning.

Dersom tilbøyeligheten til å få et barn til er uavhengig av tidligere barns kjønn, skulle vi vente rene guttefamilier blant 26,3 prosent ($= 0,513 \times 0,513$) av alle tobarnsfamilier, 13,5 prosent ($= 0,263 \times 0,513$) av trebarnsfamiliene, 6,9 prosent ($= 0,135 \times 0,513$) av firebarnsfamiliene, og så videre. Her har vi dessuten antatt at tidligere barns kjønnsfordeling ikke påvirker neste barns kjønn.

Tabell 4 viser imidlertid at den observerte fordelingen i Norge avviker en del fra dette. For eksempel har 8,1 prosent av firebarnsmødrene bare gutter, som er betydelig høyere enn den teoretiske andelen på 6,9 prosent.

Dette skyldes de to forholdene som er nevnt: For det første har par med barn av samme kjønn litt større sannsynlighet enn andre for at også neste barn har samme kjønn (tabell 1 og 2). For det andre er par med barn av ett kjønn betydelig mer tilbøyelig enn andre til å få ett barn til (tabell 3). Den første effekten skyldes fysiologiske faktorer og er som nevnt nokså liten, mens den andre effekten, som vesentlig er atferdsbetinget, er ganske stor.

Konklusjonen er et tilsynelatende paradoks: Hvis mange foreldre har preferanser for barns kjønn, blir det *flere* rene gutte- eller jentefamilier enn det ville blitt uten slike preferanser. Det er nemlig flere som får ett barn til blant

Kjønnsproporsjonen ved fødselen

Antall gutter som blir født per 100 jenter. Vanligvis regnes bare levendefødte med. For Norge for perioden 1866-2008 var kjønnsproporsjonen 105,9, som tilvarer en sannsynlighet på 51,4 prosent for at et levendefødt barn er gutt.

dem som har barn av samme kjønn, enn blant dem som har barn av begge kjønn. Og av de førstnevnte får relativt flere *fortsatt* barn av samme kjønn. Spesielt gjelder det at det blir flere rene gutteflokker dersom mange har sterke preferanser for å få jenter, enn dersom ingen legger vekt på dette.

Myter og forklaringer

Hvilke faktorer er det som fører til de variasjoner i kjønnsproporsjonen vi har funnet?

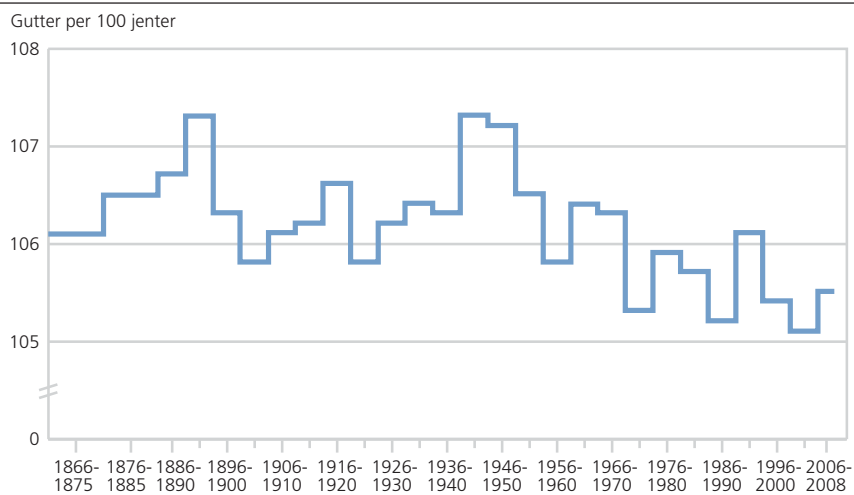
Andel gutter ved fødselen bestemmes av hvor mange gutter som blir unnfanget, og dødeligheten blant gutte- og jentefostre før fødselen. Det finnes ikke mye data om disse faktorene, men de som finnes, tyder på at det blir unnfanget flere gutter enn jenter, og at fosterdødeligheten er større for gutter enn for jenter, særlig på slutten av svangerskapet (Waldron 1998).

Kjønnsproporsjonen ved fødselen *synker* vanligvis med barnets nummer i rekken, med mors og fars alder og for kvinner som røyker (Waldron 1998; Mathews og Hamilton 2005). Proporsjonen kan også påvirkes av visse sykdommer og av stressende yrker (Waldron 1998). Variasjoner i slike faktorer kan derfor forklare noe av variasjonen i kjønnsproporsjonen mellom ulike folkegrupper og over tid.

Nedgangen i kjønnsproporsjonen i Norge siden annen verdenskrig (se figur 3) skyldes trolig at fødealderen har gått betydelig opp for både mødre og fedre, mens det ikke ser ut til å ha betydd noe at det gjennomsnittlige barnetallet har gått ned, spesielt ikke at det er blitt langt færre store barneflokker.

På folkemunne verserer det mange forklaringer på hvordan man kan påvirke barnets kjønn, blant annet at parets kosthold er viktig. Rødt kjøtt skal føre til flere gutter, for eksempel.

Figur 3. **Kjønnsproporsjonen for levendefødte i Norge, 1866-2008**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Betydningen av tidspunktet for samleie i forhold til kvinnens eggøsning er en annen og bedre dokumentert hypotese. Det er funnet at kjønnsproporsjonen ved befruktning påvirkes av nivået av visse hormoner, som igjen varierer gjennom menstruasjonssyklusen (James 1983, 2003; Waldron 1998). Dersom det er liten avstand mellom samleiet og eggøsningen, er det større sannsynlighet for at en befruktning gir gutt, og jente hvis avstanden er stor.

Høy samleiefrekvens skulle derfor gi større sannsynlighet for å få gutt, noe som er observert for noen befolkninger. Siden den seksuelle aktiviteten som regel synker med ekteskapsvarigheten, vil dette kunne forklare at kjønnsproporsjonen synker med pariteten.

Mange gutter etter en krig?

Et velkjent eksempel på variasjon i kjønnsproporsjonen er den høye andelen gutter som fødes under og like etter kriger. Dette er observert i en rekke europeiske land og USA for både første og annen verdenskrig (MacMahon og Pugh 1954; James 2003). Vi ser av figur 3 at kjønnsproporsjonen også i Norge var høyere under og etter annen verdenskrig enn i noen andre femårsperioder siden 1866.

Mange har hevdet at dette skyldes naturens eller Guds visdom, som sørger for å erstatte de falne soldatene med guttebarn. Det finnes imidlertid andre mulige forklaringer. Kriger fører ofte til lange fraværperioder for dem som allerede er gift, og til at mange ugifte utsetter giftermålet. Dette gjør at det blir flere førstefødsler enn ellers mot slutten av og etter kriger, og som nevnt foran, er det vanligvis flere gutter blant førstefødte. Den viktigste forklaringen er imidlertid at den seksuelle aktiviteten er høy blant soldater og andre som vender hjem etter fravær, og at dette som nevnt øker sjansen for at et samleie finner sted nær en eggøsning (James 1983, 2003; Chahnazarian 1988).

Minst én av hvert kjønn

Vi har funnet at tidligere barns kjønn i liten grad påvirker det neste barnets kjønn. Fra første til fjerde barn synker sannsynligheten for å få gutt for de som har bare jenter fra før, fra 51,3 til 49,5 prosent. Dette er ikke mye. Par som vurderer å få ett barn til, og som er opptatt av dets kjønn, bør derfor ikke legge stor vekt på disse tallene. Men for befolkningen som helhet har resultatene betydning for kjønnsfordelingen.

På den annen side er det i Norge et utbredt lønske om å ha barn av begge kjønn. For eksempel får litt under halvparten av alle tobarnsmødre ett barn til. Det er imidlertid en betydelig større andel som får ett barn til av dem som har barn av samme kjønn (rundt 45 prosent), enn av dem som har barn av begge kjønn (40 prosent). Det tilsvarende gjelder for kvinner med tre eller fire barn av samme kjønn, men kvinner med fire døtre er litt mer tilbøyelig til å få ett barn til enn kvinner med fire sønner.

Vi har også sett at enkelte myter om barnas kjønn har en mer naturlig forklaring enn hva som hevdes på folkemunne. På den annen side er det et paradoks at jo sterkere preferanser kvinner (og menn) har om barnas kjønn, jo flere rene jente- eller gutteflokker blir det.

Referanser

- Andersson, G., K. Hank og A. Vikat (2007): Understanding parental gender preferences in advanced societies: Lessons from Sweden and Finland, *Demographic Research* 17: 135-156. <http://www.demographic-research.org/Volumes/Vol17/6/W>.
- Andersson, G., K. Hank, M. Rønsen og A. Vikat (2006): Gendering Family Composition: Sex Preferences for Children and Childbearing Behavior in the Nordic Countries, *Demography* 43(2): 255-267.
- Arnold, F. (1997): Gender preferences for children, *Demographic and Health Surveys Comparative Studies* No. 23.
- Ben-Porath, Y. og F. Welch (1976): Do sex preferences really matter? *Economics* 90: 285-307.
- Berlin, M. (2004): Helst en av varje kön, *Välfärd* nr. 4: 12-13.
- Biggar, R.J., J. Wohlfart, T. Westergaard og M. Melbye (1999): Sex ratios, family size, and birth order, *American Journal of Epidemiology* 150(9): 957-962.
- Biggar, R.J., J. Wohlfart, T. Westergaard og M. Melbye (2008): Errata. RE: «SEX RATIOS, FAMILY SIZE, AND BIRTH ORDER», *American Journal of Epidemiology* 167(2): 249-250.
- Brunborg, H. og Ø. Kravdal (1986): *Barnetall blant norske kvinner, Rapporter 86/27*, Statistisk Sentralbyrå.
- Brunborg, H. (1987): Gutt eller jente? *Tidsskrift for Den Norske Lægeforening* 107(14): 1207-1209.
- Chahnazarian, A. (1988): Determinants of the sex ratio at birth: review of recent literature, *Social Biology* 35(3-4): 214-35.
- Coombs, L.C. (1979): Preferences for sex of children among U.S. couples. *Family Planning Perspectives* 9: 259-265.
- Hank, K. og H.-P. Kohler (2000): Gender Preferences for Children in Europe: Empirical Results from 17 FFS Countries, *Demographic Research* 2, www.demographic-research.org/Volumes/Vol2/1.
- James, W.H. (1983): Timing of fertilization and the sex ratio of offspring, i N.O. Bennett (red.) *Sex selection of children*. Academic Press, New York.
- James, W.H. (2003): Sex ratios of births conceived during wartime, *Human Reproduction* 18(5): 1133-1134.
- Lippert, T., R. Skjærven og K. Å. Salvesen (2005): Hvorfor får noen bare gutter eller bare jenter? *Tidsskrift for den norske legeforening* 125: 3414-3417.
- MacMahon, B. og T.F. Pugh (1954): Sex ratio of white births in the United States during the Second World War, *Am J Hum Genet.* 6(2): 284-292.
- Mathews, T.J. og B.E. Hamilton (2005): Trend analysis of the sex ratio at birth in the United States. *National vital statistics reports* 53 (20), National Center for Health Statistics, Hyattsville.
- Noack, T. og L. Østby (1981): Fruktbarhet blant norske kvinner. *Samfunnsøkonomiske studier* 49, Statistisk Sentralbyrå.
- Pebly, A.R. og C.F. Westoff (1982): Women's sex preferences in the United States: 1970 to 1975. *Demography* 19: 177-89.
- Persson, L. (2006): Vilket kön får barnet? *Välfärd* nr. 1: 20.
- Pollard, G.N. (1969): Factors influencing the sex ratio at birth in Australia, 1902-65, *Journal of Biosocial Science* 1: 125-144.
- Waldron, I. (1998): Factors determining the sex ratio at birth. Side 53-63 i *Too young to die, genes or gender*, ST/ESA/SER.A/155, Department of Economic and Social Affairs. Population Division. United Nations, New York.

De fleste over 80 år stemmer

De eldre utgjør en stadig økende andel av befolkningen, og interessen for deres politiske engasjement øker i takt med dette. For første gang kan Statistisk sentralbyrå vise tall for valgdeltakelsen blant personer over 80 år. Nesten 80 prosent menn og 75 prosent kvinner i aldersgruppen 80-84 stemte ved valget i 2005. Valgdeltakelsen holder seg høy lenger enn hva man tidligere har antatt, men faller etter fylte 85 år, spesielt blant kvinner.

Frode Berglund,
Øyvind Kleven og
Tor Morten Normann

Interessen for å delta i valg er noe som sannsynligvis alltid har variert med alder, og er av den grunn et fenomen som er vel verdt å analysere. Det typiske er at valgdeltakelsen øker med alder, men at den synker noe mot slutten av livet.

Forskere og statistikere har særlig konsentrert seg om valgdeltakelse i yngre aldersgrupper. De yngste er i startfasen av velgerkarrieren, og utviklingstrender her kan fortelle noe om hva som kommer til å skje senere. Når det i de senere årene er registrert fallende deltagelse blant de yngste, gir dette grobunn for bekymring for demokratiets utvikling. Hvorvidt dette er berettiget eller ikke, er en annen sak.

Livsfase og politisk engasjement

Alder blir ofte tolket som et uttrykk for livsfase. På gruppenivå gir alder et grovt uttrykk for hvilke livsfaser velgerne har vært gjennom. Stort sett er det slik at velgere under 30 år fremdeles befinner seg litt på utsiden av stor-samfunnet. I denne fasen av livet bruker mange tid og krefter på politiske enkeltsaker, og partipolitisk tilhørighet er fremdeles løs. Ved trettiårsalder har de aller fleste gjort seg ferdig med utdanning, etablert egen familie, blitt skattebetalere og mottakere av viktige samfunnstjenester. Det gjør at det blir mer relevant og interessant å forholde seg til politiske pakkedøsninger fremfor enkeltsaker.

Dette er en viktig forklaring på at valgdeltakelsen er gjennomgående høy blant velgere i aldersspennet 30-60 år. Tilknytning til arbeidslivet er regnet som en viktig faktor i så måte. Arbeidsplassen er en arena for politisk meningsbrytning og interessekamp, som i noen grad bidrar til politisk mobilisering.

Gamle velgere

Etter fylte 60 år forlater stadig flere arbeidslivet, og mange mister derved den politiske mobiliseringen herfra. Det har vært en utbredt oppfatning at pensjonisttilværelsen medfører tilbaketrekning og minsket interesse for det offentlige liv; at man trekker seg tilbake og konsentrerer seg mest om den private sfære. Dette har blitt brukt som forklaring på at valgdeltakelsen synker når velgerne blir gamle. En annen viktig forklaring på synkende deltagelse har vært skrantende helse.

Frode Berglund (fra venstre) er statsviter og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for planlegging og brukertesting. Han har publisert flere artikler innenfor valgforskning. (fbe@ssb.no)

Øyvind Kleven er statsviter og seniorstatistikkraadgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for planlegging og brukertesting. Han har skrevet artikler om politisk deltagelse. (kle@ssb.no)

Tor Morten Normann er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk, der han er fagsvarlig for levekårsundersøkelsen EU-SILC. (tmn@ssb.no)

Generasjonens erfaringer

En alternativ tolkning av alder er at den gjenspeiler generasjonstilhørighet. Alder oppfattes som uttrykk for hva man opplevde i en bestemt periode av livet. Oppvekstvilkårene til en generasjon kan for eksempel påvirke hvordan generasjonen forholder seg til samfunnet senere. Eldre generasjoner vokste opp i en tid da stemmeretten ikke var en selvfølge, og det var ikke så lenge siden allmenn stemmerett hadde blitt innført. Denne erfaringen kan ha bidratt til at mange eldre fremdeles oppfatter stemmegivning som en viktig handling.

Yngre generasjoner vokser opp i en tid hvor stemmeretten blir tatt for gitt, og vil av den grunn kanskje betrakte stemmegivning som en mindre viktig handling. I et generasjonsperspektiv blir synkende valgdeltakelse blant unge velgere et faretegn for demokratiet; valgdeltakelsen vil holde seg lav etter hvert som velgerne blir eldre. Over tid vil det medføre at valgdeltakelsen generelt vil bli lavere.

Om dataene

For å gi et totaltall for valgdeltakelsen i befolkningen måtte vi ha veid opp for at eldre er overrepresentert i utvalget. Poenget her er å se på variasjonen mellom aldersgruppene. Det ble samlet inn informasjon om valgdeltakelse, alder og kjønn. Vi kan ikke gi noen fyldig analyse av hva som kan forklare variasjoner i deltakelse, men tallene gir likevel en unik beskrivelse av valgdeltakelsen i den eldste delen av velgerkorpset.

Generasjonsperspektivet er relevant for hva som skjer med eldre velgere. Siden de har vært gjennom en langvarig politisk mobilisering, er det ikke urimelig om effekten av dette opprettholdes også etter at de har blitt pensjonister. Mange eldre betrakter nok også stemmeretten som en viktig oppnådd rettighet som er så viktig for dem at de trosser skrantende helse. Forskning viser at eldre i større grad enn yngre oppfatter stemmeretten som en borgerplikt (Rose 2002).

Både friskere og mer opprørse

Et interessant moment når det gjelder eldre er at antakelsen om at pensjonisttilværelsen medfører tilbaketrekking fra den offentlige sfære, bygger på samfunnsforholdene som gjaldt under industrisamfunnet. Da var pensjonisttilværelsen stort sett ganske kort. Med senket pensjonsalder og bedre levekår strekker pensjonisttilværelsen seg over mange tiår for stadig flere. Dagens pensjonister er ikke bare friskere enn tidligere, de har også blitt flere, og de evner å mobilisere til kamp for egne rettigheter.

De siste tjue årene har det også vært flere tilløp til opprør blant eldre her til lands. Sent på åttitallet iverksatte eldre aksjoner mot den rådende eldreomsorg, mens seniorsaken ble igangsatt tidlig på totusentallet. Pensjonistpartiet ble dessuten etablert så tidlig som 1985, uten at dette har fått det helt store gjennomslaget.

Eldre har lenge vært et politisk objekt og en viktig politisk sak for mange velgere (Aardal 2003:16). Organiseringen blant eldre har imidlertid ført til en viss interesse for eldre som politiske subjekter, også innenfor forskning. Berglund (2005) ser på utvikling i politisk adferd blant eldre over tid, mens Kleven (2005) konsentrerer seg om stortingsvalget 2001 og lokalvalgene i 2003.

Statistikk om de eldste

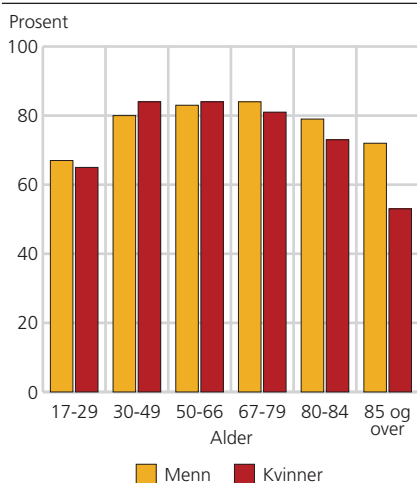
Det har vært et problem at statistikk om politisk adferd blant eldre mangler gode data om de eldste, og at stemmeberettigede over 80 år har vært fraværende i utvalgsstatistikk. Man har således kunnet si noe om aldersgrupper opp til 80 år, men ingen ting om de som er eldre.

For å bøte på dette, trakk Statistisk sentralbyrå et utvalg av 600 personer over 80 år i forbindelse med valgundersøkelsen i 2005. Disse ble ikke intervjuet, men valgdeltakelsen ble sjekket i manntallsregisteret. Personene ble trukket fra folkeregisteret før valget, og det kan ha vært noe avgang før valget fant sted. Materialet inkluderer også personer som befinner seg på institusjon. I tillegg inkluderer materialet de 3 000 personene som ble trukket ut til intervju i valgundersøkelsen. Disse er med her for å sammenlikne nivået på valgdeltakelsen blant de eldste.

Delt i to undergrupper

Aldersinndelingen er den samme som Kleven (2005) benyttet, men siden dette materialet også omfatter velgere over 80 år, har vi med to aldersgrupper til – en fra 80 til 84, og en fra 85 og over. I valgstatistikk gjøres vanligvis fordelingen av de yngste aldersgruppene, men siden det er de eldre som er interessante her, har vi valgt en grovinndeling også for de yngste (se tekstboks).

Figur 1. Valgdeltakelse, etter kjønn og alder. 2005. Prosent

Kilde: Mantallsundersøkelse, Statistisk sentralbyrå.

Valgdeltakelsen er lav i starten av velgerkarrieren, tar seg opp i livets midtre fase, og faller så mot livets slutt, viser figur 1. Det er likevel klart at nedgangen skjer på et senere tidspunkt i livet enn det som den tradisjonelle antakelsen om eldre legger til grunn.

Valgdeltakelsen synker riktignok med 3 prosentpoeng blant kvinner etter fylte 67. Dette er imidlertid for lite til at det kan regnes som en reell nedgang. Nivået er over 80 prosent for både kvinner og menn i aldersgruppen 67-79 år, og dermed godt over nivået for velgere under 30. Figuren viser at valgdeltakelsen holder et stabilt og høyt nivå frem til velgerne passerer 80 år.

Mer aktive enn de under 30

Det er først etter at velgerne runder at 80 år, at reell nedgang registreres. Deltakelsen synker da 5 prosentpoeng blant menn i aldersgruppen 80-84, men ligger fremdeles tett opp mot 80 prosent. Blant kvinner faller deltagelsen mer og lander på 73 prosent. Men også det må sies å være høyt, og fremdeles godt over nivået blant de yngste.

Utviklingen etter fylte 85 er nokså dramatisk blant kvinnene. Deltakelsen synker med 20 prosentpoeng, og bare annenhver kvinne i denne aldersgruppen avleverte stemmeseddel i 2005. Blant menn var nedgangen mer moderat. Over 70 prosent av menn som var 85 år eller eldre, stemte i 2005, og det er fremdeles høyere enn for gruppen som er under 30 år.

Pensjonistlivet mindre avgjørende?

Selv om tallene bekrefter at valgdeltakelsen synker når man blir riktig gammel, er det vanskelig å ta dem til inntekt for at pensjonister mister interesse for å delta som følge av at de har forlatt arbeidslivet. Når valgdeltakelsen synker merkbart først 13 år etter pensjonsalder, er det neppe avgang fra arbeidslivet som er forklaringen.

Dette styrkes av at menn opprettholder en høy deltagelse også etter fylte 85 år. Det er bare blant kvinner over 85 år at vi registrerer et betydelig fall i deltagelsen. Noe av forklaringen på dette skyldes egenskaper ved utvalget. Det ble trukket like mange menn og kvinner som var 85 år eller eldre. Siden kvinner blir eldre enn menn og det ikke ble satt noen øvre grense, innebærer det at kvinner i den øverste aldersgruppen er eldre enn mennene. Det kan innebære at svekket helse er en mer utbredt årsak til synkende valgdeltakelse blant kvinner enn blant menn i den eldste aldersgruppen.

En generell konklusjon må likevel være at valgdeltakelsen blant de eldste er svært høy. Det er bare kvinner som er 85 år eller eldre som er mindre aktive ved stortingsvalg enn de som er under 30 år.

Referanser

Aardal, B. (2003): *Velgere i villrede ...* Oslo, NKS-forlaget.

Berglund, F. (2005): Alt ved det gamle? Om eldre og politikk, *Norsk statsvitenskaplig tidsskrift*, vol. 21: 3-27.

Kleven, Ø. (2005): «Politisk deltagelse blant seniorer», i *Seniorer i Norge*, Statistiske analyser 72/2005, Statistisk sentralbyrå.

Rose, L. (2002): «Normer og roller – borgerpliktens endelikt?», i Aardal, B. (red.): *Valgdeltakelse og lokaldemokrati*, Oslo, Kommuneforlaget.

Et mangfold av tro og livssyn

Norge blir et stadig mer flerkulturelt samfunn. Ved inngangen til 2008 hadde én av ti personer enten innvandret selv eller var født i Norge av innvandrereforeldre. Med økt innvandring endrer også det religiøse bildet seg, og i den senere tiden har religionstilhørighet – særlig til islam – fått mye oppmerksomhet i offentligheten. Men religiøs tilhørighet er ikke noe som lett kan tallfestes, verken i beskrivelsen av befolkningen eller i integreringsdebatten.

*Gunnlaug Daugstad og
Lars Østby*

For å slå det fast med en gang, det finnes ikke noe register i Norge over personer fordelt etter religion, tro eller livssyn. Dermed kan man ikke vite hvor mange i Norge som er buddhister, muslimer, katolikker og så videre. Det vi kan vite, er antallet medlemmer i statskirken eller andre tros- og livssynssamfunn som mottar statlig støtte. Og de aller fleste i Norge er medlemmer i Den norske kirke (eller statskirken). Ved inngangen til 2008 var 3,9 millioner, eller 82 prosent, av befolkningen i Norge medlemmer i statskirken. I 1980 var andelen 88 prosent av befolkningen, mens ti år tidligere var den 94 prosent.

Når vi ser på tilveksten i folketallet fra 1980 til 2008, har den vært på over 660 000 personer, mens antallet medlemmer i statskirken har økt med 280 000. Det har altså blitt en lavere andel av den norske befolkningen som er medlemmer i statskirken, og det skyldes ofte utmeldinger, og at en del nyfødte og mange innvandrere ikke meldes inn. Fra 1980 til 2007 har det vært en nettoutmelding fra kirken på 141 000 personer (www.kirken.no). Bare i 2007 meldte om lag 8 300 seg ut. (KOSTRA: Kirke 2008).

Tros- og livssynssamfunn utenfor statskirken

Samtidig med at andelen av befolkningen som ikke er med i statskirken, har gått ned, har det skjedd en økning i antallet medlemmer i andre tros- og livssynssamfunn. Tabell 1 viser antall medlemmer i tros- og livssynssamfunn (hovedsakelig humanetikere) de siste 30 årene. På grunn av ulike datagrunnlag er ikke tallene før og etter 2005 helt sammenlignbare (se tekstboks), men tallene kan gi en pekepinn på den økningen som har skjedd.

I henhold til disse tallene var litt over 110 000 personer medlemmer av tros- og livssynssamfunn utenfor statskirken i 1971, mens vi ved inngangen til

Gunnlaug Daugstad er sosialantropolog, koordinator for innvandrrelatert statistikk og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (gld@ssb.no)

Lars Østby er demograf og seniorforsker i Statistisk sentralbyrå, Avdeling for personstatistikk. Han har i mange år jobbet særskilt med innvandrrelaterte problemstillinger. (los@ssb.no)

Statistikken over medlemskap i tros- og livssynssamfunn

Statistikken over medlemmer i tros- og livssynssamfunn er laget ut fra **søknader om statsstøtte** til fylkesmennene fra tros- og livssynssamfunn det enkelte år. Medlemslistene blir levert elektronisk og sendt til Brønnøysundregistrene via fylkesmennene for ulike kontroller, blant annet sjekking for mulige dubletter av personnummer. Personidentifikasjonen slettes etter kontrollen, og dataene kan ikke brukes til ytterligere analyseformål.

Tallene fra og med 2005 kan ikke sammenlignes direkte med tidligere år, fordi datagrunnlaget er endret (se fotnote 1 i tabell 1). En må også være forsiktig med sammenligninger mellom årene 2005 og 2007, da opprydningsarbeidet med kontroll av dobbeltmedlemskap har foregått helt til 2007.

Tabell 1. Medlemmer i tros- og livssynssamfunn¹. 1971-2008

	Medlemmer i tros- og livssynssamfunn i alt	Medlemmer i livssynssamfunn ²	Medlemmer i kristne trossamfunn utenom statskirken	Medlemmer i muslimske trossamfunn	Medlemmer i andre trossamfunn utenom statskirken ³
1971	111 263
1980	128 184	..	123 696	1 006	3 482
1990	247 073	49 428	158 398	19 189	20 058
2000	354 561	67 950	177 591	56 458	52 562
2001	362 422	70 363	183 352	62 753	45 954
2002	374 299	69 807	198 654	70 487	35 351
2003	386 773	69 652	202 125	75 761	39 235
2004	398 704	70 304	204 397	80 838	43 165
2005	382 986	73 517	215 090	76 621	17 758
2006	383 510	77 271	216 141	72 023	18 075
2007	403 909	79 722	225 507	79 068	19 612
2008	411 790	80 659	226 969	83 684	20 478

¹ I 2005 er det brudd i tidsserien på grunn av endring i rapporteringskilden.

² I stor grad Human-Etisk Forbund.

³ Tall for bahá'í, buddhisme, hinduisme, jødedom, sikhisme og andre trossamfunn.

Kilde: Trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja, Statistisk sentralbyrå.

2008 kunne telle 412 000 medlemmer. Dette tilsvarte om lag 9 prosent av befolkningen i 2008. Det vil også si at 9 prosent av befolkningen verken var medlemmer i et tros- eller livssynssamfunn eller statskirken.

Flest utenom statskirken er med i kristne trossamfunn

De kristne trossamfunnene utenfor statskirken har til sammen 227 000 medlemmer og utgjør 55 prosent av alle medlemmene i tros- og livssynssamfunnene ved inngangen til 2008 (se figur 1). Størst er den romersk-katolske kirken med over 54 000 medlemmer og pinsebevegelsen med i alt 40 000 medlemmer. Siden 2004 har den romersk-katolske kirken vært det største kirkesamfunnet utenom statskirken, og har i denne perioden fått om lag 10 000 nye medlemmer.

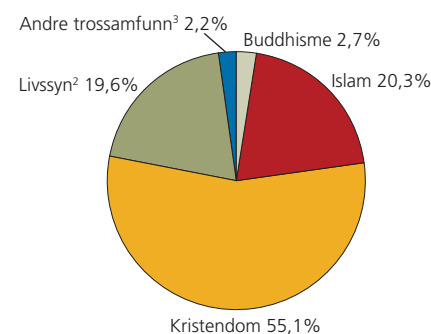
Over 20 prosent av medlemmene i tros- og livssynssamfunn utenfor statskirken er medlemmer i muslimske trossamfunn, og nesten 20 prosent er medlemmer i livssynssamfunn. Human-Etisk Forbund står for 99 prosent av medlemmene i livssynssamfunnene. Antall medlemmer i muslimske trossamfunn har økt mye siden den spede begynnelsen på 1970-tallet. I 1980 var det bare 1 000 registrerte medlemmer i muslimske trossamfunn (tabell 1), på tross av at det var 14 000 innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra muslimske land bosatt i Norge i 1980 (tabell 2). Dette vitner om at det har tatt tid før innvandrerne organiserte seg i egne trossamfunn, og organiseringen trenger heller ikke vitne om spesielt personlig engasjement (Vogt 2008). Ved inngangen til 2008 var det nesten 84 000 medlemmer i muslimske trossamfunn. Disse utgjør ikke noen religiøs eller organisatorisk enhet. Det finnes en rekke ulike muslimske trossamfunn og organisasjoner registrert i Norge, basert på ulike retninger innenfor islam og på medlemmenes landbakgrunn (se Vogt 2008 og Leirvik 2006).

Flest i Oslo utenom statskirken

I Oslo var 63 prosent av innbyggerne medlemmer i statskirken ved inngangen til 2008. Dette er mye lavere enn for hele landet sett under ett (82 prosent), og også lavere enn for Vest-Agder (76 prosent) og Akershus (79 prosent)

Figur 1. Medlemmer¹ i tros- og livssynssamfunn utenfor Den norske kirke, etter religion/livsyn. 1. januar 2008. Prosent

¹ Omfatter bare medlemmer det blir mottatt offentlig støtte for.

² Omfatter i stor grad medlemmer i Human-Etisk Forbund.

³ Omfatter bahá'í, hinduisme, jødedom, sikhisme og andre trosretninger.

Kilde: Trus- og livssynssamfunn utanfor Den norske kyrkja 2008, Statistisk sentralbyrå.

(KOSTRA: Kirke 2008). Også i 1970 var andelen som var medlemmer i statskirken i Oslo, lavere enn for snittet for landet, med 90 prosent av befolkningen. Veksten for medlemmer i andre tros- og livssynssamfunn har også vært størst i Oslo.

I Oslo er 99 000, eller 18 prosent av befolkningen, medlemmer av et tros- eller livssynssamfunn. I Akershus er andelen 9 prosent. Blant dem som bodde i Oslo, var de muslimske trossamfunnene de største med nær 40 000 medlemmer ved inngangen til 2008. Dette tilsvarte 7 prosent av befolkningen i Oslo. En nesten like stor andel av byens befolkning var medlemmer i kristne trossamfunn utenom statskirken, og 3 prosent av befolkningen var medlemmer i livssynssamfunn. I Akershus var 8 500 medlemmer i muslimske trossamfunn, eller 1,6 prosent av befolkningen, mens andelen i kristne trossamfunn var over 4 prosent.

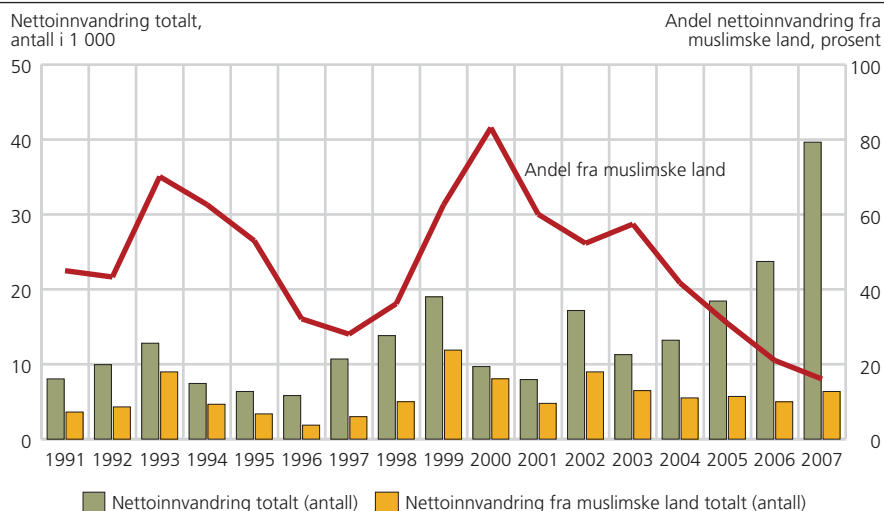
Økt innvandring påvirker tallene

Økning i medlemstall for ulike trossamfunn har en klar sammenheng med innvandringen til Norge. Innvandrere er ikke i utgangspunktet medlemmer i noe tros- eller kirkesamfunn i Norge, og det kan ta tid før de eventuelt melder seg inn. Derfor gir ikke tallene nevnt over nødvendigvis et oppdatert bilde av befolkningen etter tro og livssyn.

Økningen i medlemstallene for muslimske trossamfunn har en klar sammenheng med økt innvandring fra land der islam er utbredt. Fra slutten av 1970-tallet har antallet medlemmer i muslimske trossamfunn økt kraftig. Fra 1991 til 2003 kom halvparten av nettoinnvandringen fra muslimske land (se figur 2). Dette skyldes særlig at Norge på begynnelsen av 1990-tallet tok imot mange flyktninger fra de muslimske delene av Balkan. Rundt årtusenskiftet kom det også store antall flyktninger fra Irak, Somalia og Afghanistan.

Figur 2 viser nettoinnvandringen i alt og fra muslimske land fra 1991. Andelen og antallet som kommer fra muslimske land, har variert mye. Vi ser klare topper i 1993 (flyktninger fra Bosnia-Hercegovina) og 1999-2000 (mange

Figur 2. **Nettoinnvandring, etter land totalt og nettoinnvandring fra muslimske land totalt, antall. Nettoinnvandring fra muslimske land som andel av total nettoinnvandring til Norge, prosent. 1991-2007**

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Hvem regnes for å ha bakgrunn fra et muslimsk land?

Vi har i denne artikkelen brukt befolkningstall som viser antall innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra land der islam kan regnes for å være hovedreligion. Vi tar utgangspunkt i offentlig registrerte opplysninger om religion i ulike land. Kilden er CIA's faktabok, som har samlet ulike lands offisielle statistikk om religiøs tilknytning i landets befolkning (www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/). Faktaboken angir andel religiøse grupperinger i befolkningen. Landene er listet opp i tabell 2.

flyktninger fra Kosovo og Irak, men også fra Somalia). Nettoinnvandringen fra muslimske land nådde over 10 000 i 1999.

Flere katolikker

Det har vært en sterk økning i innvandringen fra 2004, og innvandringen fra Polen og andre EØS-land har blitt stadig mer dominerende. Innvandringen fra muslimske land har vært relativt stabil på i overkant av 5 000 per år, slik at muslimske lands andel av nettoinnvandringen var 16 prosent i 2007. De foreløpige tall som finnes for 2008 tyder på at andelen vil bli noe lavere enn året før.

For Polen, som årlig har stått for den største innvandringen siden 2004, oppgis det i offisiell statistikk at 90 prosent av landets befolkning tilhører den romersk-katolske kirken. Selv om den romersk-katolske kirken nå er det største kristne trossamfunnet utenom statskirken her i landet, kan det som nevnt ta tid før innvandrere melder seg inn i noe trossamfunn, selv om de deltar i kirkelige ritualer.

I europeisk sammenheng viser tall fra Den europeiske samfunnsundersøkelsen (se tekstboks) at innbyggere i Polen er blant dem som i størst grad oppgir at religion er svært viktig i deres liv, i likhet med befolkningen på Kypros, i Slovakia, Slovenia og Ukraina. Innbyggere i Norge er blant dem som i minst grad blant de utlagte landene i Europa oppgir at religion er viktig i deres liv.

Den europeiske samfunnsundersøkelsen (ESS) er en intervjuundersøkelse som gjennomføres i en rekke europeiske land, og finansieres av Europakommisjonen, European Science Foundation og nasjonale forskningsråd i deltakerlandene. I Norge foretas feltarbeidet av Statistisk sentralbyrå (SSB), og data er tilgjengelig gjennom Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD).

Hvor mange fra muslimske land bor i Norge?

Ingen offisiell statistikk registrerer den enkeltes tro eller religiøse tilknytning. Flere kommer likevel med anslag over antall muslimer i Norge. I Vogt (2008) antydes antallet å være mellom 120 000 og 150 000 i 2008, mens Opsal (2005) antyder 150 000. Begge forfatterne bruker SSBs befolkningsstatistikk i beregningen for innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre fra muslimske land, i tillegg til at Opsal også regner med norskfødte barn med én innvandrerforelder. Begge angir også et antall konvertitter. Vogt antyder for eksempel om lag 1 000 konvertitter til islam i 2008 (Vogt 2008). Opsal kalkulerer i tillegg antatt andel som er muslimer, fra de ulike innvandrergruppene i Norge.

For å vurdere nærmere de ulike anslagene har vi samlet og satt sammen data fra forskjellige kilder. Figur 2 viser nettoinnvandring totalt og nettoinnvandring fra land der islam er hovedreligion. Tabell 2 viser antall innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre med bakgrunn fra land der islam er hovedreligion.

Religiøs tilhørighet er ikke noe som avgrenses av SSBs definisjon av innvandrere eller deres barn. Derfor er dette først og fremst et anslag over nettopp innvandrere og norskfødte med bakgrunn fra muslimske land. Vi kunne, som Opsal, også ha inkludert barn av en innvandrer og en norskfødt med innvandrerforeldre og barn av to norskfødte med innvandrerforeldre. Per i dag er det 159 personer født av to norskfødte med innvandrerforeldre og om lag 3 000 født av en innvandrer og en norskfødt med innvandrerforeldre. De fleste har bakgrunn fra Pakistan og Tyrkia. Som vi ser, er tallene små sammenlignet med antallet innvandrere fra muslimske land.

Vi har i denne artikkelen tatt utgangspunkt i offentlig registrerte opplysninger om religion i ulike land (se tekstboks på forrige side). Vi har valgt å inkludere land der islam oppgis å være representativ for minst 50 prosent av befolkningen, og vi har ikke gjort noe skille mellom ulike retninger innenfor islam. Dette stemmer i stor grad overens med de landene som Opsal (1994) bruker som grunnlag. I tabell 2 har vi markert de landene der andelen oppgis å være mellom 50 og 80 prosent. Totaltallene i figur 2 og tabell 2 vil dermed inneholde tall for opprinnelsesland med relativt stor andel ikke-muslimer, som Egypt, Libanon, Sudan og Nigeria. Derfor blir anslaget tilsvarende usikkert, og antallet vil neppe tilsvare antallet muslimer i Norge.

Undersøkelsen **Levekår blant innvandrere 2005/2006** omfattet ti ulike innvandrergrupper. Dette var Pakistan, Tyrkia, Somalia, Irak, Bosnia-Hercegovina, Iran, Serbia og Montenegro, Vietnam, Sri Lanka og Chile. I alt ble det foretatt over 3 000 intervju med personer som har bakgrunn fra disse ti landgruppene. Se for eksempel Blom og Henriksen 2008 og Gulløy 2008.

Ikke nødvendigvis muslim ...

Det er viktig å være oppmerksom på at det langt fra er noe én-til-én-forhold mellom hvilken religion som er den største i et land en person har bakgrunn fra, og hvilken religion en innvandrer i Norge fra dette landet tilhører. For eksempel er de offisielle tallene for Sri Lanka at nær 70 prosent av befolkningen

er buddhister, og 7 prosent er hinduer. Dette er imidlertid ikke representativt for de srilankiske innvandrerne i Norge.

I undersøkelsen Levekår blant innvandrere 2005/2006 (se tekstboks) ble det blant annet spurt om hvilken religion personene var oppdratt i (Blom og Henriksen 2008 og Tronstad 2008a). Her kommer det fram at blant srilankerne i utvalget hadde sju av ti blitt oppdratt i hinduistisk tro. Det vil si at største religion i opprinnelseslandet ikke nødvendigvis er representativt for hvilken tro innvandrere fra dette landet har i Norge. Derfor har vi i noen sammenhenger, der vi har informasjon om at andelen muslimer er høyere eller lavere blant innvandrerne i Norge enn i opprinnelseslandet, foretatt visse korreksjoner.

Fra en rekke av de landene som kategoriseres som muslimske etter den definisjonen vi følger her, har mange kommet som flyktninger. Forfølgelse på grunn av religion og etnisk tilhørighet kan være en av årsakene til at de har flyktet. Det mønsteret vi ser blant srilankere i Norge, kan også gjelde for andre grupper.

Tilsvarende gjelder dette dem som har bakgrunn fra Iran og i noen grad dem fra Bosnia-Hercegovina. I Iran oppgis andelen muslimer å være 98 prosent i offisiell statistikk. Blant dem med iransk bakgrunn som deltok i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006, var det 30 prosent som oppga at de var oppdratt i en annen religion enn islam (Tronstad 2008a). I tillegg var det 50 prosent av iranerne som oppga at de ikke tilhørte denne religionen i dag, som må sees i sammenheng med at mange er sekulære (ikke-religiøse) og har flyktet fra et religiøst regime.

Tilsvarende oppgis det i offisiell statistikk å være 40 prosent muslimer i Bosnia-Hercegovina, mens to av tre av dem som deltok i levekårsundersøkelsen og hadde bakgrunn fra Bosnia, oppga at de var oppdratt i muslimsk tro. Dette har en klar sammenheng med at det primært var bosniske muslimer som flyktet. Disse er inkludert i tallene her (figur 2 og tabell 2) på bakgrunn av særskilt kjennskap til trostilhørighet blant bosniere i Norge.

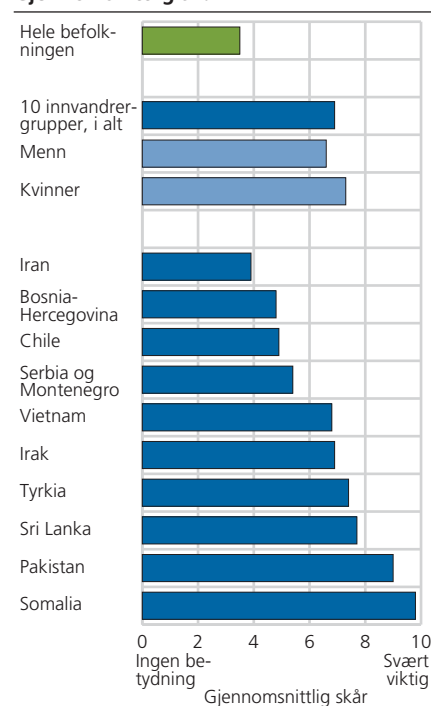
Et annet eksempel på hvor vanskelig det er å kategorisere innvandrere og deres barn etter opprinnelseslandets offisielle religioner, er de som kom fra Eritrea. I noen kilder oppgir offisiell statistikk over religion i Eritrea at kristendom og islam er like store, mens andre kilder angir at den ene eller den andre er størst (Landinfo). I tillegg vet vi at det først og fremst er religiøse minoriteter som forfølges i Eritrea. Ved inngangen til 2008 bodde om lag 3 400 eritreiske innvandrere og norskfødte med eritreiske foreldre i Norge. Disse har vi ikke inkludert i tallene.

... og religion betyr ikke like mye for alle

Det var først i Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 at religionens betydning blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre ble kartlagt i de ti gruppene som var med i undersøkelsen. Her ble alle bedt om å rangere, på en skala fra 1 til 10, hvor viktig religion var i deres liv (Tronstad 2008b). Verdien 1 står for «ingen betydning», mens 10 står for «svært viktig» (se figur 3).

I den tidligere nevnte europeiske samfunnsundersøkelsen kommer innbyggere i Norge ut med et resultat på samme spørsmål som viser at nordmenn er blant de minst religiøse i europeisk sammenheng. Gjennomsnittlig skår

Figur 3. Rangering blant innvandrerne på spørsmålet «Hvor viktig vil du si at religion er i livet ditt?», på en skala fra 1 (ingen betydning) til 10 (svært viktig), etter landbakgrunn og kjønn. Gjennomsnittlig skår

Kilde: Levekår blant innvandrere 2005/2006, Statistisk sentralbyrå og Den europeiske samfunnsundersøkelsen 2006.

Tabell 2. Innvandrere og norskfødte med innvanderforeldre fra land der islam er hovedreligion, etter landbakgrunn. 1980, 1990, 2000 og 2008

	1980	1990	2000	2008
Totalt	14 062	41 802	102 414	163 180
Pakistan	6 828	15 488	22 831	29 134
Irak	38	759	7 664	22 881
Somalia ²	31	1 391	8 386	21 795
Bosnia-Hercegovina ⁴	0	3	12 614	15 649
Iran	135	5 381	10 354	15 134
Tyrkia	2 384	6 155	10 481	15 003
Kosovo ^{2, 5}	2 117	4 996	15 466	11 052
Afghanistan	3	266	804	8 012
Marokko	1 286	3 064	5 409	7 553
Libanon ¹	85	614	1 540	2 248
Syria	48	213	763	1 692
Det palestinske området ³	0	0	64	1 381
Algerie	136	478	880	1 366
Gambia	153	615	984	1 271
Sudan ¹	27	59	371	1 018
Nigeria ¹	118	332	504	1 002
Tunisia	106	382	607	973
Andre muslimske land ⁶	567	1 606	2 692	6 016

¹ Mellom 50 og 80 prosent tilhører islam.

² Andeler ikke oppgitt i CIAs faktabok.

³ CIAs faktabok oppgir Gaza og Vestbredden separat, med henholdsvis 99 og 75 prosent muslimer.

⁴ CIAs faktabok oppgir andelen muslimer til 40 prosent.

⁵ For perioden 1980-2000 er dette tall for Serbia og Montenegro/tidligere Jugoslavia.

⁶ Andre muslimske land omfatter Indonesia, Bangladesh, Egypt, Aserbajdsjan, Jordan, Libya, Kuwait, Usbekistan, Senegal, Saudi-Arabia, Guinea, De forente arabiske emirater, Bahrain, Oman, Komorene, Maldivene, Mauritania, Djibouti, Turkmenistan, Mali, Niger og Tadsjikistan (over 80 prosent muslimer). Sierra Leone, Albania, Malaysia, Tsjad, Qatar, Brunei, Burkina Faso, Guinea Bissau og Kirgisistan (mellom 50 og 80 prosent muslimer). Jemen, Vest-Sahara (andel ikke oppgitt).

Kilde: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/ og *Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå*.

i Norge var på 3,5. Tilsvarende skår var på 3,2 i Sverige og 3,9 i Danmark. Kypros og Polen lå øverst blant europeiske land, med en skår på henholdsvis 6,4 og 5,9 (Tronstad 2008b).

Tall fra Levekårsundersøkelsen blant innvandrere 2005/2006 viser at iranere er de mest sekulære blant gruppene som deltok i undersøkelsen. Det er store variasjoner i hvor viktig religion vurderes av de gruppene som deltok i undersøkelsen, viser figur 3. Om alle ti gruppene sees under ett, har de en gjennomsnittsskår på 6,9. Felles for alle gruppene er at kvinner (7,3) oppgir å være mer religiøse enn menn (6,6). Denne kjønnsforskjellen går igjen i alle landgrupperingene, men kjønnsforskjellen er størst blant irakere og srilankere (se Tronstad 2008a).

Innvandrere fra Somalia og Pakistan kommer ut som de mest religiøse med en gjennomsnittsskår på henholdsvis 9,8 og 9,0, mens innvandrere fra Iran, Bosnia-Hercegovina, Serbia og Montenegro og Chile alle har en skår på 5 eller mindre, og dermed er de mest sekulære blant de gruppene som deltok i undersøkelsen. De med bakgrunn fra Iran er nesten nede på det nivået som

gjennomsnittet i Norge har. Religion synes å være like viktig for de unge som for de eldre.

Et åpent spørsmål

Hvor mange muslimer som bor i Norge, finnes det ikke noe klart og entydig svar på. Vi vet antallet registrerte medlemmer i muslimske trossamfunn, men antallet praktiserende muslimer er trolig høyere enn dette. Antallet medlemmer i muslimske trossamfunn henger, som nevnt, sammen med innvandring fra land der islam er hovedreligion. I 2000 var det registrert om lag 56 000 medlemmer i muslimske trossamfunn i Norge. Samme år var det registrert drøyt 100 000 innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, med bakgrunn i land der flertallet antas å være muslimer, og da inkluderer vi tidligere Jugoslavia i disse tallene.

Ved inngangen til 2008 var det i alt registrert 84 000 medlemmer i muslimske trossamfunn (se tabell 1). Samtidig var det registrert 163 000 innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre med bakgrunn fra muslimske land (se tabell 2). I 2000 utgjorde innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre med bakgrunn fra muslimske land 2,2 prosent av den norske befolkningen. Ved inngangen til 2008 var andelen 3,4 prosent. Og tallene viser at om lag halvparten av dem sto registrert som medlemmer i muslimske trossamfunn.

I tillegg kommer noen flere, for eksempel barn av én norskfødt med innvandrerforeldre og én innvandrer som vi ikke her teller med. Når vi sammenstiller befolkningstall med medlemmer i registrerte trossamfunn, må vi huske på at medlemskap i trossamfunn ikke er avgrenset til SSBs definisjon av innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre, men omfatter også personer med annen bakgrunn og konvertitter.

Oslo er det fylket som har størst andel innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i forhold til folketallet. En av fire i Oslo har slik bakgrunn. De som har bakgrunn fra muslimske land, utgjorde ved inngangen til 2008 under halvparten (46 prosent) av alle innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre i Oslo, eller 11 prosent av byens befolkning. Men det er bare 7 prosent av byens befolkning som er tilsluttet et muslimsk trossamfunn. 11 prosent er tilsluttet et annet tros- eller livssynssamfunn, mens hele 19 prosent ikke er organisert i noe tros- eller livssynssamfunn. Når Oslo er det fylket som har lavest andel av befolkningen i statskirken, har ikke dette primært sin årsak i innvandringen fra muslimske land.

Religionstilhørighet – vanskelig å anslå

Religiøs tilhørighet kan vi ikke i Statistisk sentralbyrå så lett kartlegge med våre vanlige metoder, og det har heller ikke vært noen prioritert oppgave å gjøre det. Det bildet vi får, basert på tilgjengelige data, er ikke nødvendigvis lett å tolke. Tall basert på medlemskap i menigheter og på innvandrernes landbakgrunn gir svært ulike anslag over religiøs tilhørighet.

Det har vært en vekst i antallet registrerte medlemmer i tros- og livssynssamfunn i Norge utenfor statskirken, men denne veksten har vært liten sammenlignet med den sterkt økende innvandringen vi har hatt etter 2004. Bildet er altså langt mer sammensatt enn mange gjerne vil tro.

Referanser

Blom, S. og K. Henriksen (2008): *Levekår blant innvandrere 2005/2006*, Rapport 2008/5, Statistisk sentralbyrå.

Gulløy, E. (2008): *Levekår blant innvandrere 2005/2006*. Dokumentasjonsrapport. Notater 2008/5, Statistisk sentralbyrå.

Leirvik, O (2006): *Islam i Norge*. <http://folk.uio.no/leirvik/tekster/islamiNorge.html>, Sist oppdatert 2006.

Tronstad, K. (2008a): «Religion», i: S. Blom og K. Henriksen (red): *Levekår blant innvandrere 2005/2006*, Rapport 2008/5, Statistisk sentralbyrå.

Tronstad, K. (2008b): «Levekårsundersøkelsen blant innvandrere», i: G. Daugstad (red) *Innvandring og innvandrere 2008*, Statistiske analyser 103, Statistisk sentralbyrå.

Vogt, K. (2008): *Islam på Norsk*. Moskeer og islamske organisasjoner i Norge, Oslo: Cappelen Damm.

[NSD] Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste: European Social Survey, <http://ess.nsd.uib.no/>

Opsal, J. (2005): *Islam*. Lydighetens vei, Oslo: Universitetsforlaget.

Opsal, J. (1994): *Lydighetens vei: Islams veier i vår tid*, Oslo: Universitetsforlaget.

CIA's faktabok: www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/

Trus- og livssynssamfunn utenfor Den norske kyrkja (2008): www.ssb.no/trosamf/, Statistisk sentralbyrå.

KOSTRA: Kirke (2008): http://www.ssb.no/emner/07/02/10/kirke_kostr/, Statistisk sentralbyrå.

Landinfo, www.landinfo.no

Mosjon – etter alder, kjønn og utdanning

Gammel og ung – alle er mer fysisk aktive

Alder er ingen hindring for å trene. Alle mosjonerer mer enn før, og særlig gjelder det for ungdom mellom 16 og 19 år. I denne gruppen trente 60 prosent tre-fire ganger i uka i 2007, nesten dobbelt så mange som i 2001. Også 67-79-åringene er blitt mer aktive, 40 prosent trener nå flere ganger ukentlig. Skiturer, svømming, sykling og raske fotturer er mest populært. Å gå raskt er like utbredt blant 67-79-åringene som blant 16-19-åringene, men de eldre jogger også mer enn før.

Odd Frank Vaage

Statistisk sentralbyrå har de siste ti åra gjennomført fire landsomfattende undersøkelser om nordmenns levekår der trening, mosjon og friluftsliv har vært et sentralt tema. I alle undersøkelsene var hovedutvalget personer i alderen 16 år og eldre. I tre av undersøkelsene er det også stilt spørsmål til et utvalg barn i alderen 6-15 år. Resultatene er lagt fram i en rapport som ble publisert for kort tid siden (Vaage 2009).

Økende fysisk aktivitet i fritiden

Et sentralt spørsmål i disse levekårsundersøkelsene er befolkningens generelle fysiske aktivitet på fritiden – om de trener eller mosjonerer. I 2007 svarte kun 8 prosent av personer i alderen 16-79 år at de aldri driver med denne typen aktiviteter (se tabell 1). Omtrent like mange var aktive sjeldnere enn hver måned. Og 42 prosent sier at de trener tre ganger i uka eller mer, av det trener 18 prosent omtrent daglig.

Det har vært en viss økning i fysisk aktivitet på fritiden i løpet av perioden 2001-2007. I 2001 var det 24 prosent som trente sjeldnere enn hver måned eller aldri, i 2007 var tallet 15 prosent. I 2001 var det 28 prosent som hadde trent tre ganger i uka eller mer, i 2007 var tallet 42 prosent. Det har altså vært en økning på 14 prosentpoeng på seks år.

Liten forskjell på menn og kvinner

I 2007 hadde 42 prosent av mennene trent tre ganger i uka eller mer, mens andelen var 44 prosent blant kvinnene. Økningen fra 2001 til 2007 gjelder dermed begge kjønn (se tabell 2).

Odd Frank Vaage er sosiolog og statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for levekårsstatistikk. (ova@ssb.no)

Tabell 1. **Hvor ofte man trener eller mosjonerer på fritiden. 16-79 år. 2001, 2004 og 2007. Prosent**

	Aldri	Sjeldnere enn hver md.	1-2 ganger i md.	1 gang i uka	2 ganger i uka	3-4 ganger i uka	Omtrent daglig
2001	15	9	10	17	21	17	11
2004	10	7	8	14	21	23	16
2007	8	7	9	13	20	24	18

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Hvor ofte man trener eller mosjonere på fritiden, etter kjønn. 16-79 år. 2001, 2004 og 2007. Prosent

		Aldri	Sjeldnere enn hver md.	1-2 ganger i md.	1 gang i uka	2 ganger i uka	3-4 ganger i uka
Menn	2001	14	9	12	18	19	18
	2004	11	8	10	14	20	22
	2007	9	8	11	12	20	22
Kvinner	2001	17	9	8	15	23	17
	2004	9	6	7	15	22	24
	2007	7	7	8	13	21	25

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Unge og eldre trener mye

I alle aldersgrupper er det nokså få som trener svært sjelden. Blant de som trener aldri eller sjeldnere enn hver måned, er andelen lavest blant 16-19-åringene (8 prosent), og høyest blant dem i alderen 67-79 år (23 prosent).

En stor gruppe i alle aldersgrupper trener så mye som tre-fire ganger i uka eller mer. Høyest er andelen i alderen 16-19 år, den er 60 prosent. Blant de andre aldersgruppene er andelen rundt 40 prosent. Verd å merke seg er at det ikke er noen gradvis nedgang med alderen i andelen som trener mye. Det viser også tallene for andelen som trener omtrent daglig: 27 prosent blant 16-19-åringene og 24 prosent blant 67-79-åringene gjør det.

Alle aldersgrupper er blitt mer aktive

Den positive utviklingen har vært størst mellom 2001 og 2004, men vi kan også ane en ytterligere økning i andel fysisk aktive fra 2004 til 2007.

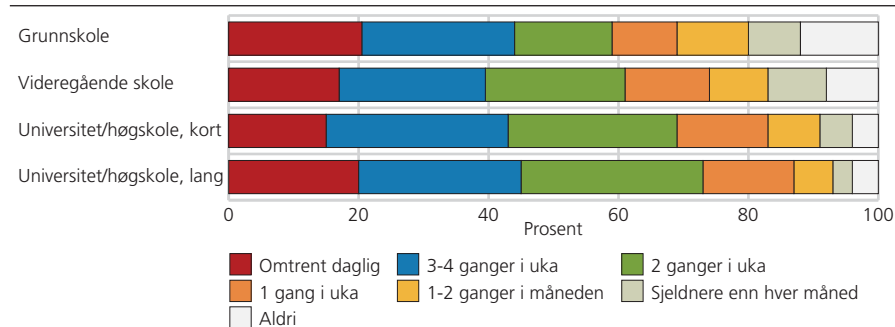
Endringen har vært størst i aldersgruppen 16-19 år. I 2001 trente 23 prosent aldri eller sjeldnere enn hver måned. I 2007 gjaldt det 8 prosent av ungdommene, mens 60 prosent i denne aldersgruppen trente tre-fire ganger i uka. I 2001 var tallet 27 prosent.

Også 67-79-åringene er blitt mer fysisk aktive på fritiden. Fra 32 prosent som aldri trente i 2001, gikk andelen av de passive eldre ned til 17 prosent i 2007. I denne gruppen trente 31 prosent tre-fire ganger i uka eller mer i 2001. Til 2007 økte andelen til 42 prosent. Også i aldersgruppen 45-54 år har det vært en kraftig økning i andelen som trener mye.

Det er en nokså tydelig sammenheng mellom utdanning og trening. Mens 20 prosent av dem som har bare grunnskole, trener aldri eller sjeld-

Figur 1. Hvor ofte man trener eller mosjonerer, etter utdanning. 16-79 år. 2007. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. Hvor ofte man trener eller mosjonerer, alle og etter kjønn. 6-15 år. 2004 og 2007. Prosent

	Aldri	Sjeldnere enn hver md.	1-2 ganger i md.	1 gang i uka	2 ganger i uka	3-4 ganger i uka	Omtrent daglig
2004 Alle	8	3	5	25	29	22	8
Gutter	9	3	5	20	31	21	11
Jenter	7	3	6	30	26	22	5
2007 Alle	7	4	5	18	29	26	11
Gutter	7	4	4	17	27	26	14
Jenter	7	4	5	20	30	26	8

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

nere enn hver måned, gjelder det 7 prosent blant dem som har lang universitets- eller høyskoleutdanning (se tabell 2). Blant dem som trener to ganger i uka, er det også en nokså tydelig forskjell mellom personer med ulikt utdanningsnivå. Det er flere blant dem med høy utdanning enn blant dem med lav utdanning som trener to ganger i uka. Blant dem som trener tre-fire ganger i uka eller mer, er det derimot ikke noen tydelig sammenheng med utdanning. På alle utdanningsnivåer ligger andelen som trener så mye rundt eller i overkant av 40 prosent.

Gutter trener oftere daglig enn jenter

Tabell 3 viser fysisk aktivitet blant barn i alderen 6-15 år i 2004 og 2007. Tallene for 2007 viser at det var 7 prosent i denne gruppen som aldri hadde vært fysisk aktive på fritiden med å trene eller mosjonere. Tar vi med de som var aktive sjeldnere enn hver måned, får vi 11 prosent. Det er ikke dermed sagt at disse barna ikke er fysisk aktive i dagliglivet, men denne aktiviteten har ikke trening eller mosjon om formål.

Barns treneaktivitet øker med alderen. Mens 16 prosent av 6-8-åringene trener 2-4 ganger i uka eller mer, er andelen 39 prosent blant 9-12-åringene og 50 prosent blant 13-15-åringene. Mens 2 prosent av 6-8-åringene trener omtrent daglig, er andelen ti ganger så stor blant 13-15-åringene. Og gutter trener oftere daglig enn jenter.

Mye fotturer, skigåing og sykling

Tabell 4 viser tall for dem som trener minst en gang i måneden. Å gå på beina er det nordmenn liker best når de mosjonerer. I både 2004 og 2007 har mer enn 80 prosent av dem som trener en gang i måneden eller mer, gått rask tur i løpet av de siste tolv månedene. Høye tall er det også for skiturer og sykling. I 2007 har 51 prosent gått skitur i løpet av de siste tolv månedene, 46 prosent har syklet.

Tabell 4. Andel som har deltatt ulike fysiske aktiviteter de siste tolv månedene blant dem som trener minst en gang i måneden. 1997, 2001, 2004 og 2007. Alder 16-79 år. Prosent

	1997	2001	2004	2007
Jogge-/løpeturer	34	37	37	45
Skiturer/langrenn ¹	38	51	51	51
Slalåm, telemark, snowboard ²	21	26	26	24
Svømming	37	40	25	21
Sykling	45	61	54	46
Gang/marsj ³	48	69	81	87
Folke-/selskapsdans, (jazz)ballett ⁴	8	10	14	5
Aerobic, gymnastikk, trimparti	23	23	21	20
Styrketrening	24	32	30	36
Fotball	16	17	18	18
Håndball	4	4	3	3
Ishockey, bandy	4	4	7	5
Tennis	5	4	4	4
Squash	6	5	4	4
Golf	5	6	6	6

¹ I 2007 er tall for skiturer/langrenn hentet fra spørsmålet som er stilt i papirskjemmet.

² I 2007 er tall for slalåm, telemark og snowboard hentet fra spørsmålet som er stilt i papirskjemmet.

³ I 2004 og 2007 ble det stilt spørsmål om «rask tur».

⁴ I 2007 ble det stilt spørsmål om «organisert dans».

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Mange liker jogging

I underkant av 40 prosent har i de fleste undersøkelsene holdt på med jogging i løpet av de siste tolv månedene. Mellom 20 og 30 prosent har holdt på med styrketrening, svømming, aerobic eller alpint, inkludert slalåm, telemark og snowboard. I underkant av 20 prosent holder på med fotballspilling i løpet av et år. Rundt 5 prosent har i løpet av de siste tolv månedene holdt på med lagspill som håndball, ishockey/bandy, tennis eller squash. Andelen er omtrent like stor for golfspillere.

Færre svømmer, og flere lar sykkelen stå

Flere går turer til fots og jogger, mens færre svømmer og sykler. Andelen som har jogget i løpet av de siste tolv månedene, har økt fra 34 prosent i 1997 til 45 prosent i 2007. Andelen

som sykler, har sunket fra 61 prosent til 46 prosent fra 2001 til 2007. Andelen som svømmer, har gått ned fra 40 prosent til 21 prosent i samme periode. For de andre typene av fysiske aktiviteter har det vært nokså stabile tall. Det er kanskje særlig overraskende at tallene for fotball og golf ikke har økt markant, til tross for stor satsing på fotball og utbygging av golfbaner.

I undersøkelsene i 2004 og 2007 er spørsmål om ulike fysiske aktiviteter blitt stilt til alle som har deltatt i undersøkelsen. Vi får dermed et bilde av hvordan aktivitetsgraden er i *hele* befolkningen.

Fotball og golf for menn, aerobic for kvinner

Det er noen tydelige forskjeller i valg av fysiske aktiviteter som er avhengig av kjønn, og som peker seg ut i tallene fra 2004 og 2007. En mye større andel menn enn kvinner spiller fotball og golf i løpet av et år, mens en mye større andel kvinner driver med aerobic, gymnastikk eller trim. Tallene viser også at kvinner i noe større grad enn menn går raske turer.

Lagidretter mest for de yngste

Det er stor forskjell mellom ulike aldersgrupper når det gjelder ulike fysiske aktiviteter. I den yngste aldersgruppen, 16 -19 år, finner vi de som er mest aktive i de fleste grenene. Det gjelder jogging, alpint, styrketrening og lagidretter som fotball, håndball, bandy/innebandy, ishockey, basketball og volleyball. Dessuten gjelder det orientering, friidrett og golf.

Raske turer – populært blant alle

Noen fysiske aktiviteter peker seg ut som aktiviteter for alle: skiturer, svømming, sykling, aerobic og, ikke minst, raske turer. Der er aktiviteten høyest blant 45-54-åringene, og andelen som deltar, er like høy blant 67-79-åringene som blant 16-19-åringene. Skiturer er også en gren hvor de godt voksne er blant de mest aktive.

Tabell 5. Andel som har deltatt i ulike fysiske aktiviteter på fritiden de siste tolv månedene i 2004 og 2007. Alle og etter kjønn. Alder 16-79 år. Prosent

	Alle		Menn		Kvinner	
	2004	2007	2004	2007	2004	2007
Jogge-/løpeturer	33	39	37	45	28	34
Skiturer/langrenn ¹	46	47	50	49	42	45
Slalåm, telemark, snowboard ²	24	21	29	25	19	17
Svømming	22	19	21	17	24	20
Sykling	49	41	51	44	47	39
Rask tur	76	80	71	76	81	85
Organisert dans ³	..	5	..	3	..	6
Aerobic, gymnastikk, trimparti	18	17	8	6	28	28
Styrketrening	26	31	28	32	23	30
Fotball	16	16	24	24	7	8
Håndball	3	3	2	2	3	3
Tennis	4	4	5	5	3	3
Squash	4	3	5	5	2	2
Golf	6	5	8	8	3	3
Kampsport	2	2	2	3	1	2
Bandy/innebandy	5	4	6	5	6	3
Ishockey	2	1	2	2	1	0
Friidrett	2	2	2	2	2	2
Basketball	5	4	6	4	4	3
Orientering	3	4	4	4	3	3
Volleyball	9	8	9	8	8	7
Annen idrett	..	5	..	6	..	3
Antall svar	3 230	3 076	1 654	1 530	1 576	1 546

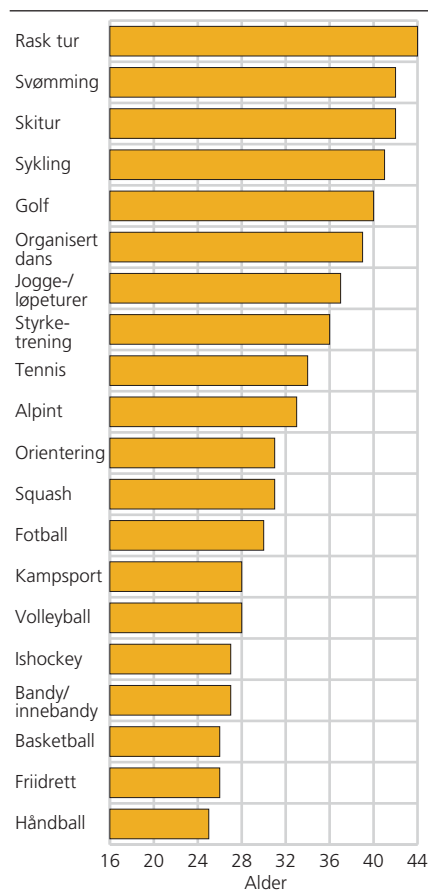
¹ I 2007 er tall for skiturer/langrenn hentet fra spørsmålet som ble stilt i papirskjemaet.

² I 2007 er tall for slalåm, telemark og snowboard hentet fra spørsmålet som ble stilt i papirskjemaet.

³ I 2007 ble det stilt spørsmål om «organisert dans».

Kilde: Levekårsundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 2. Gjennomsnittsalder for dem som har deltatt i ulike fysiske aktiviteter på fritiden de siste tolv månedene. 16-79 år. 2007

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

Mer jogging og styrketrening i alle aldre

Mellom 2004 og 2007 har det vært en økning i andelen som jogger, i de fleste aldersgrupper. Særlig stor økning har det vært blant de eldste. Andelen som går raske turer, har også økt, stort sett i alle aldersgrupper. Det samme gjelder styrketrening. På den annen side finner vi i de fleste aldersgrupper en nedgang i andelen som sykler. Nedgangen i alpint viser seg særlig blant de unge.

Høyest gjennomsnittsalder blant dem som går raske turer

Figur 2 viser gjennomsnittsalderen blant dem som har deltatt i ulike fysiske aktiviteter de siste tolv månedene i 2007. Vær oppmerksom på at dette er gjennomsnittsalder mellom 16 og 79 år, og at vi dermed må se bort fra dem som er eldre og yngre. De som går raske turer, har den høyeste gjennomsnittsalderen, som er 44 år, viser figuren. Derneft følger svømming og skiturer, der gjennomsnittsalderen er 42 år. Gjennomsnitt for dem som sykler, er 41 år, og for dem som spiller golf eller er med på aerobic/gymnastikk/trimparti, er gjennomsnittlig alder 40 år.

På den nedre del av listen finner vi bandy/innebandy og ishockey med 27 år, basketball og friidrett med 26 år og helt nederst de som spiller håndball, med 25 år.

Mindre aktivitet fra barn til ungdom

I overgangsfasen fra barn (13-15 år) til ungdom (16-17 år) endrer aktivitetsnivået seg i ulike typer mosjon og trening. 2007-tallene viser at det er betydelig fall i aktiviteten fra barn til ungdom i langrenn, svømming, sykling, organisert dans, fotball og håndball. For de fleste andre grenene er det også en viss nedgang. Det er ingen tydelige tegn på økende aktivitet fra barn til ungdom, men grener som jogging, aerobic, styrketrening og volleyball holder seg omtrent på det samme nivået.

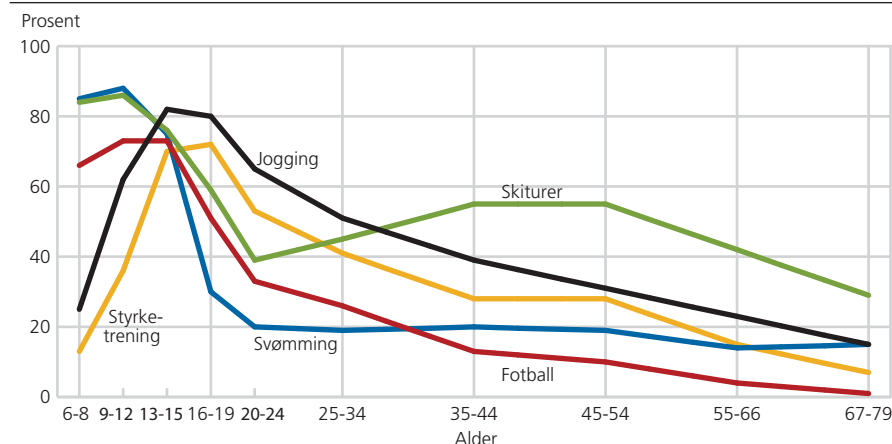
Figur 3 viser forskjellen i aktivitetsnivå på fritiden mellom ulike aldersgrupper i alderen fra 6 til 79 år i 2007. Vi har tatt for oss noen grener der andelen aktive i en eller annen aldersgruppe ligger svært høyt.

De minste mest aktive med skiturer, fotball og svømming

Både for fotball og svømming er aktiviteten høyest blant barn mellom 6 og 12 år, og etter 12-årsalderen er det stadig færre som er aktive, viser figur 3. For fotball er denne nedgangen ganske jevn. For svømming er det derimot en sterk nedgang fra aldersgruppen 13-15 år til 16-19 år. Deretter ligger aktivitetsnivået på et nokså stabilt nivå fram til alderen 55-66 år.

For skiturer er også aktiviteten høyest blant de yngste, men det er ikke noen jevn nedgang med økende alder. Aktiviteten er lav blant unge i alderen 20-24 år, så øker den igjen og er særlig høy i alderen 35-54 år. Dette kan ha sammenheng med at skiturer ofte er en sosial aktivitet, der barn og foreldre deltar sammen. Styrketrening

Figur 3. Andel som har deltatt i noen ulike fysiske aktiviteter på fritiden de siste tolv månedene, etter alder. 6-79 år. 2007. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsen 2007, Statistisk sentralbyrå.

og jogging er aktiviteter som særlig er vanlig blant unge, mens personer som er yngre og eldre, er mindre aktive.

Hvordan velger vi aktivitetene?

Det er en viss sammenheng mellom utdanning og hvilke fysiske aktiviteter vi velger å delta i. De som har høy utdanning, går mer skitur, kjører alpint, jogger og sykler enn de med lavere utdanning. Om man svømmer, går raske turer og driver med styrketrening, har også en viss sammenheng med utdanningsnivå.

Tallene både for 2004 og 2007 bekrefter disse tendensene, noe også tall fra de tidligere undersøkelsene viser (Vaage 2000 og Vaage 2004). Mens 30 prosent av dem med bare grunnskole hadde gått skitur i 2004 og 36 prosent i 2007, var andelen blant dem med lang universitets- eller høyskoleutdanning på henholdsvis 73 og 77 prosent for de to åra. Disse forskjellene kan også ha en viss sammenheng med alder.

Høyt utdannete mer aktive – både yngre og eldre

For både den yngre og den eldre delen av befolkningen er det slik at de med høy utdanning i større grad er fysisk aktive på fritiden enn de med lav utdanning. I aldersgruppen 16-44 år er det en større andel aktive blant dem med høy utdanning både når det gjelder skitur, alpint, sykling og aerobic. Et klart unntak er fotball. Her er andelen aktive størst blant dem med lav utdanning. Men det er særlig de yngste som er mest aktive i fotball, og de har ennå ikke gjennomgått noen høy utdanning.

Blant de godt voksne er det enda tydeligere at utdanning har betydning for aktivitetsnivået. Omtrent for alle fysiske aktiviteter er andelen aktive større blant dem som har høy utdanning, enn blant dem som har lav utdanning. Forskjellen er særlig stor innenfor jogging, skitur, alpint, sykling og styrketrening.

Referanser

Vaage, Odd Frank (2000): *Kultur- og fritidsaktiviteter. Om idrett og friluftsliv, musikk, lesing og andre kulturaktiviteter*, Statistiske analyser 38, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2004): *Trening, mosjon og friluftsliv. Resultater fra Levekårsundersøkelsen 2001 og Tidsbruksundersøkelsen 2000*, Rapporter 2004/13, Statistisk sentralbyrå.

Vaage, Odd Frank (2009): *Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter. Resultater fra levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007*, Rapporter 2009/15, Statistisk sentralbyrå.

Jan Erik Kristiansen

Jan Erik Kristiansen er sosiolog og seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Formidlingsavdelingen. Han har lang erfaring i å presentere statistikk på en brukervennlig måte og har holdt en rekke kurs i statistikkforståelse og bruk av statistikk.

Han utga i 2007 boken «Tall kan temmes!» (U-forlaget), som delvis danner grunnlaget for denne spalten.

(jan.erik.kristiansen@ssb.no)

Praktiske prosenter: Andeler og endringer

Vårt møte med statistikk – i aviser og andre media – er svært ofte i form av prosenter: Ikke bare brukes begrepet daglig i medias omtale av samfunnsutviklingen («arbeidsløsheten er nå 3,6 prosent»), men også i hverdagen omgås og beregner vi nærmest daglig prosenter: Når vi er på restaurant eller kjører taxi, gir vi ofte omtrent 10 prosent driks.

På salg beregner vi raskt hva et avslag på 30 eller 40 prosent betyr, og vi skjønner også at plakaten med «40 %» betyr 40 prosent avslag, og ikke at varen nå koster 40 prosent av opprinnelig pris. I mange sammenhenger betyr prosenter nettopp det samme som avslag eller rabatt: «Å få prosenter» betyr å få avslag eller reduksjon i prisen.

Fort gjort å trå feil

Prosent er statistikerens beste venn. Men fordi prosenter er så vanlige, behandles de sjelden eller aldri i lærebøker eller innføringer i statistikk. Det tas rett og slett for gitt at dette er kjent stoff som alle behersker. Min erfaring er at nettopp fordi de fleste føler seg fortrolig med prosenter, er det fort gjort å trå feil.

Prosent betyr per 100 (per cent) = hundredel og er én av flere måter å gjøre det lettere å sammenlikne ulike tallstørrelser på. En stor del av statistikken om det norske samfunn presenteres som prosenter, og det å forstå prosenter og prosentregning er derfor grunnleggende for å forstå og bruke statistikk, enten det er snakk om økonomiske, sosiale eller demografiske indikatorer, folketellingsresultater, meningsmålinger eller andre undersøkelser.

To typer prosenter

Grovt sagt kan vi si at det finnes to hovedtyper prosenter eller prosentberegninger:

Den første er *prosentfordelinger*: En prosentfordeling viser den relative fordelingen av verdiene på en variabel, det vil si forholdet mellom deler og helhet. Tabellen nedenfor viser en svært enkel, hypotetisk fordeling, nemlig prosentandelene som sier ja og nei til EU-medlemskap i en gruppe eller befolkning. Slike andeler vil alltid variere mellom 0 og 100 prosent, og de summerer alltid til 100. En fordeling må minimum bestå av to andeler eller verdier.

Eksempel på prosentfordeling

Ja	Nei	I alt
47	53	100

Andre eksempler på fordelinger med bare to verdier er valgdeltakelse (har stemt/ ikke stemt) og barnehagedekning (har barnehageplass/har ikke barnehageplass). Et eksempel på en fordeling med tre verdier eller andeler er folks røykevaner, hvor nå «dagligrøykere» utgjør 22 prosent. I tillegg er 11 prosent «av og til- og festrøykere», mens resten, 67 prosent, er ikke-røykere. Til sammen: 100 prosent (SSBs røykevaneundersøkelse).

Mange andeler

Andre fordelinger kan selvfølgelig ha langt flere verdier eller andeler: I forbruksundersøkelsene grupperes husholdingenes forbruksutgifter i tolv hovedgrupper, og utgiftene til for eksempel matvarer omtales som «matvareandelen». Disse hovedgruppene kan igjen

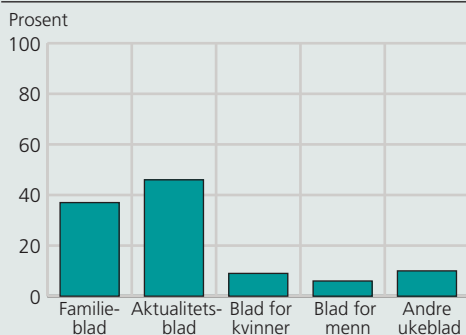
fordeles på en rekke undergrupper av varer og tjenester, slik at man totalt kan fordele forbruket på omtrent 470 ulike utgiftsgrupper, som også summerer til 100 prosent (= totalt forbruk).

Noen ganger kan man oppleve at noe presenteres som – eller likner på – en fordeling, men ikke er det.

Hvis man summerer prosentene i diagrammet nedenfor, vil man få 108 prosent. Det som presenteres her, er altså ikke en fordeling, men en samling andeler, nemlig andelene som har lest de ulike typene ukeblader. Og siden noen har lest flere blader, blir summen mer enn 100.

Ukebladlesere fordelt på type blad de har lest en gjennomsnittsdag, 2005

Kilde: Norsk mediebarometer, Statistisk sentralbyrå.

Såkalte kumulative prosenter er egentlig en spesiell måte å presentere andeler på og brukes når forekomsten av et fenomen kan akkumuleres eller summeres over tid. For eksempel oppløses det hvert år en viss andel av ekteskap inngått et bestemt år: Første året er det kanskje 0,3 prosent, neste år 2,2 prosent, og så videre. Ved å summere disse andelene får man etter hvert et mål på den samlede skilsmissehyppigheten (den kumulative andelen)

for en årgang, for eksempel 24,1 prosent etter ti år.

På tilsvarende måte kan man også beregne andelen kvinner som har fått barn, for eksempel før de fyller 30 år, eller andelen menn som er ugifte ved 50-årsalder.

Endringer over tid

Den andre formen for prosenter er prosentvise *endringer*. Når en tallstørrelse endrer seg fra en periode til en annen, beregner vi ofte den prosentvise endringen. For eksempel at lønnsøkningen fra et år til et annet er 2,7 prosent. Til forskjell fra prosentandeler kan slike endringer både være negative (nedgang/reduksjon) og større enn 100 prosent (mer enn en dobling).

Andre typiske eksempler på prosentvise endringer er:

- Befolkningsvekst/-nedgang
- Inntektsvekst/-nedgang
- Økning/nedgang i BNP (bruttonasjonalprodukt)
- Prisvekst/-nedgang
- Sysselsettingsvekst/-nedgang

Eksempel: Andel oppløste ekteskap

Antall år etter inngåelsen	Andel oppløste ekteskap	Kumulativ andel
1	0,3	0,3
2	2,2	2,5
3	2,8	5,3
4	3,0	8,2
5	3,1	11,4
6	3,0	14,4
7	2,9	17,3
8	2,6	19,8
9	2,2	22,0
10	2,1	24,1
11	3,0	26,1
12	1,9	28,0
13	1,7	29,7
14	1,6	31,3
15	1,5	32,8
:	:	:

I motsetning til fordelinger gir det ingen mening å summere slike prosenter, heller ikke over tid. Dette innebærer at når noe øker med for eksempel 2 prosent per år i fem år, så blir ikke den totale veksten 10 prosent, men 10,4. Dette fordi grunnlaget for den prosentvise veksten øker for hvert år («renters rente»). Og omvendt: Hvis befolkningsøkningen i løpet av ti år har vært 9,8 prosent, så har den årlige økningen ikke vært 0,98 prosent, men 0,94 prosent.

Legg også merke til at en prosentvis økning og en etterfølgende tilsvarende reduksjon ikke oppveier hverandre: Hvis min lønn en måned øker med 10 prosent, for senere å bli redusert med 10 prosent, blir resultatet en samlet reduksjon. Eksempel: En 10 prosent økning fra 30 000 kroner gir en lønn på 33 000 – en 10 prosent reduksjon året etter innebærer en reduksjon med 3 300, til 29 700.

Et spesielt tilfelle: Arbeidsmarkedsstatistikk

Fordelinger er stort sett greie å håndtere, også de som har mange verdier: Man beregner rett og slett hver enkelt verdi som en prosentandel av totalen, og dette skal alltid i sum utgjøre 100 prosent.

Det finnes imidlertid ett viktig unntak: I arbeidsmarkedsstatistikken fordeles vanligvis befolkningen (15-74 år) som i kolonne 1 i tabellen nedenfor:

Arbeidsstyrken består av de sysselsatte og de arbeidsledige. Resten er utenfor

arbeidsstyrken. Den vanlige måten å vise den prosentvise fordelingen på, ville være som i kolonne 2: Sysselsatte, arbeidsledige og de utenfor arbeidsstyrken presenteres som andeler av hele befolkningen i alderen 15-74 år og summerer dermed til 100. Denne fordelingen gir en arbeidsløshetsandel på 2,9 prosent.

Andelen arbeidsledige beregnes vanligvis ikke som en andel av hele befolkningen, men i prosent av arbeidsstyrken (= sysselsatte + arbeidsledige). Dette er fordi bare de som er i arbeidsstyrken, kan være arbeidsledige. Dermed blir andelen arbeidsløse noe høyere enn i en vanlig fordeling, og fordelingen summerer heller ikke til 100 prosent. Altså: Når arbeidsledigheten oppgis til 4,0 prosent, er ikke dette andelen arbeidsløse av hele befolkningen 15-74 år (som er 2,9), men andelen av arbeidsstyrken.

Denne beregningsmåten følger internasjonale anbefalinger (ILO) og brukes ikke bare av SSB, men også av Nav (tidligere A-etat). Men det finnes ett unntak fra denne praksisen: Når SSB publiserer tall for arbeidsledige i kommunene i KOSTRA-systemet, beregnes andelen arbeidsløse i prosent av hele befolkningen i aldersgruppen. Den samme beregningsmåten benyttes delvis også ved beregning av arbeidsløsheten blant innvandrere.

Prosentpoeng

Når prosentandeler endrer seg fra en periode til en annen, kan denne prosentvise endringen uttrykkes på to ulike måter.

Personer i og utenfor arbeidsstyrken: Regneeksempel

	1. Antall:	2. Vanlig fordeling:	3. AKU «fordeling»:
Sysselsatte	2 354 000	69,4	69,4
Arbeidsledige	+ 98 000	+ 2,9	+ 4,0
Arbeidsstyrken	= 2 452 000	= 72,3	? 72,3
Utenfor arbeidsstyrken	+ 950 000	+ 27,7	+ 27,7
I alt	= 3 392 000	= 100,0	= 100,0

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) 2. kvartal 2006, Statistisk sentralbyrå.

Hvis en andel, for eksempel andelen EU-motstandere, øker fra 50 til 55 prosent, innebærer dette en økning på 10 prosent. Men siden dette språklig sett blir litt «dobbel opp» (prosjenter av prosent), er det vanlig å betegne denne økningen som 5 prosentpoeng. Sagt på en annen måte: Når vi omtaler økningen som 5 prosentpoeng, er dette den *absolutte* økningen, mens en økning på 10 prosent er den *relative* økningen.

Ofte brukes også begrepet presentenhet på samme måte som prosentpoeng, kanskje særlig i forbindelse med endringer i rentenivået. Og på avisenes finanssider vil du også kunne finne begrepet *basispoeng* (eller *basispunkt*) brukt. Et basispoeng er et hundredels prosentpoeng. Når sentralbanksjefen øker styringsrenten med 0,25 prosentpoeng, omtales dette ofte som en økning med 25 basispoeng.

Pass på: Økning og nedgang

Vær igjen oppmerksom på at en økning og tilsvarende senere nedgang gir forskjellige prosentvise (relative) endringer: Hvis for eksempel andelen som daglig leser bøker ett år, øker fra 20 til 25 prosent, er dette en økning på 25 prosent. Hvis den senere igjen synker til 20 prosent, så er ikke nedgangen 25 prosent, men bare 20 prosent. Men økningen og nedgangen i prosentpoeng er imidlertid den samme: 5 prosentpoeng.

Men av og til er det også her best å bruke relative tall og ikke prosentpoeng. Dette gjelder særlig hvis forskjellen mellom andelen er stor. En økning fra 4 til 6 prosent, og fra 20 til 22, er begge en økning på 2 prosentpoeng. Men mens den første øker med 50 prosent, øker den andre bare med 10 prosent.

PS

Som et apropos til det som er sagt foran, ligger det i skrivende stund en «Kan du prosentregning?»-quiz på Aftenposten.no. Den 15. mai 2009 var den besvart 3 754 ganger. Ett av spørsmålene lød: Hvor mange prosent må vi legge til 1 for å få 4?» Her svarer et flertall at økningen er 400 prosent (feil), mens bare 44 prosent svarer at økningen er 300 prosent (riktig).

Faksimile fra Aftenposten.no

Dette illustrerer at prosentvise økninger ofte blir problematiske, særlig når endringene er svært store. Derfor kan det være grunn til å repetere:

En dobling = 100 prosent økning
En tredobling = 200 prosent økning
En firedobling = 300 prosent økning
og så videre

Er helse og livslengde avhengig av yrke?

Sosiale ulikheter, slik de gjenspeiler seg i helse og livslengde, er ikke blitt borte. Forskjellene mellom ufaglærte arbeidere og andre yrkesaktive har økt over tid, viser dødelighetsstatistikken som nylig ble publisert av Statistisk sentralbyrå. Det vanskelig å følge sporet fra dødelighet tilbake til dagsaktuell yrkesrisiko. Men tallene gir likevel grunn til å spørre om forholdene på jobben gjør livet kortere for noen yrkesgrupper, slik som anleggsarbeidere.

Ebba Wergeland

Yrkesrelatert dødelighet er et godt mål for sosial ulikhet, og politikere og publikum ville være tjent med en mer regelmessig overvåking enn hva tilfelle er i dag – så lenge vi har et felles mål om å redusere sosial ulikhet i helse.

Sosiale ulikheter i helse er fra gammelt av beskrevet ved å sammenlikne livslengden i forskjellige yrker. Briten Charles T. Thackrah's avhandling fra 1832 om sammenhengen mellom yrke og arbeidsforhold og forventet levealder, er et klassisk eksempel (Thackrah 1985). Det samme er J. T. Halls beskrivelse av støvlungerisiko og gjennomsnittsalder blant skjærsliperne i Sheffield's verk-tøyindustri (Hall 1872).

Sammenhengene er mindre tydelige i dagens arbeidsliv, men fortsatt er det mulig å oppdage risikoforhold i enkelte yrker ved å se på dødelighetsstatistikk. Så seint som i 1994 påviste Coggon og medarbeidere økt risiko for livstruende lungebetennelse hos sveisere ved å analysere den yrkesspesifikke dødelighetsstatistikken for England og Wales i perioden 1960-1990 (Coggon 1994).

Norsk statistikk

Britene har laget denne typen statistikk siden 1800-tallet og regelmessig offentliggjort nye tall hvert tiende år siden 1911. Norge har bare publisert nasjonal statistikk fra og med 1974, med ujevne mellomrom.

Artikkelen av J-K. Borgan, «Prester og fysioterapeuter lever lengst», i *Samfunnspeilet* 3/2004 beskriver vedvarende store forskjeller i forventet levealder etter yrke basert på yrkes- og dødelighetsstatistikken. Artikkelen gikk rett inn i debatten om den nye alderspensjonen. Pensjonsreformen belønner dem som står lenge i arbeid, og overfører midler fra dem som lever kortere enn gjennomsnittet til dem som lever lenger.

Borgan påpekte at de lange livene slett ikke var tilfeldig fordelt. Prester og professorer lever mye lenger enn støperiarbeidere og servitører. Dermed vil den nye alderspensjonen i praksis overføre opptjente pensjonskroner fra støperiarbeideren til professoren. Det gjør reformen problematisk hvis vi samtidig ønsker å bekjempe sosial ulikhet.

Ebba Wergeland er forsker, overlege og spesialist i arbeidsmedisin ved Arbeidstilsynet. Hun har i mange år bidratt til samfunnsdebatten om helsefarlig arbeid og sammenhengen mellom kjønn og helse. (ebba.wergeland@arbeidstilsynet.no)

Politisk ladet

Tall som viser sosiale ulikheter i levealder og dødelighet, er ofte politisk brennbare. I 1985 besluttet Thatcher-regjeringen i England å stanse publiseringen av statistikken over dødelighet etter sosial klasse (Vågerö 1991). Bakgrunnen var at dødsrisikoen for arbeidere var økt fra 1971 til 1981, sammenliknet med øvrige klasser i det britiske samfunnet. Regjeringen hadde fått et forklaringsproblem, og trengte betenkningsstid.

Den omfattende dødelighetsstatistikken som Statistisk sentralbyrå (SSB) nå har publisert for årene 1960-2000, viser faktisk noe tilsvarende. Ufaglærte menn, som utgjør 20-25 prosent av alle yrkesaktive menn, kommer dårligere ut i perioden 1980-2000 enn i tiårene før, sammenliknet med andre yrkesaktive (Borgan 2009). Også ufaglærte kvinner har høyere dødelighet enn gjennomsnittet hvis vi tar hensyn til at de kvinnene som har dårligst helse faller ut av disse yrkene og går over i yrkespassivitet.

Lavere yrkesaktivitet – lavere dødelighet

Utviklingen i yrkesspesifikk dødelighet påvirkes ikke minst av inkludering og ekskludering i arbeidslivet. Nedgangen i dødelighet blant yrkesaktive menn i perioden 1960-1995 kunne umiddelbart tenkes å være et positivt tegn på en friskere yrkesbefolkning. Men den viktigste forklaringen er at yrkesaktiviteten blant menn gikk kraftig ned i samme periode (Borgan 1997a).

Også for enkeltyrker kan tidlig arbeidsuførhet med overgang til lettere yrker eller til yrkespassivitet gi lav dødelighet, til tross for betydelig helserisiko i yrket. Man vil derfor lett undervurdere dødeligheten i fysisk krevende yrker og overvurdere den i lettere yrker. Dette kan usynliggjøre forskjeller mellom manuelle (kroppsarbeid) og ikke-manuelle yrker. Utviklingen påvirkes av rekruttering og avgang fra arbeidslivet og de enkelte yrkene, og av alderssammensetningen blant de yrkesaktive.

Flere i fysisk lette yrker?

Fra 1995 økte yrkesdeltakelsen blant menn igjen, spesielt i aldersgruppen 55-74 år viser Statistikkbanken. Selv om eldre mennesker generelt har bedre helse enn før, klarer de ikke alle slags yrker. Derfor skjer trolig økningen i eldres yrkesaktivitet først og fremst i fysisk lette yrker med stor grad av handlefrihet. Der kan man fortsatt utføre sitt arbeid tross normale aldersforandringer.

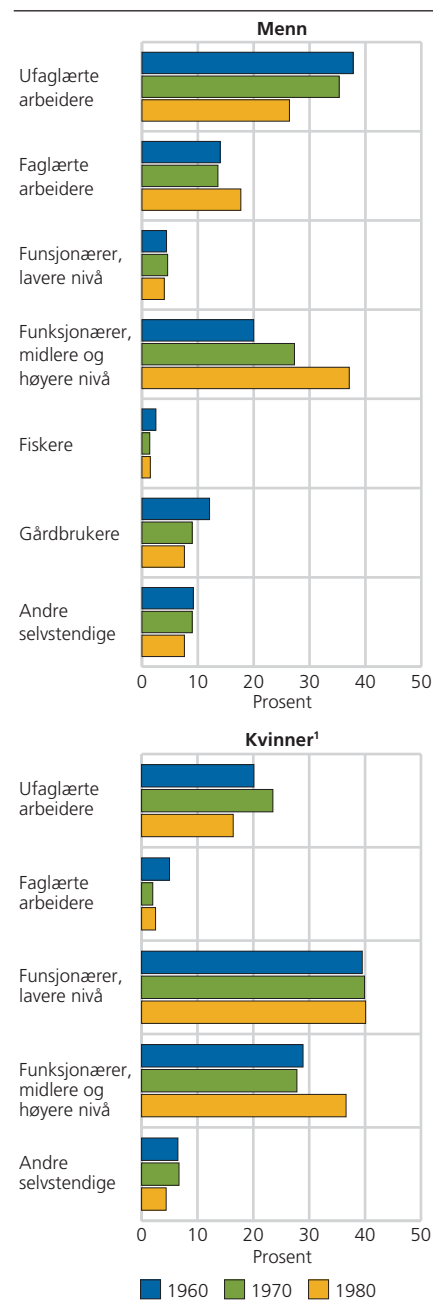
I disse yrkene har man heller ikke i særlig grad vært utsatt for arbeidsrelaterte skader og slitasje underveis i livsløpet. Hvis andelen eldre i disse yrkene øker, kan vi både forvente høyere sykefravær og en dødelighet i disse yrkene som nærmer seg gjennomsnittsdødeligheten i totalbefolkningen.

Velferd, men ikke for alle?

Velferdsstaten har fått oppslutning i befolkningen blant annet fordi den kunne utjevne sosiale forskjeller, slik som sosial ulikhet i helse. I den norske velferdsstaten forventer vi at de sosiale forskjellene avtar, og i hvert fall at de ikke øker. Derfor er det grunn til bekymring hvis dødelighetsstatistikken viser at store yrkesgrupper ikke har fått den samme dødelighetsreduksjonen de siste tiårene som resten av befolkningen.

Det er mange årsaker til sosiale ulikheter i helse og dødelighet. Helsekadelige arbeidsvilkår med høy ulykkesrisiko, stressbelastning, unormale arbeidstider og kontakt med helseskadelige stoffer er sosialt ulikt fordelt, og kan

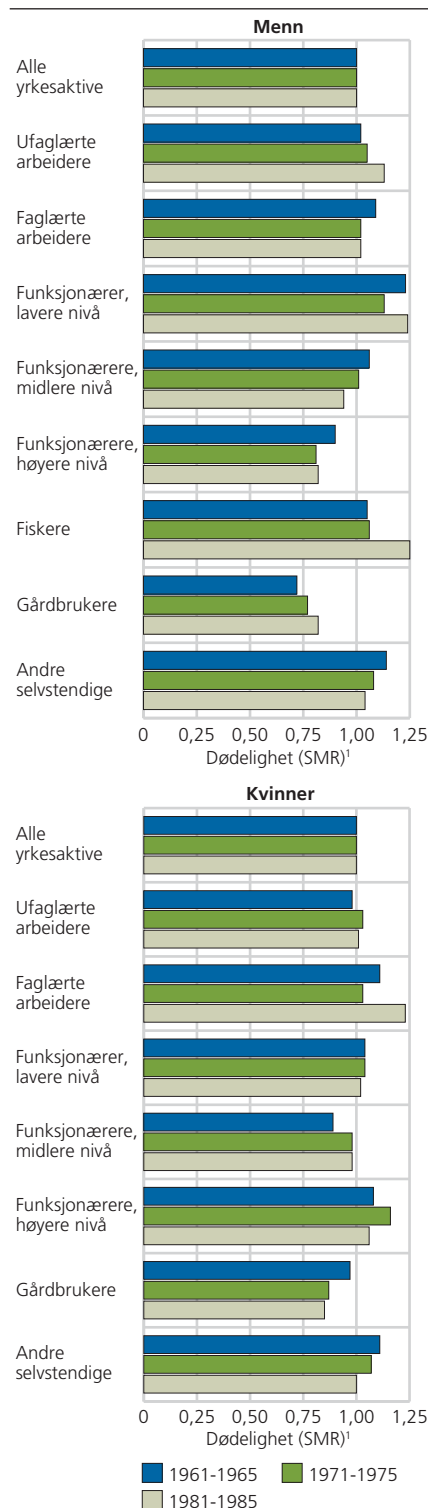
Figur 1. Yrkesaktive menn og kvinner, etter sosioøkonomisk status, som andel av alle yrkesaktive menn og kvinner. 1960-1980. Prosent

¹ Unntatt gårdbrukere.

Kilde: Folke- og boligtellingerne 1960, 1970 og 1980, Statistisk sentralbyrå/Borgan 2007.

Figur 2. Relativ dødelighetsutvikling, etter sosioøkonomisk status. Menn og kvinner. Periodene 1961-1965, 1971-1975 og 1981-1985

¹ SMR = 1,00 for alle yrkesaktive hver periode (se tekstboks for definisjon).
Kilde: Folke- og boligtellingerne 1960, 1970 og 1980 samt Dødsårsaksregisteret, Statistisk sentralbyrå/Borgan 2007.

forklare en del av ulikhetene. Forskerne er uenig om hvor stor betydning slike forhold har, og hvilke konsekvenser det bør få i form av forebyggende innsats. Beregning og overvåking av yrkesspesifikk dødelighet gjør det lettere å komme på sporet av denne typen dødsårsaker.

Helseskadelige arbeidsvilkår kan i prinsippet både endres og fjernes, men de som er utsatt, har selv ofte små muligheter til å gjøre noe med helserisikoen. Arbeidsvilkårene er påtvunget. Helseforskjeller på grunn av slike forhold oppleves derfor ofte som spesielt urettferdige.

Liten oppmerksomhet

Helsefarlige arbeidsforhold kan øke risikoen i alle de fire store gruppene av dødsårsaker: hjerte- og karsykdommer, kreftsykdommer, lungesykdommer og ulykker. Den yrkesrelaterte andelen av dødeligheten er antakelig størst for hjerte- og karsykdommer, men i enkelttilfeller er det vanskelig å avgjøre hvilken rolle yrket spilte for sykdommen.

I Norge påvirker dette mulighetene for å få erstatning via yrkesskadeforsikring eller yrkesskadetrygd. Derfor får yrkesrelatert sykkelighet og dødelighet av hjerte- og karsykdommer liten oppmerksomhet.

I andre land har man et annet syn på aktuelle årsaker til disse sykdommene, spesielt helsefarlig stress. I USA blir det for eksempel i flere stater automatisk utbetalt erstatning til politibetjenter og brannkonstabler som får hjerteanfall, fordi stresspåkjenningen i disse yrkene blir ansett som sykdomsframkallende (Nurminen og Karjalainen 2001).

Vanskelig å påvise

Den yrkesspesifikke dødelighetsstatistikken forteller slett ikke i klartekst om betydningen av arbeidsforholdene. Det kan for eksempel ta mange tiår før kontakt med et kreftframkallende stoff gir sykdom. Når individene i den publiserte statistikken bare følges fem og ti år etter at yrket ble registrert i folketellingen, kan man komme til å overse yrkesbetinget kreft. Kontakten med kreftframkallende stoffer skjedde kanskje i et helt annet yrke enn det registrerte.

På samme måte kan man overse sammenhengen mellom yrke og dødsfall av luftveissykdommer som astma og KOLS (kronisk obstruktiv lungesykdom). Arbeidstakeren som pådrar seg slike sykdommer på grunn av arbeidsforholdene, må ofte slutte hos den aktuelle arbeidsgiver. I neste folketelling blir han eller hun registrert som trygdet, eller i heldigste fall med et mindre utsatt yrke. Dermed mister vi også sporet fra sykdommen tilbake til arbeidsforholdene.

Arbeidsmiljø eller livsstil?

En annen grunn til at arbeidsmiljøets betydning for dødelighet ofte blir oversett, er at tobakksrøyking kan være en alternativ forklaring. Røyking kan både forårsake lungekreft, som er den dominerende av de yrkesrelaterte krefttypene, og KOLS, som er den dominerende av de yrkesrelaterte lungesykdommene.

Tobakksrøyking er svært utbredt i de yrkesgruppene som er mest utsatt for kreftframkallende og lungeskadelig luftforurensning, og de lærde er ofte uenige om dødsfallet skal tilskrives arbeidsforhold eller livsstil. Av ulike grunner

er juridisk og medisinsk ekspertise tilbøyelig til å legge uforholdsmessig stor vekt på livsstilsfaktorer (Wergeland, Schiøtz, Bratt 2008).

Forskjellige metoder er blitt tatt i bruk for å skille virkningen av forhold på arbeidsplassen fra virkningen av egen røyking. I en studie av lungekreft blant menn i Norge ble det anslått at 20 prosent av alle tilfeller kunne tilskrives kontakt med kreftframkallende stoffer på jobben (Haldorsen, Andersen, Boffetta 2004). Hvis man benytter tallene fra denne studien, men begrenser seg til de yrkesgruppene som forfatterne mente kunne ha hatt kontakt med kreftframkallende stoffer, øker andelen til 25 prosent.

Dette illustrerer hvordan valg av sammenlikningsgrunnlag og målemetoder påvirker inntrykket publikum får av yrkets betydning for helsen. Når dødelighet måles som forventet levealder, blir de sosiale ulikhetene mye synligere enn når dødelighet måles i forhold til gjennomsnittet i totalbefolkningen. I SSBs publikasjon om yrke og dødelighet bruker man begge målene (Borgan 2009).

Sosiale klasser

Enda tydeligere blir de sosiale ulikhetene når man, som i engelsk dødelighetsstatistikk, sammenlikner sosiale klasser, eller kroppsarbeidere mot dem som ikke har kroppsarbeid. Dødelighetsdata for kreft fra England og Wales i 1971, viste at om lag en tredel av forskjellen i kreftforekomst mellom «høye» og «lave» sosiale klasser, og omtrent halvparten av forskjellen for lunge- og blærekreft, kunne tilskrives arbeidsforhold (Bofetta, Kogevinas, Westerholm, Sarracci 1997).

En finsk studie anslo at 12 prosent av all dødelighet i Finland på grunn av KOLS kunne ha sammenheng med arbeidsforhold (Nurminen 2001). Tilsvarende norske tall mangler foreløpig. Man kunne alternativt, slik vi gjorde for lungekreft, begrense seg til den delen av befolkningen som faktisk er utsatt for KOLS-risiko fra gass, røyk og støv i arbeidsmiljøet. I denne gruppen vil andelen av KOLS-dødeligheten som skyldes arbeidsforhold, være større, kanskje 15-20 prosent.

Levekårsundersøkelser gir innsikt

Yrke ved folketellingen for fem-ti år siden som er brukt i SSBs dødelighetsstatistikk, er et svært unøyaktig mål på hva man som arbeidstaker har vært utsatt for av helserisiko. Den nysgjerrige kan komme et skritt videre ved å bruke en lett tilgjengelig informasjonskilde om yrkesspesifikk eksponering.

I SSBs treårige levekårsundersøkelser om arbeidsmiljø blir respondentene spurt om en lang rekke forhold på arbeidsplassen, blant annet forskjellige former for luftforurensing. Tynes og medarbeidere ved Nasjonalt senter for overvåking av arbeidshelse (NOA) har benyttet disse dataene og – for ulike sorter røyk, støv, gass/damp og tobakksrøyk (passiv røyking) – listet opp de fem yrkesgruppene som i 2006 etter egen rapportering var mest utsatt (Tynes mfl. 2008), se tekstboks.

To yrkesgrupper *vei-/anleggs-/stein-/murararbeider* og *tømrer/trearbeider* som NOA har rangert blant de fem mest utsatte (markert med x i tabell 1) for ulike luftveisskadelige forurensinger og tobakksrøyk (passiv røyking), er sammenliknbare med yrkesklasser i dødelighetsstudien fra SSB, *annet bygge- og anleggsarbeid (ikke tre eller betongvarearbeid)* og *trearbeid*.

Yrkesgruppene og yrkesklassene

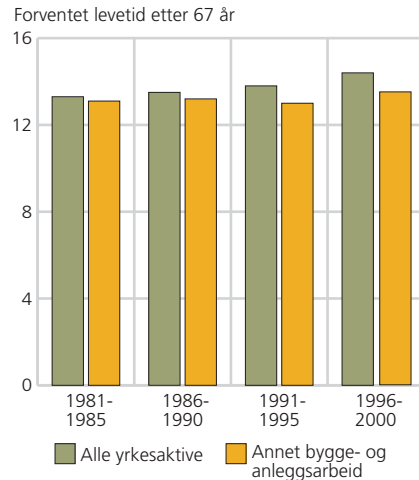
Yrkesgruppene som Nasjonalt senter for overvåking av arbeidshelse (NOA) bruker i sin statistikk er ikke automatisk sammenliknbare med yrkesklassene i SSBs dødelighetsstudie (Borgan 2009). Kategoriene «ufaglærte arbeidere» (SSB) og «ufaglært yrkesgruppe» (NOA) er for eksempel ikke sammenliknbare. Både fra NOA og SSB har man forsøkt å konstruere større, ensartede yrkeskategorier, men ikke etter noen felles standard. SSBs publikasjon bruker dessuten en annen yrkesklassifisering enn NOA.

Dødelighet målt i SMR

SMR viser forholdet mellom *observert antall dødsfall* i en gruppe i løpet av en gitt tidsperiode og det *antallet dødsfall* man ville forventet i samme gruppe, dersom gruppens dødelighet var lik gjennomsnittet blant dem man sammenlikner med. Er forholdet under 1, for eksempel 0,6, betyr det at den faktiske dødeligheten er lavere enn forventet. Er den over 1, er det motsatte tilfelle, det vil si at dødeligheten er høyere enn forventet.

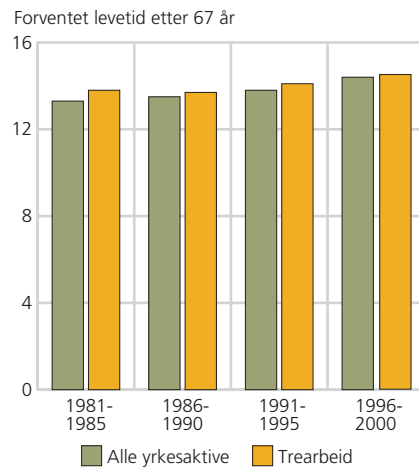

Figur 3. **Forventet levetid etter 67 år. Menn i yrkesklassen «annet bygge- og anleggsarbeid» og alle yrkesaktive. Fire tidsperioder**

Kilde: Jens-Kristian Borgan, Rapporter 2009/5, Statistisk sentralbyrå.

Figur 4. **Forventet levetid etter 67 år. Menn i yrkesklassen «trearbeid» og alle yrkesaktive. Fire tidsperioder**

Kilde: Jens-Kristian Borgan, Rapporter 2009/5, Statistisk sentralbyrå.

Hvis vi nå går til yrkes- og dødelighetsstudien fra SSB, ser vi at dødeligheten for yrkesklassen *annet bygge- og anleggsarbeid* (unntatt tre- og betongvarearbeid) som tilsvarer yrkesgruppe 1 i tabell 1, har økt i forhold til den yrkesaktive befolkningen som helhet (se tabell 2). Yrkesklassen omfatter først og fremst stein-, jord- og sementarbeidere, grunnarbeidere og murere. Også som pensjonister har yrkesklassen lavere forventet levetid (se figur 3). Utviklingen skyldes først og fremst den relative økningen i hjerte- og kar-dødeligheten.

Det er påfallende høye tall for hjernekar-sykdom i siste del av tidsperioden. Det kan også se ut som om det er en forverring over tid for kreft i luftveiene og for sykdommer i luftveiene. Det er lett å tenke at alt dette må skyldes tobakksrøyking. Mange i denne yrkesklassen er utsatt for andres røyk, og det betyr antakelig også at mange røyker selv.

For å se hvor stor rolle tobakksrøykingen spiller, sammenlikner vi med trearbeiderne. Til tross for at de i likhet med anleggsarbeiderne er blant de fem gruppene som er mest utsatt for (andres) tobakksrøyk og dermed trolig også består av mange røykere, er det ingen overdødelighet av hjerte- og hjernekar-sykdommer, lungekreft eller luftveissykdommer i forhold til gjennomsnittet (som jo også omfatter mange røykere).

Av tabell 3 ser vi at trearbeiderne har hatt en mye bedre utvikling enn anleggsarbeiderne. Det kan tyde på at det er noe annet og mer enn røyking som gir yrkesklassen *annet bygge- og anleggsarbeid* den spesielle, negative dødelighetsprofilen, for eksempel arbeidsforholdene deres.

Hvis vi skal spekulere om mulige årsaker i arbeidsmiljøet, kan anleggsarbeidere ha vært utsatt for nitroglyserin/dynamitt, fortrinnsvis i tidligere år. Det er velkjent at dynamitarbeidere hadde økt risiko for å dø av hjerte- og hjernekar-sykdommer. I dagens arbeidsliv er mange i denne yrkesklassen utsatt for støv som for en stor del består av veldig fine støvkorn, og som mistenkes for å kunne gi samme type sykdommer.

Lungeskadelige gasser

Effektivisering av bygge- og anleggsarbeidet kan ha gitt høyere toppeksposeringer, selv om gjennomsnittseksposeringen for skadelige stoffer er blitt mindre. Mengden av de fineste og farligste støvkornene kan ha økt. Bruk av dieseldrevet maskineri medfører høy eksponering for fine partikler og lungeskadelige gasser. Den aktuelle gruppen yrker var ifølge NOAs statistikk også svært utsatt for metallrøyk. Metallrøyk, for eksempel fra sveising, skjærebrenning og annet varmt metallarbeid, består også av svært fine partikler og kan gi alvorlig lungeskade.

Tabell 1. **To yrkesgrupper blant dem som ifølge Levekårsundersøkelsen 2006 er mest utsatt for luftforurensing i arbeidet, etter type forurensing¹**

	Metallstøv og metallrøyk	Mineralstøv	Organisk støv	Gasser/damper	Andres tobakksrøyk
1. Vei-/anleggs-/stein-/murararbeider	X		X	X	X
2. Tømrer, trearbeider		X	X		X

¹ Yrkesgruppene er definert av Nasjonalt senter for overvåking av arbeidshelse og valgt fordi de er sammenliknbare med to yrkesklasser i SSBs dødelighetsstatistikk: andre bygge- og anleggsarbeid samt trearbeid.

Kilde: Nasjonalt senter for overvåking av arbeidshelse og Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Dødelighet (SMR) blant menn 25-64 og 30-69 år i yrkesklassen «annet bygge- og anleggsarbeid» sammenliknet med alle yrkesaktive menn (SMR = 1,00), etter utvalgte dødsårsaker. 1961-2000

	1961-1965	1971-1975	1981-1985	1991-1995	1966-1970	1976-1980	1986-1990	1996-2000
Alle dødsårsaker	0,96	0,98	1,09	1,34	1,02	1,05	1,11	1,12
Hjerte- og karsykdommer i alt	¹ 0,74	¹ 0,89	1,02	¹ 1,44	¹ 0,90	1,00	² 1,08	1,18
Iskemisk hjertesykdom (hjerterinfarkt mv.)	¹ 0,72	² 0,92	0,98	1,21	0,93	1,01	1,04	1,10
Hjernerksykdommer (hjerneslag mv.)	0,79	¹ 0,75	1,30	:	¹ 0,77	0,97	² 1,24	² 1,12
Ondartede svulster (kreft)	¹ 1,24	0,96	1,10	1,28	¹ 1,20	1,03	¹ 1,12	1,15
Kreft i åndedretsorganene	1,27	0,93	1,20	² 1,90	¹ 1,36	1,02	1,14	1,70
Sykdommer i åndedretsorganene	0,72	1,10	¹ 1,62	:	1,18	1,06	² 1,32	³ 1,51
Ulykker i alt	¹ 1,37	¹ 1,28	¹ 1,34	1,39	¹ 1,28	¹ 1,47	¹ 1,31	1,03
Transportulykker	1,01	1,03	1,07	:	1,05	1,25	1,23	³ 0,23

¹ Dødeligheten i denne kategorien er signifikant lavere/høyere enn gjennomsnittet for alle yrkesaktive av samme kjønn i samme periode. Et 95 prosent konfidensintervall for denne SMR-verdien omslutter ikke verdien 1,00.

² Som note 1, men med 90 prosent konfidensintervall.

³ Beregningen av denne SMR-verdien bygger på forventet antall dødsfall mellom 5 og 10.

Kilde: Borgan 2009, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. Dødelighet (SMR) blant menn 25-64 og 30-69 år i yrkesklassen «trearbeid» sammenliknet med alle yrkesaktive menn (SMR = 1,00), etter utvalgte dødsårsaker. 1961-2000

	1961-1965	1971-1975	1981-1985	1991-1995	1966-1970	1976-1980	1986-1990	1996-2000
Alle dødsårsaker	0,83	0,85	0,87	1,00	0,87	0,88	0,95	1,10
Hjerte- og karsykdommer i alt	¹ 0,83	¹ 0,81	¹ 0,85	0,99	¹ 0,87	¹ 0,87	¹ 0,92	1,05
Iskemisk hjertesykdom (hjerterinfarkt mv.)	¹ 0,82	¹ 0,81	¹ 0,88	0,83	¹ 0,87	¹ 0,89	¹ 0,93	² 1,30
Hjernerksykdommer (hjerneslag mv.)	0,90	0,94	¹ 0,72	³ 1,63	0,95	² 0,89	0,92	¹ 0,38
Ondartede svulster (kreft)	¹ 0,90	¹ 0,92	¹ 0,89	0,94	¹ 0,88	¹ 0,90	0,97	1,15
Kreft i åndedretsorganene	¹ 0,69	¹ 0,81	0,88	0,82	¹ 0,63	¹ 0,77	1,07	1,45
Sykdommer i åndedretsorganene	0,75	¹ 0,64	¹ 0,63	:	0,94	¹ 0,68	¹ 0,75	1,15
Ulykker i alt	¹ 0,76	¹ 0,81	0,97	1,11	0,93	0,97	1,07	¹ 1,71
Transportulykker	¹ 0,69	0,90	¹ 0,70	1,01	¹ 0,72	0,88	0,94	³ 1,30

¹ Dødeligheten i denne kategorien er signifikant lavere/høyere enn gjennomsnittet for alle yrkesaktive av samme kjønn i samme periode. Et 95 prosent konfidensintervall for denne SMR-verdien omslutter ikke verdien 1,00.

² Som note 1, men med 90 prosent konfidensintervall.

³ Beregningen av denne SMR-verdien bygger på forventet antall dødsfall mellom 5 og 10.

Kilde: Borgan 2009, Statistisk sentralbyrå.

Det er kjent at en undergruppe i yrkesklassen anleggsarbeidere, nemlig tunnelarbeidere, har ekstremt høy risiko for å pådra seg KOLS.

Bedre oppfølging av anleggsarbeid

På dette detaljnivået gir dødelighetsstatistikken først og fremst muligheter for å formulere hypoteser. For å prøve holdbarheten av hypotesene trengs bedre kartlegging av eksponeringen og mer systematiske studier. Uten å trekke bastante konklusjoner på grunnlag av spekulasjoner gir tallene god grunn til å undersøke dagens arbeidsforhold i deler av bygge- og anleggsbransjen, ikke minst arbeid på vei- og tunnelanlegg.

Yrkesklassen «annet bygge- og anleggsarbeid» er også svært utsatt for ulykker, (se tabell 2). Hvor mye av dette som skyldes arbeidsulykker eller ulykker på vei til eller fra arbeidet, er ikke mulig å vurdere på grunnlag av den foreliggende dødelighetsstatistikken. Transportulykker er skilt ut som underkategori, men *arbeidsulykker* som er en annen underkategori i Dødsårsaksregisteret, burde også vært vurdert, fordi de står for en stor andel av de alvorlige ulykkeskadene blant menn 25-66 år.

Tabell 4. Nye uførepensjonister som følge av ulykkeskade. Menn 16-66 år. Norge. 1992-1997

Ulykkens art	Antall nye uførepensjonister	Nye uføre per 100 000 uten pensjon
Totalt	4 233	52,4
Trafikk	1 577	19,5
Arbeid	1 883	23,3
Fritid	545	6,7
Hjem	152	1,9
Annet	76	0,9

Kilde: Lund og Bjerkedal 2001.

Hyppigste årsak til uførhet

Arbeidsskader med alvorlig utfall har stor betydning for sosiale ulikheter i helse. Data fra Helseundersøkelsen 1995 viser at arbeidsskader var den viktigste årsaken til varig mén blant menn i yrkesaktiv alder (25-66 år), og viktigere enn trafikkulykker, se figur 5, (Borgan 1997b). Spørsmålene er ikke gjentatt i senere tilsvarende undersøkelser, men funnet underbygges av en annen studie som viser at arbeidsskader var den vanligste årsaken til uførepensjonering etter ulykkeskade blant menn i aldersgruppen 16-66 år i perioden 1992-1997, se tabell 4, (Lund og Bjerkedal 2001).

Dødsulykker under «ukjent aktivitet»

Når arbeidsskader dominerer blant skader med alvorlig utfall (varig mén, uførepensjon) er det naturlig å spørre om de utgjør en tilsvarende stor andel av ulykkesdødsfallene blant menn i yrkesaktiv alder.

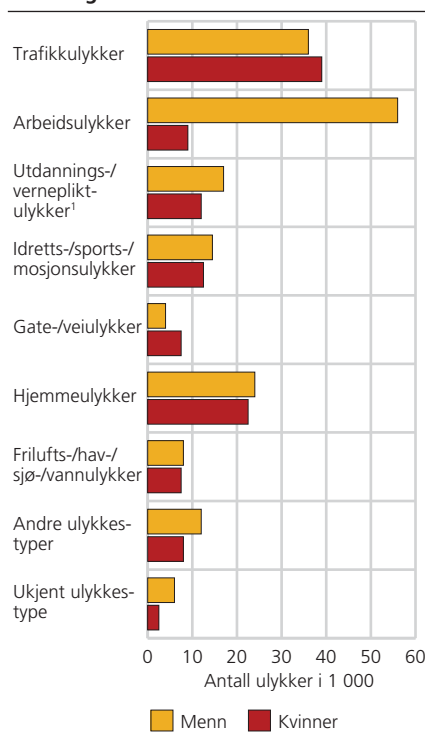
I Dødsårsaksregisteret regnes ulykkesdødsfall som forårsaket av arbeidsulykker dersom aktiviteten på skadetidspunktet er kodet som *inntektsgivende arbeid*. Kodingen skjer i hovedsak på grunnlag av leges dødsmelding. De siste årene er de fleste ulykkesdødsfallene kodet med *ukjent aktivitet* (SSB 2006). Selv om de fleste av disse hendelsene ikke er arbeidsulykker, vil likevel tallene for dødsfall på grunn av arbeidsulykker bli for lave.

Dødsårsaksregisterets totaltall for arbeidsulykker er de fleste år lavere enn Arbeidstilsynets tall for *landbasert virksomhet* (Wergeland, Gjertsen, Lund 2009). Dette til tross for at registeret også skal omfatte arbeidsulykker i *ikke-landbasert virksomhet*, slik som sjø- og lufttransport, fiske- og fangst og oljeutvinning til havs. Dødsårsaksregisteret burde altså ikke hatt lavere, men høyere totaltall enn Arbeidstilsynet.

Må registreres bedre

For å kunne følge utviklingen i ulykkesrisiko i forskjellige yrker, og se hva denne risikoen betyr for yrkesrelatert dødelighet, er det viktig å forbedre registreringen av dødsfall etter arbeidsulykker. Det er krever blant annet at legen blir spurt på ny når dødsmeldingen etter ulykkesdødsfall er mangelfull. Dessuten må ulykker under reise til og fra arbeid bli registrert som arbeidsulykker i samsvar med internasjonal standard (ICD-10), ettersom risikoen for slike ulykker påvirkes av arbeidsforholdene, særlig av arbeidstidene.

Figur 5. Ulykker med varig virkning av skade, etter ulykketype. Antall i 1 000. Menn og kvinner. 1995

¹ Inkludert idrett, sport og mosjon i utdanning. Kilde: Helseundersøkelsen 1995, Statistisk sentralbyrå/Borgan 1997.

Referanser

- Bofetta P, Kogevinas M, Westerholm P, Sarracci R (1997): Exposure to occupational carcinogens and social class differences in cancer occurrence. *IARC Sci Publ*; 138:331-41.
- Borgan, J-K. (1997a): Utstøting gir lavere dødelighet hos yrkesaktive, *Samfunnsspeilet 1/1997*, Statistisk Sentralbyrå.
- Borgan, J-K (1997b): Trafikkulykker alvorligst i lengden, *Samfunnsspeilet 2/1997*, Statistisk Sentralbyrå.
- Borgan, J-K. (2007): Høyest dødelighet blant ufaglærte menn, *Samfunnsspeilet 2/2007*, Statistisk Sentralbyrå.
- Borgan, J-K. (2009): *Yrke og dødelighet*, Rapporter 5/2009, Statistisk Sentralbyrå.
- Coggon, D. mfl. (1994): *Lancet* July 2;344(8914):41-3.
- Haldorsen, T., Andersen A. og Bofetta P. (2004): Smoking-adjusted incidence of lung cancer by occupation among Norwegian men. *Cancer Causes and Control* 15: 19-147.
- Hall, J. (1872): *On the prevention and treatment of the Sheffield Grinders' disease*, London: Longman.
- Lund, J. og Bjerkedal T. (2001): *Accident analysis and Prevention*, 33, 19-30.
- Nurminen M., Karjalainen A. (2001): Epidemiologic estimate of the proportion of fatalities related to occupational factors in Finland, *Scan J Work Env Health* 27 (3): 161-213.
- SSB (2006): Tabell 18 Dødsulykker etter skadested og aktivitet.
- Thackrah, C.T. *The Effects of Arts, Trades and Professions on Health and Longevity* (1985) Canton MA: Watson Publishing International.
- Tynes, T. mfl (2008): *Arbeidsmiljø og helse*. Hovedrapport, Oslo: Statens arbeidsmiljøinstitutt.
- Vågerø, D. (1991): *Klass og dødelighet*. I F. Diderichsen. *Klass och ohälsa*, Helsingborg: Tiden-Folksam.
- Wergeland, E., Gjertsen, F. og Lund J. (2009): *Arbeidsskadedødsfall underrapporteres*, *Tidsskrift for Den norske legeförening nr.10*.
- Wergeland, E., Schiøtz, A. og Bratt, U. (2008): *Medisinsk sakkynndighet i yrkessykdomssaker*, *Tidsskrift for Rettsvitenskap* 1.

Vi er minst interessert i ukeblader

Nordmenns interesse for å bruke ulike massemedier varierer. Den er størst for Internett. Dernest følger aviser og bøker, så fjernsynet. Minst interessert er vi i å lese ukeblader, viser Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008. Menn og kvinner er interessert i forskjellige typer medier, og svarene påvirkes også av alder og utdanning. Generell interesse for og faktisk bruk av mediene henger nøye sammen, men ikke så mye for fjernsynet som for andre medier.

Odd Frank Vaage

I Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008 ble det stilt noen spørsmål om nordmenns interesse for å bruke ulike massemedietilbud. De mediene spørsmålene gjaldt, var Internett, aviser, bøker, fjernsyn, radio og ukeblader.

Mest interesse for Internett

Det er kanskje urettferdig å sammenligne såpass ulike tilbud. Internett er egentlig en formidling av flere ulike medietilbud i ett, både skriftmedier, lydmedier og bilde-medier. Det er derfor ikke overraskende, slik tabell 1 viser, at Internett er det tilbudet som flest er meget interessert i å bruke. 37 prosent svarte at de er meget interessert i å bruke Internett.

De trykte mediene aviser og bøker, kommer på annen og tredje plass med henholdsvis 29 og 27 prosent. Fjernsyn kommer først som nummer fire på denne listen, med 23 prosent, fulgt av radio (20 prosent). Nederst på listen kommer ukeblader. Bare 7 prosent var meget interessert i å bruke dette tilbudet.

Minst interesse for ukeblader

Det er flest som sier at de ikke er interessert i å lese ukeblader. Dernest følger bøker, Internett, radio og aviser. Bare 2 prosent sier seg ikke interessert i å bruke fjernsyn. Det er altså temmelig få som har et svært dårlig forhold til fjernsynet. Dette bekreftes ved at det er dette mediet som flest er ganske interessert i å bruke.

Odd Frank Vaage er sosiolog og statistikkrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk. (ova@ssb.no)

Tabell 1. Interesse for å bruke ulike massemedier. Alder 9-79 år. 2008. Prosent

	Meget interessert	Ganske interessert	Litt interessert	Ikke interessert
Internett	37	33	17	12
Aviser	29	38	26	6
Bøker	27	26	31	15
Fjernsyn	23	46	28	2
Radio	20	37	36	7
Ukeblader	7	16	44	33

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Slår vi sammen meget/ganske interessert og litt/ikke interessert, får vi tallene slik de vises i figur 1. Det er temmelig likt mellom Internett, fjernsyn og aviser i forholdet mellom meget/ganske interessert og litt/ikke interessert. For alle disse mediene er det omtrent sju av ti som er meget eller ganske interessert i å bruke dem. Ukeblader kommer på motsatt side av diagrammet, med nesten åtte av ti som er litt eller ikke interessert i å lese ukeblader.

Stor forskjell mellom kvinner og menn

Det er forskjeller mellom menn og kvinner i vurderingen av mediene. Mens 39 prosent av kvinnene er meget interessert i å lese bøker, er det godt under halvparten så mange blant menn. Det er også langt flere kvinner enn menn som er meget interessert i å lese ukeblader.

På den annen side er 42 prosent av mennene meget interessert i å bruke Internett, mens andelen er 33 prosent blant kvinner. Fordelingen er derimot nokså jevn i andelen som er meget interessert i å lese aviser, se på fjernsyn og høre radio. Det er også verd å merke seg at 20 prosent av mennene ikke er interessert i å lese bøker, og 45 prosent ikke er interessert i å lese ukeblader.

En av to eldre ikke opptatt av Internett

Det er store forskjeller mellom aldersgruppene i interessen for de ulike mediene. Hele 66 prosent i gruppen 16-24 år er meget interessert i å bruke Internett, mens andelen er 11 prosent i aldersgruppen 67-79 år. Blant de eldste i undersøkelsen er litt over halvparten ikke interessert i Internett.

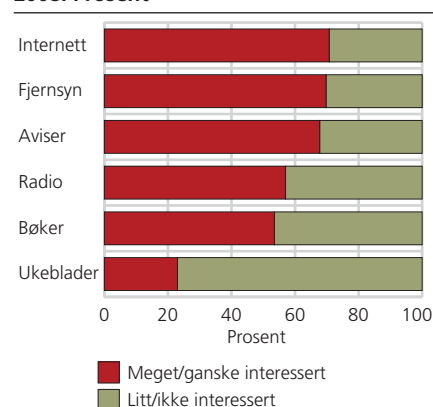
Interessen for aviser øker derimot sterkt med alderen. Bare 5 prosent av barn i alderen 9-15 år er meget interessert i aviser. Blant de eldste, aldersgruppen 67-79 år, er andelen 55 prosent. Også radiolytting tiltrekker få barn. Hele 27 prosent er ikke interessert. Blant de eldste er forholdet omvendt; 27 prosent er meget interessert.

Interessen for fjernsyn, ukeblader og bøker er derimot nokså jevnt fordelt mellom aldersgruppene. Men en av fire unge er ikke interessert i å lese bøker. Blant voksne er det omtrent en av åtte.

Utdanning og medieinteresse

Jo høyere utdanning man har, desto større andel er det som er meget interessert i å bruke Internett. Andelen som ikke er interessert, synker tilsvarende. Kun 1 prosent av personer med

Figur 1. Andelen som er meget/ganske interessert og litt/ikke interessert i å bruke ulike massemedier. Alder 9-79 år. 2008. Prosent

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 2. Andelen som er meget interessert og ikke interessert i bruk av ulike massemedier, etter kjønn og alder. 9-79 år. 2008. Prosent

	Meget interessert						Ikke interessert					
	Internett	Aviser	Bøker	Fjernsyn	Radio	Ukeblader	Internett	Aviser	Bøker	Fjernsyn	Radio	Ukeblader
Menn	42	30	16	22	19	2	10	6	20	3	7	45
Kvinner	33	28	39	24	22	12	14	6	10	1	6	21
9-15 år	43	5	18	32	4	11	2	29	18	0	27	33
16-24 år	66	16	17	33	13	7	0	6	24	1	9	26
25-44 år	47	25	28	19	21	6	3	2	12	4	4	30
45-66 år	22	38	31	17	28	5	15	3	14	3	2	37
67-79 år	11	55	37	31	27	8	53	2	12	2	4	39

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

Tabell 3. **Andelen som er meget interessert og ikke interessert i bruk av ulike massemedier, etter utdanning. 16-79 år. 2008. Prosent**

	Meget interessert						Ikke interessert					
	Internett	Aviser	Bøker	Fjernsyn	Radio	Ukeblader	Internett	Aviser	Bøker	Fjernsyn	Radio	Ukeblader
Grunnskole	30	27	20	30	19	12	30	7	30	2	8	26
Videregående skole	34	32	23	25	24	7	16	3	18	3	4	31
Universitet/høgskole, kort	41	33	40	18	20	3	4	0	5	3	2	32
Universitet/høgskole, lang	44	38	38	9	26	2	1	3	3	3	3	50

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

universitets- eller høgskoleutdanning er ikke interessert i å bruke Internett. En lignende sammenheng er det for avislesing og boklesing.

For fjernsyn og lesing av ukeblader er det motsatt. Her er det dem med lav utdanning som i størst grad er meget interessert. Det er likevel få som ikke er interessert i å se på fjernsyn, uansett utdanningsnivå. Også interessen for radiolytting er nokså jevnt fordelt på personer med lav og høy utdanning (se tabell 3).

Interesse og bruk henger nøye sammen

Det er en klar sammenheng mellom interesse for mediene og bruk av dem. I befolkningen som helhet i alderen 9-79 år er det 71 prosent som bruker Internett en gjennomsnittsdag, og Internett brukes i 65 minutter per dag (Vaage 2009). Blant dem som er meget interessert i å bruke Internett, er 89 prosent på nettet en gjennomsnittsdag, 112 minutter daglig i gjennomsnitt. Blant dem som ikke er interessert, er det bare 7 prosent som bruker nettet en gjennomsnittsdag, og de bruker det i 3 minutter (se tabell 4).

Tabell 4. **Prosentandelen som bruker mediet en gjennomsnittsdag, og minutter brukt på mediet en gjennomsnittsdag, etter graden av interesse og medietyper. Alder 9-79 år. 2008**

	Meget interessert		Ikke interessert	
	Andel brukere per dag	Minutter brukt per dag	Andel brukere per dag	Minutter brukt per dag
Internett	89	112	7	3
Aviser	86	45	11	1
Bøker	49	33	1	1
Fjernsyn	89	208	35	21
Radio	78	167	6	3
Ukeblader	37	15	2	0

Kilde: Kultur- og mediebruksundersøkelsen 2008, Statistisk sentralbyrå.

En slik klar sammenheng er det også for andre medier. Unntaket er fjernsyn; 35 prosent av dem som ikke er interessert i å se på fjernsyn, ser på det en gjennomsnittsdag. For å sammenligne med avislesing; 11 prosent av dem som ikke er interessert i lese aviser, gjør det i løpet av dagen.

De mest standhaftige er de som ikke er interessert i å lese bøker. Bare 1 prosent av dem leser bøker i løpet av en dag.

Referanser

Vaage, Odd Frank (2009): *Norsk mediebarometer 2008*, Statistiske analyser 106, Statistisk sentralbyrå.

Fra vekst til stagnasjon i sysselsettingen

Etter en svært høy vekst i sysselsettingen høsten 2007 avtok veksten i 2008. I april i fjor stoppet den opp – og holdt seg deretter stabil. Så kom finanskrisen høsten 2008. Arbeidsmarkedet reagerte. Arbeidsledigheten økte, først blant ungdom i alderen 16-24 år. Fra oktober 2008 til januar 2009 økte ledigheten imidlertid først og fremst blant voksne over 25 år, viser arbeidskraftundersøkelsen (AKU).

Fra 2007 til 2008 økte sysselsettingen i Norge, målt som gjennomsnitt for året, med 3,2 prosent, eller 80 000 personer, ifølge tall fra kvartalsvis nasjonalregnskap (KNR 4. kvartal 2008). Veksten var lavere i 2008 enn året før, da den var på 4,1 prosent.

Dag Rønningen

Ser vi på utviklingen gjennom året, viser sesongjusterte tall fra AKU at sysselsettingsveksten flatet ut i begynnelsen av 2008, og stoppet opp i april 2008. Siden har sysselsettingen holdt seg stabil.

Arbeidsinnvandring bidro til veksten

En betydelig del av veksten i sysselsettingen har de siste årene kommet av økt arbeidsinnvandring, både i form av innvandrere som bosatte seg her, og flere sysselsatte på korttidsopphold. Tilgangen på utenlandsk arbeidskraft har bidratt til å dempe presset på arbeidsmarkedet.

Det er vanskelig å anslå eksakt hvor stor del av sysselsettingsveksten som kan tilskrives arbeidsinnvandring. Basert på foreløpig informasjon kan vi anslå at den sto for 20-30 prosent av veksten i sysselsettingen i 2008, om lag som i 2007. I tillegg økte veksten i sysselsettingen som følge av at vi er blitt flere i yrkesaktiv alder, og at andelen sysselsatte har gått opp.

Samtidig viser AKU at den relative andelen av eldre i befolkningen økte. Denne gruppen har lavere sysselsettingsandel og trekker derfor i retning av lavere sysselsetting totalt sett. Sysselsettingsprosenten for de fleste aldersgrupper gikk imidlertid opp.

Flere tidligpensjonister fortsetter å jobbe

Også for eldre har det de siste årene vært en viss tendens til økt sysselsettingsandel. Statistikk fra Nav viser at andelen nye mottakere av avtalefestet pensjon (AFP) som fortsetter i arbeid, har steget for begge kjønn, både i privat og offentlig sektor. Om lag 29 prosent av nye AFP-pensjonister i 2008 kombinerte AFP med arbeid, mot 25 prosent året før og 23 prosent i 2006. Fra 2007 til 2008 økte antall nye mottakere av AFP med 10 prosent, i motsetning til en liten nedgang året før. Ved utgangen av desember 2008 var det om lag 48 400 mottakere av AFP.

Dag Rønningen er samfunnsøkonom og rådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk. (rda@ssb.no)

Arbeidsmarkedsstatistikken – noen forklaringer

De viktigste statistikkildene om arbeidsmarkedet er Statistisk sentralbyrås arbeidskraftundersøkelser (AKU) og registerstatistikken fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (Nav). Sammen med annen økonomisk statistikk danner disse grunnlag for et helhetsbilde av arbeidsmarkedet i nasjonalregnskapet (NR/KNR).

Arbeidskraftundersøkelsene (AKU)

Tallene i AKU er beregnet på grunnlag av kvartalsvise intervjuer med et utvalg på 24 000 personer. Siden AKU er en utvalgsundersøkelse, er det utvalgsusikkerhet knyttet til tallene. En nærmere redegjørelse for AKU finnes på <http://www.ssb.no/aku/om.html>.

Omfang: AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år som er registrert bosatt i Norge. Før 2006 var aldersgruppen 16-74 år.

Sysselsatte: Personer som utførte inntektsgivende arbeid av minst én times varighet i referanseuken. Vernepliktige og personer som var fraværende fra arbeid på grunn av sykdom, permisjon, ferie og liknende er også inkludert som sysselsatte.

Arbeidsledige: Personer uten inntektsgivende arbeid som har søkt arbeid de siste fire ukene, og som kan påta seg arbeid innen to uker etter referanseuken.

Langtidsledige: Arbeidsledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 27 uker eller mer forut for intervjutidspunktet.

Undersysselsatte: Deltidssysselsatte som har forsøkt å få lengre arbeidstid, og som kan starte med økt arbeidstid innen en måned.

Arbeidsstyrken: Summen av sysselsatte og arbeidsledige (omtales ofte som de yrkesaktive).

Yrkesdeltakelsen: Andelen av befolkningen i den aktuelle aldersgruppen som er i arbeidsstyrken.

Arbeidsledighetsraten: Andelen av arbeidsstyrken som er arbeidsledig.

Statistikk fra Arbeids- og velferdsforvaltningen (Nav)

Arbeids- og velferdsforvaltningen (Nav) lager statistikk over arbeidsledige, tiltaksdeltakere og ledige stillinger, hovedsakelig basert på egne registre.

Arbeidssøkere: Summen av ordinære arbeidssøkere og yrkeshemmede.

Ordinære arbeidssøkere: Arbeidsføre personer som søker inntektsgivende arbeid via Nav, og som er disponible for det arbeidet som søkes. Hvorvidt en person er i arbeid eller ikke, er uten betydning.

Registrert helt ledige: Ordinære arbeidssøkere som har vært uten inntektsgivende arbeid de siste to ukene. Skoleungdom og personer på arbeidsmarkedstiltak regnes ikke med til denne gruppen.

Langtidsledige: Registrert helt ledige med en sammenhengende ledighetsperiode på 26 uker eller mer inntil registreringstidspunktet.

Ordinære tiltaksdeltakere: Ordinære arbeidssøkere som på opptellingstidspunktet deltar på ordinære arbeidsmarkedstiltak, det vil si arbeidsmarkedstiltak utenom attføringstiltak.

Delvis sysselsatte: Ordinære arbeidssøkere som har hatt inntektsgivende arbeid i løpet av de to siste ukene, men som søker arbeid med lengre arbeidstid.

Yrkeshemmede: Arbeidssøkere som er på attføringstiltak, eller som vurderes med sikte på yrkesmessig attføring.

Permitterte arbeidssøkere: Omfatter både helt og delvis permitterte (med innskrenket arbeidstid). Helt permitterte medregnes som helt ledige, mens delvis permitterte regnes som delvis sysselsatte.

Nasjonalregnskapet (NR/KNR)

Omfang: Nasjonalregnskapet har tall for sysselsetting og utførte timeverk i alle enheter som deltar i økonomisk aktivitet på eller ut fra Norges økonomiske territorium på varig basis (ett år eller mer).

Sysselsatte personer: Gjennomsnittlig antall sysselsatte i løpet av året. Dette begrepet ligger nær opp til tilsvarende definisjon i AKU.

Utførte timeverk: Antall utførte timeverk i løpet av hele året (inklusive overtid).

Normalårsverk: Summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt).

Tabell 1. **Sysselsetting og utførte timeverk, etter næring. Sysselsatte i 1 000 personer, timeverk i millioner. Nasjonalregnskapet. Vekstrater i prosent fra året før**

	Sysselsatte personer (1 000)		Utførte timeverk (mill.)		Vekstrater fra 2007	
	Nivå 2008 fra 2007	Endring	Nivå 2008 fra 2007	Endring	Per- soner	Time- verk
I alt	2 618	80	3 723	125	3,2	3,5
Olje og utenriks sjøfart	95	5	173	10	5,7	6,1
Fastlands-Norge	2 523	75	3 549	115	3,1	3,4
Industri og bergverksdrift	303	7	479	11	2,5	2,3
Annen vareproduksjon	278	6	473	10	2,2	2,2
Primærnæringer	74	-1	144	-2	-1,0	-1,1
Elektrisitetforsyning	11	0	19	0	-0,9	0,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	192	7	311	12	3,7	4,0
Tjenesteyting	1 187	44	1 665	71	3,8	4,5
Varehandel	350	11	470	16	3,2	3,6
Samferdsel	155	4	248	8	2,6	3,3
Annen tjenesteyting	683	29	947	47	4,5	5,3
Offentlig forvaltning	756	18	932	23	2,4	2,6
Statlig forvaltning	266	1	389	53	0,5	1,1
Kommunal forvaltning	490	16	543	19	3,4	3,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

De fleste næringer hadde oppgang i sysselsettingen i 2008. Tabell 1 viser at veksten var relativt størst innenfor olje og utenriks sjøfart. Bygge- og anleggsvirksomheten hadde en betydelig lavere vekst i sysselsettingen i 2008 enn i de to foregående årene. Det må nevnes at veksten i 2006 og 2007 var betydelig sterkere enn i årene før. Denne næringen hadde størst innslag av sysselsatte på korttidsopphold i 2007, og det er grunn til å anta at dette også gjaldt for 2008.

Tre av fire jobber i tjenesteyrker

Om lag 74 prosent av de sysselsatte arbeidet i fjor innenfor tjenesteyting. Noe over 60 prosent av disse var i privat sektor. Den største absolutte veksten kom innenfor annen tjenesteyting, som blant annet omfatter utleie av arbeidskraft.

Det var relativt størst vekst i heltidsjobber for kvinner, mens det for menn var relativt størst vekst i deltidsjobber. For kvinner gikk gjennomsnittlig avtalt arbeidstid noe opp i 2008, mens den for menn var om lag som året før. For menn og kvinner totalt var gjennomsnittlig avtalt arbeidstid uendret. Ifølge

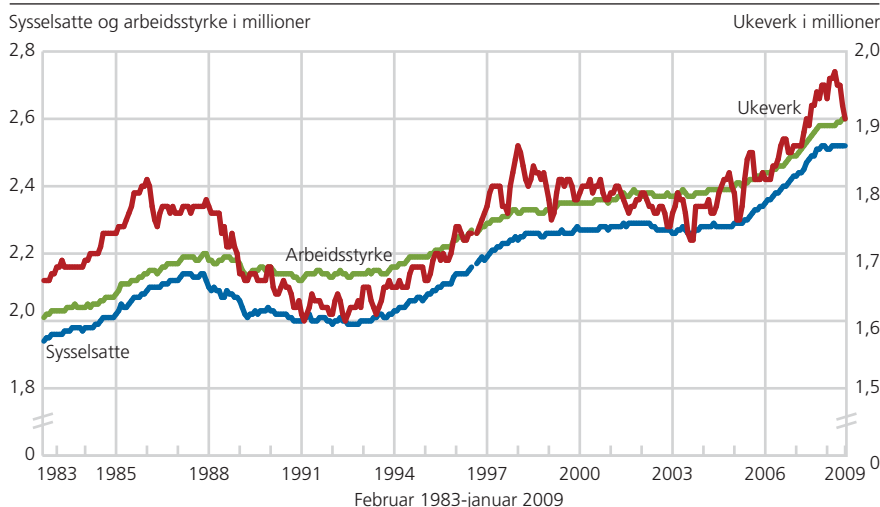
kvartalsvis nasjonalregnskap var veksten i utførte timeverk noe større enn veksten i sysselsettingen.

Flere eldre kvinner er yrkesaktive

Yrkesdeltakelsen i aldersgruppen 15-74 år var 73,9 prosent i 2008. Den gikk opp fra 72,8 prosent i 2007. Deltakelsen i yrkeslivet økte for de fleste aldersgrupper, og det gjaldt både for kvinner og menn. Ser man nærmere på utviklingen for kvinner, viser det seg at også eldre kvinner har hatt en økning i yrkesdeltakelsen de siste årene, noe som tyder på at de har en sterkere tilknytning til arbeidsmarkedet enn tidligere generasjoner av kvinner. Dette skyldes trolig at utdanningsnivået for kvinner har økt, samt at det har vært stor etterspørsel etter arbeidskraft i typiske kvinneyrker.

Figur 1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk. Sesongjusterte og glattede månedstall.

Millioner

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Det er vanlig at arbeidstilbudet øker i et stramt arbeidsmarked, det vil si når ledigheten er lav, og det er et underskudd av arbeidssøkere i forhold til ledige stillinger. Dette kommer blant annet av at færre støtes ut av arbeidslivet når ledigheten er lav. Tall for strømmer ut av arbeidsstyrken viser at overganger til uføretrygd er mindre hyppig i perioder med sterk sysselsettingsvekst enn i tider med lav eller negativ vekst. Ifølge Nav var det 339 000 mottakere av uføreytelser ved utgangen av november 2008, noe som utgjør 11 prosent av befolkningen mellom 18 og 67 år.

Det har i lang tid vært en økning i andelen som mottar uføreytelser, og mye av økningen kan forklares med demografiske forhold, ved at de eldre utgjør en stadig større andel av befolkningen.

Veksten i antall mottakere av varige uføreytelser har avtatt siden 2004, og veksten for uføreytelser har siden kommet i form av tidsbegrenset uførestønad. Fra 2007 til 2008 skjedde det imidlertid en økning på om lag 1 000 mottakere av varig uførestønad. Det meste av økningen for uføreytelser kom også i 2008 blant dem med tidsbegrenset uførestønad.

Mer motivert til å søke jobb?

Når arbeidsmarkedet er stramt, kan motivasjonen til å søke jobb øke hos dem som tidligere ikke har klart å finne arbeid. Det har i tillegg vært knapphet på arbeidssøkere med spesielle kvalifikasjoner. Det stramme arbeidsmarkedet har bidratt til en høy reallønnsvekst i flere år, noe som har gjort det mer lønnsomt å arbeide i forhold til det å være utenfor arbeidslivet.

Strømmen av unge personer fra utdanning til sysselsetting er høyere når det er sterk etterspørsel etter arbeidskraft. Dette kan være nyutdannede, personer som avbryter utdanning, eller som tar arbeid ved siden av utdanning. Det er også færre som går fra sysselsetting til utdanning i et stramt arbeidsmarked. Videre har en sterk barnehageutbygging og lavere egenbetaling de siste årene gjort at flere småbarnsforeldre har valgt å være yrkesaktive (Statistisk sentralbyrå 2007).

Høy yrkesdeltakelse blant kvinner

Yrkesdeltakelsen er høy i Norge sammenliknet med de fleste andre land. Blant personer i alderen 15-64 år var yrkesdeltakelsen her i landet 79 prosent i 2007, mens den for OECD-landene samlet var 71 prosent. Nivået på yrkesdeltakelsen i Norge er om lag som i Sverige og Danmark. Norge skiller seg ut fra mange OECD-land med høy yrkesdeltakelse blant kvinner og eldre, men også her er vi ganske lik andre skandinaviske land.

Et annet trekk ved det norske arbeidsmarkedet er en høy andel deltidsarbeidende kvinner. I 2007 arbeidet 32 prosent av sysselsatte kvinner i Norge deltid (det vil si mindre enn 30 timer i uken), mot 25 prosent i OECD-landene samlet. Sammenliknet med Sverige og Finland har Norge et betydelig høyere innslag av deltidsarbeidende kvinner, men andelen er lavere enn i land som Nederland og Sveits, som har den høyeste andelen innenfor OECD-området (OECD2008).

Arbeidsledigheten økte først blant ungdom

Ledigheten i 2008 var om lag som i 2007, men det var en sterk økning i arbeidsledigheten fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008. Antall ledige var 12 000 høyere i 4. kvartal 2008 enn i samme kvartal i 2007 og utgjorde 2,6 prosent av arbeidsstyrken, viser tall fra AKU (se tekstboks).

Arbeidsledigheten økte i første omgang mest blant ungdom 15-24 år, men de siste par månedene har det meste av veksten i ledigheten funnet sted blant personer i aldersgruppen 25-74 år. Situasjonen på arbeidsmarkedet forverret seg betydelig høsten 2008, og det var en økning i ledigheten fra august 2008 til januar 2009, på 18 000, viser sesongjusterte tall. I januar 2009 var den sesongjusterte ledigheten 3,1 prosent.

I 2008 var gjennomsnittlig 42 600 personer registrert som helt ledige hos Nav, en liten nedgang fra 2007. I mars 2009 var 70 700 registrert helt ledige (se tabell 2 neste side). Arbeidsledigheten har økt mest innenfor bygg- og anlegg og i industrien, men fra mars 2008 til mars 2009 var det en økning i den registrerte ledigheten innenfor alle yrkesgrupper. For yrkesgrupper som hovedsakelig arbeider i offentlig sektor, har veksten i ledigheten vært lavere enn for de andre gruppene. Det har blitt flere registrert ledige i alle fylker.

Tall fra Nav viser videre at det var 17 100 helt eller delvis permitterte i mars 2009, en økning med 14 200 fra samme måned i 2008. Det var 10 100 helt permitterte, mot 1 700 i mars 2008.

Flere korttidsledige

Det var flere korttidsledige i 4. kvartal 2008 enn i samme kvartal året før, viser arbeidskraftundersøkelsen. Korttidsledighet er definert ved at ledigheten har vart under et halvt år i sammenheng. Økningen fra 2007 til 2008 kom særlig blant dem med 1-4 ukers varighet av jobbsøkingen. Ser vi på endringen fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008, er det både absolutt og relativt størst oppgang blant dem med 5-13 ukers ledighetsperiode.

Hvem regnes som arbeidsledig?

Det er to mål på arbeidsledighet i Norge: Navs tall for registrerte arbeidsledige, og SSBs tall basert på spørreundersøkelsen arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Til forskjell fra Navs tall inkluderer AKU-tallene også arbeidsledige som ikke registrerer seg hos Nav, og en del av dem som går på arbeidsmarkedstiltak. På den annen side blir en del av de registrerte arbeidsledige ikke klassifisert som arbeidsledige i AKU. Særlig gjelder dette eldre personer med lange ledighetsperioder. Dessuten blir ikke ufrivillig permitterte uten lønn (med varighet på inntil tre måneder) regnet som arbeidsledige i AKU, men som sysselsatte (midlertidig fraværende). Navs tall for registrerte arbeidsledige ligger vanligvis noe lavere enn SSBs ledighetstall. Kilde: <http://www.ssb.no/arbeid/>

Tabell 2. Registrert helt arbeidsledige og ledige stillinger. Antall personer

	Årsgjennomsnitt 2008	Endring fra 2007	Mars 2009	Endring fra mars 2008
Registrert helt ledige	42 570	-3 492	70 735	28 941
Helt permitterte	1 530	408	10 142	8 472
Delvis permitterte	1 033	83	6 999	5 800
Ordinære tiltaksdeltakere	10 859	738	15 960	4 380
Tilgang ledige stillinger ¹	1 421	-171	1 390	-461
Beholdning ledige stillinger ²	26 571	2 268	29 401	-998

¹ Gjennomsnittlig tilgang på registrerte ledige stillinger per virkedag i løpet av en måned.

² Beholdning av ledige stillinger ved utgangen av måneden.

Kilde: Arbeids- og velferdsforvaltningen (Nav).

Også antall yrkeshemmede økte, med 5 prosent, fra mars 2008 til mars 2009, viser tall fra Nav. I mars 2009 var det ganske lik kjønnsfordeling av yrkeshemmede, men det var noen flere kvinner enn menn. Om lag en fjerdedel av de yrkeshemmede var under opplæring og en fjerdedel var enten i arbeidspraksis eller i tilrettelagt arbeid. Rundt en tredjedel var enten under kartlegging eller ventet på tiltak. De resterende var på ulike andre tiltak.

Nye ledige stillinger – 25 prosent færre på ett år

Det har vært en sterk nedgang i nye ledige stillinger. Fra mars 2008 til mars 2009 var det en nedgang på 25 prosent i gjennomsnittlig tilgang på nye stillinger per virkedag. Den samlede beholdningen av ledige stillinger falt med 3 prosent i samme periode. Det var færre ledige stillinger innenfor alle yrkesgrupper, bortsett fra undervisning, men mest gjaldt det ingeniør- og IKT-fag, bygg- og anlegg, industriarbeid og butikk- og salgsarbeid.

Helse- og sosialtjenester har flest undersysselsatte

Deltidssysselsatte som søker mer arbeid, og som kan ta på seg slikt arbeid innen én måned etter undersøkelsesuken defineres som undersysselsatte (AKU). Antall undersysselsatte falt med 7 000 personer fra 2007 til 2008 (se tabell 3). Også som andel var det en nedgang i deltidssysselsatte fra året før. Om lag 9 prosent av de deltidssysselsatte var undersysselsatt i 2008.

Kvinner utgjorde noe i underkant av 80 prosent av de undersysselsatte og om lag 45 prosent av de arbeidsledige. De fleste undersysselsatte arbeider i tjenestenæringene, spesielt innenfor helse- og sosialtjenester, varehandel, hotell og restaurantvirksomhet. Disse næringene har tilsvarende høye tall når det gjelder andelen på deltid, og da spesielt for kvinner.

Urealisert arbeidstilbud – 74 000 heltidsstillinger?

Mange undersysselsatte ønsker kun å jobbe noen få timer ekstra, og mange arbeidsledige har ønske om deltidarbeid. Ved å summere tilbudet av arbeidstimer fra de arbeidsledige og tilbudet av ekstra arbeidstimer fra de undersysselsatte får vi et tall på det urealiserte arbeidstilbudet målt i timer. Dette utgjorde 74 000 heltidsstillinger i 2008, om lag det samme som året før.

En del undersysselsatte har en faktisk arbeidstid som i perioder overstiger avtalt arbeidstid, viser tall for helse- og sosialsektoren. Det betyr at noen får ønsket om flere timer oppfylt via ekstravakter, vikartimer eller liknende. Mange vil likevel ønske å få den ekstra arbeidstiden inn som en del av den avtalte tiden. Samtidig tilsier disse tallene at anslaget for urealisert arbeidstilbud fra de undersysselsatte kan være noe overvurdert (Statistisk sentralbyrå 2006).

«Skjulte» arbeidsledige

For å kunne bli definert som arbeidsledig i AKU må en oppfylle visse krav. Man må søke aktivt og være tilgjengelig for en jobb ganske umiddelbart. Ved hver måling er det en stor gruppe som ikke har inntektsgivende arbeid, og som oppgir at de ønsker arbeid. På grunn av lav søkeaktivitet eller dårlig

tilgjengelighet blir de likevel ikke tatt med som arbeidsledige. Den lave aktiviteten blir hovedsakelig forklart med skolegang eller studier, svak helse, høy alder, personlige eller familiemessige forhold, eller at det ikke finnes passende arbeid.

Størrelsen på denne «reserverarbeidsstyrken» ser ut til å svinge i takt med det generelle ledighetsnivået. Mange arbeidssøkere trekker seg ut av arbeidsmarkedet i dårlige tider, og vil i AKU trolig havne i denne gruppen.

I perioden 1989-1996, som var en tid med høy ledighet, utgjorde denne gruppen rundt 20 prosent av dem som sto utenfor arbeidsstyrken. Parallelt med fallende arbeidsledighet ble størrelsen på reserverarbeidsstyrken om lag 70 000 personer mindre fram til 2000, og andelen falt dette året til 14 prosent. Med stigende ledighet etter 2000 økte reserverarbeidsstyrken igjen, og har holdt seg nokså stabil på om lag 17 prosent fram til 2006 (se tekstboks).

Fra 2006 til 2007 falt andelen utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid, til 14 prosent, mens den igjen gikk noe opp i 2008, da den var om lag 16 prosent.

Oppsummering

Sommeren 2005 startet en periode med sterk vekst i sysselsettingen og en stor nedgang i ledigheten. Fram til sysselsettingsveksten stagnerte i 2008, økte sysselsettingen med over 200 000 i denne perioden. En del av denne veksten kom av at andelen sysselsatte i alle aldersgrupper økte. I tillegg opplevde vi en sterk vekst i arbeidsinnvandringen.

Den sterke veksten i sysselsettingen har også medført en reduksjon i arbeidsledigheten og undersysselsettingen. Andelen utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid, har også falt i takt med bedringen på arbeidsmarkedet. Disse gruppene utgjør således en del av det potensielle arbeidstilbudet.

Omslaget på arbeidsmarkedet i 2008 har medført at arbeidsledigheten har begynt å øke. Det er også grunn til å tro at undersysselsettingen og andelen utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid, vil øke som en følge av at arbeidsmarkedet blir vanskeligere framover, siden dette tidligere har vist seg å svinge i takt med konjunktorene.

Tabell 3. **Arbeidsledige, undersysselsatte, og personer utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid. Personer og tilbud av ukeverk (37,5 timer) per uke. 1 000**

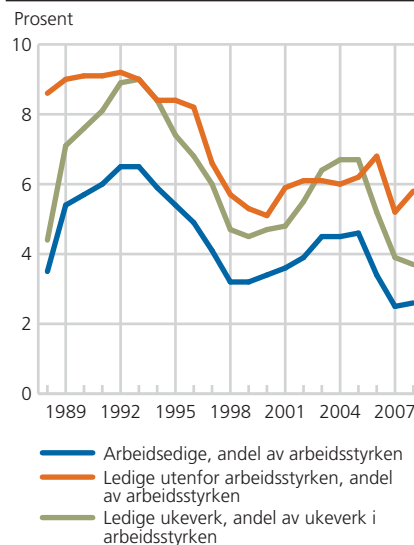
	Nivå 2008	Nivå 2007	Endring fra året før
Tilbud av ukeverk i alt	74	76	-2
Arbeidsledige			
Personer	67	63	4
Ønsket antall ukeverk	53	53	0
Undersysselsatte			
Personer	59	66	-7
Ønsket merarbeidstid i ukeverk	21	23	-2
Personer utenfor arbeidsstyrken			
Utenfor arbeidsstyrken, i alt	914	938	-24
Ønsker arbeid	149	131	18
Kan begynne innen en måned	70	62	8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Endring i 2006

På grunn av en omlegging av AKU i 2006, der blant annet aldersgrensen for å være med i undersøkelsen ble senket fra 16 til 15 år, er ikke tallene før og etter 2006 helt sammenliknbare. Tall for 2006 er laget både etter gammelt og nytt opplegg, og de viser at andelen av de utenfor arbeidsstyrken som ønsker arbeid, er omtrent lik etter gammelt og nytt opplegg.

Figur 2. **Arbeidsledige, andre med ønske om arbeid og ledige ukeverk 1988-2008**

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Referanser

OECD (2008): Employment Outlook 2008, OECD.

Statistisk sentralbyrå (2006): SSBmagasinet 13. februar 2006.

Statistisk sentralbyrå (2007): Økonomiske analyser 6/2007, kapittel 2.10.

Anders Barstad

Anders Barstad er sosiolog og forsker i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for demografi og levekårsforskning.

Hans viktigste interesseområder er psykisk helse og livskvalitet, sosial integrasjon og tilhørighet, bysosiologi og utvikling i levekårene. Han har blant annet publisert: «På vei mot det gode samfunn?», Statistiske analyser 64 (sammen med Ottar Hellevik), «Levekår og flyttemønstre i Oslo indre øst», Rapporter 2006/15 (med flere medforfattere).

(anders.barstad@ssb.no)

Et lyst sinn, et langt liv?

Det begynte i 1930. Fra dette året av ble nonnene som tilhørte en bestemt klosterorden i USA, bedt om å skrive en kort selvbiografi før de avla sitt endelige løfte om å vie sitt liv til Gud og det katolske fellesskapet. Selvbiografien skulle være kort, 200–300 ord. Nonnene var unge, 22 år i gjennomsnitt.

Spol fram 60 år, til 1991. En gruppe forskere inviterer de gjenlevende nonnene til å delta i en undersøkelse av Alzheimers sykdom og aldring. De fleste av nonnene som ennå lever, er nå over 80 år gamle.

Ved å søke i klosterordenens arkiver finner forskerne selvbiografiene, og bestemmer seg for å undersøke om det kan være en sammenheng mellom nonnens personlighet, slik den kom til uttrykk i selvbiografiene, og deres levealder. Kvinnene blir fulgt gjennom hele 1990-tallet. Siden de er så gamle, er dødeligheten høy. 42 prosent av kvinnene får ikke gleden av å oppleve tusenårsskiftet.

Positive ord i selvbiografiene

Forskergruppen gjør det enkelt. De teller opp antallet ord i selvbiografiene som ser ut til å reflektere en emosjonell erfaring, og klassifiserer ordene som positive, negative eller nøytrale. Deretter blir den statistiske sammenhengen mellom de emosjonelle ordene og nonnens dødelighet undersøkt.

Resultatene er oppsiktsvekkende. Det viste seg at den fjerdedelen av nonnene som brukte flest positivt ladede ord i selvbiografiene sine, kunne regne med å leve hele ni år lenger etter fylte 75 år enn fjerdedelen som brukte færrest positive ord. Jo mer disse unge kvinnene hadde fylt sine levnetsbeskrivelser med ord som uttrykte takknemlighet, lykke, interesse, håp, kjærlighet og andre positive følelser, jo lengre levde de.

Det viste seg for øvrig at verken antallet negative eller antallet nøytrale ord hadde noen betydning for levealderen. Nonnestudien har sin egen hjemmeside på Internett, for dem som er ekstra nysgjerrige: <http://www.healthstudies.umn.edu/nunstudy/>.

Et tilfeldig unntak?

Men, heller ikke i forskningen er det slik at en enslig svale gjør en sommer. Kan nonnestudien være et tilfeldig unntak?

For å besvare dette spørsmålet på en god måte er det nødvendig å gjøre en såkalt meta-analyse. Meta-analysen trekker konklusjoner på grunnlag av det samlede mønsteret som framkommer, når mange undersøkelser om samme tema blir lagt under lupen.

En slik analyse av sammenhengen mellom positive følelser og dødelighet ble i fjor offentliggjort i tidsskriftet *Psychosomatic Medicine*. I alt ble 70 undersøkelser gjennomgått. Mønsteret i disse undersøkelsene viste seg å bekrefte nonnestudien, selv om de færreste undersøkelsene gir inntrykk av like sterke effekter.

Undersøkelsene som i størst grad tok hensyn til andre egenskaper ved personene (blant annet helseskadelig livsstil og sosioøkonomisk status), fant like klare resultater som de andre studiene. Sammenhengen mellom positive følelser og dødelighet kan med andre ord ikke forklares ved at personene som har mange positive følelser, lever sunnere eller har høyere status enn dem som relativt sjelden opplever slike følelser.

Imidlertid finner meta-analysen at det først og fremst er blant dem som i utgangspunktet var friske (slik som de katolske nonnene), at de positive følelsene hadde en virkning. Effekten var, med

noen unntak, svakere blant personer som led under alvorlige sykdommer.

Lykke som ressurs

Den fascinerende nonnestudien og lignende undersøkelser er en del av grunnlaget for det som ser ut til å være en voksende erkjennelse: Lykke, og positive følelser generelt, er en viktig *ressurs*. Ikke bare er disse følelsesmessige opplevelsene ettertraktede i seg selv, i tillegg er det mye som tyder på at de påvirker våre sjanser til å oppnå en rekke andre goder i livet. Lykkelige personer har blant annet høyere inntekter, bedre jobber og mer tilfredsstillende sosiale relasjoner. En rekke forskjellige undersøkelser bekrefter dette, også panelundersøkelser som følger de samme personene over tid.

Positive følelser ser ut til å øke sannsynligheten for positive handlinger og livsomstendigheter, som igjen bidrar til mer positive følelser. Slike gjensidig forsterkende spiraler gjelder blant annet frivillig arbeid. Laboratorieforsøk viser at personer som blir satt i godt humør ved å se en morsom film eller lignende, seinere har større sjanse for å hjelpe andre enn dem som blir satt i et nøytralt eller dårlig humør. Å hjelpe andre bidrar på sin side til enda mer positive følelser.

Kan man være *for* lykkelig?

Men, vil sikkert noen spørre, er det nå så sikkert at det alltid er bra å være positiv og lykkelig? Er det ikke overfladisk, nærmest uansvarlig, å gå rundt og være kjempelykkelige hele tiden, i en verden truet av problemer som klima- og finanskrise?

Til dette kan det på den ene siden anføres at de positive følelsene, herunder kjærlig-

het, håp og begeistring, for mange vil være en del av motivasjonen og energien i kampen for en bedre verden. På den andre siden har lykkeforskerne etter hvert begynt å snakke om at det faktisk er mulig å være *for* lykkelig. Lykke og tilfredshet måles gjerne på en skala fra 1 til 10, hvor 1 er minst og 10 er mest. Noen undersøkelser tyder på at de som skårer rundt 8, som altså er lykkelige uten å være kjempelykkelige, oppnår høyere inntekter enn personer som sier at de er på nivå 9 eller 10.

Kanskje finnes det et optimalt nivå av lykke og gode følelser, et nivå som varierer, avhengig av hvilke livsomstendigheter en person befinner seg i. Jeg nevnte tidligere at de positive følelsene så ut til å bety mindre for dem som hadde en alvorlig sykdom. For denne gruppen ligger muligens det optimale lykkenivået lavere enn for andre.

Ved alvorlige sykdommer er det gode grunner til å være bekymret; det er ikke nødvendigvis helsefremmende å være lykkelig under alle omstendigheter.

Danskene – verdens lykkeligste

Forskning som dette kaster muligens også lys over ett av paradoksene i den sammenlignende velferdsforskningen. Flere undersøkelser har vist at danskene er verdens lykkeligste folk. Dette ble nylig bekreftet i den mest omfattende utvalgsundersøkelsen som noen gang er gjennomført, en undersøkelse som inkluderte befolkningsutvalg fra hele 130 land.

Men danskene lever ikke spesielt lenge, sammenlignet med andre rike land. Eksempelvis lever de i gjennomsnitt vel to år kortere enn nordmenn, og tre år kortere enn sveitserne. Er danskene lykkeligere, mer ubekymrede, enn godt er?

Siden sist

All ny statistikk publiseres som artikler på ssb.no. Vi presenterer nedenfor et utvalg av disse artiklene, som er gitt ut etter forrige utgave av Samfunnsspeilet.

26.5.2009

Utdanningsstatistikk. Fullførte utdanninger ved universiteter og høyskoler, 2007/08

Færre kvinner fullførte høyere utdanning

I 2007/08 var det for første gang på flere år en nedgang i antall kvinner som fullførte en høyere utdanning. Totalt ble det fullført færre utdanninger innenfor helse-, sosial- og idrettsfag, mens antall fullførte realfagsutdanninger var stabilt. Kvinnene avla 45 prosent av doktorgradene.

I studieåret 2007/08 ble det fullført om lag 34 100 utdanninger ved landets universiteter og høyskoler – mot 34 500 året før. Nedgangen skyldes at færre kvinner fullførte en høyere utdanning i 2007/08 sammenlignet med året før. Dette er første gang siden 2001/02 at det har vært en slik nedgang blant kvinner. Siden 2004/05 har stadig flere menn fullført høyere utdanning.

Drøyt 24 600 universitets- og høyskoleutdanninger ble fullført på lavere nivå i 2007/08 – en økning på om lag 600 fra året før. På høyere nivå ble det fullført over 9 400 utdanninger, noe som tilsvarer en nedgang på 1 000 fra året før. I første rekke er nedgangen et resultat av et kunstig løft i antall fullførte universitets- og høyskoleutdanninger på høyere nivå i 2006/07. Utfasingen av enkelte utdanningsprogram ved overgang til ny gradsstruktur i høyere utdanning førte nemlig til en kraftig økning av fullførte utdanninger etter gammel gradsstruktur i 2006/07 – spesielt innenfor Cand. polit., Cand. philol. og Cand. scient.

Nedgang innenfor helse-, sosial- og idrettsfag

Det ble fullført 400 færre utdanninger innenfor det kvinnedominerte fagfeltet helse-, sosial- og idrettsfag i 2007/08 sammenlignet med året før. Dette henger

sammen med at færre kvinner fullførte høyere utdanning dette året. Størst økning finner vi innenfor fagfeltet økonomiske og administrative fag, hvor det ble gjennomført nesten 650 flere utdanninger. Innenfor realfag – som er utdanninger innenfor fagfeltet naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag – ble det fullført 120 færre utdanninger på lavere nivå, mens antallet på høyere nivå holdt seg stabilt.

Kvinnene dominerte mest innenfor fagfeltene helse-, sosial- og idrettsfag samt lærerutdanninger og utdanninger i pedagogikk, hvor henholdsvis 84 og 72 prosent av universitets- og høyskoleutdanningene på lavere nivå ble fullført av kvinner. Menn fullførte 74 prosent av utdanningene på lavere nivå innenfor fagfeltene naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag samt samferdsels- og sikkerhetsfag og andre servicefag.

Kraftig økning i avlagte doktorgrader

Det ble gjennomført 1 231 doktorgradsdisputaser i 2007/08. Dette er 251 – eller 25 prosent – flere enn året før. Økningen var prosentvis størst i fagfeltene samfunnsfag og juridiske fag samt helse-, sosial- og idrettsfag, med henholdsvis 57 og 35 prosent. Kvinneandelen var høyest innenfor fagfeltet helse-, sosial- og idrettsfag med 56 prosent. Mennene dominerer innenfor fagfeltet naturvitenskapelige fag, håndverksfag og tekniske fag med 66 prosent.

En av fire avlagte doktorgrader ved norske læresteder ble tatt av utenlandske statsborgere. I realfag ble hele 34 prosent av doktorgradene avlagt av utenlandske statsborgere.

19.5.2009

Utslipp av klimagasser. 1990-2008

Klimagassutslippene ned 2,2 prosent

De norske utslippene av klimagasser var på 53,8 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i 2008. Det er 2,2 prosent mindre enn året før. Nedgangen skyldes i hovedsak reduserte utslipp i industrien og fra transport utenom veitrafikk.

Dette viser foreløpige utslippstall som Statistisk sentralbyrå (SSB) lager i samarbeid med Statens forurensningstilsyn (SFT).

Etter kraftig vekst i klimagassutslippene i 2007 gikk utslippene ned med 1,2 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i 2008. Nedgangen skyldtes mindre bruk av fossilt brensel, spesielt drivstoff til sjøfart. Investering i miljøteknologi ved produksjon av mineralgjødning bidro også sterkt til å redusere utslippene. Klimagassutslippene ligger likevel 7,4 prosent over nivået som Norge har forpliktet seg til i [Kyotoprotokollen](#).

Industrien ikke lenger største utslipp-skilde

Industriens klimagassutslipp gikk ned fra 14,7 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i 2007 til 14,1 millioner tonn i 2008. Nedgangen på 3,7 prosent var først og fremst et resultat av tidligere års investeringer for å redusere utslippene av N₂O ved produksjon av mineralgjødning. I tillegg har det vært nedgang i bruken av fossilt brensel. Reduksjonen førte til at industrien ikke lenger var den største kilden til klimagasser i Norge. De foreløpige beregningene viser at utslippene fra olje- og gassvirksomheten så vidt var høyere enn utslippene fra industrien i 2008.

Små utslippsendringer i olje- og gassvirksomheten

Klimagassutslippene fra olje- og gassvirksomheten endret seg lite fra 2007 til 2008. Åpningen av tre nye felt førte til økte utslipp fra fakling. Dette ble oppveid av lavere utslipp fra LNG-anlegget i Hammerfest, som gikk over i regulær drift i august 2008. Til sammen ble utslippene fra olje- og gassvirksomheten redusert med under 1 prosent, eller 0,1 millioner tonn CO₂-ekvivalenter.

Veitrafikken bremses av finanskrisen

Klimagassutslippene fra veitrafikk har i gjennomsnitt økt med 2 prosent per år i perioden 1990-2007. Veksten har vært en følge av gode tider og økt kjøpekraft. Fra 2007 til 2008 var denne veksten mer avdempet. Utslippene gikk bare opp 0,4 prosent. Dette ser ut til å skyldes lavere trafikkvekst mot slutten av året som følge av finanskrisen. SSBs omsetningsstatistik viser at det var godstransporten og drosjevirksomheten som best merket den lavere økonomiske aktiviteten.

Lavere utslipp fra sjøfarten

Bruk av drivstoff i andre mobile kilder enn veitrafikk, dvs. kysttrafikk og fiske, flytrafikk, anleggs- og jordbruksmaskiner og lignende, bidro med om lag 6,8 millioner tonn klimagasser i 2008. Det var mer enn 7 prosent lavere enn året før. Ifølge petroleumstatistikken ble det solgt langt mindre marine gassoljer til sjøfart og fiske i 2008 i forhold til 2007. Det er foreløpig en del usikkerhet knyttet til disse tallene.

Likevel langt igjen til Kyoto-målet

Norges tildelte kvotemengde under Kyotoprotokollen er 250,6 millioner tonn CO₂-ekvivalenter for perioden 2008-2012. Det er i gjennomsnitt 50,1 millioner tonn for hvert av de fem årene. I 2008, Kyotoprotokollens første gjeldende år, var utslippene 53,8 millioner tonn. Dette kan tyde på at det vil bli nødvendig å finansiere utslippskutt i utlandet for å innfri forpliktelsene.

13.5.2009

Inntektsstatistikk for husholdninger. Geografisk fordeling, 2007

Inntektsnivået til aleneforsørgere er høyest i Finnmark

Blant enslige forsørgere med små barn finner vi de høyeste inntektene etter skatt i Finnmark og de laveste i Agderfylkene.

Enslige forsørgere med små barn (0-5 år) i Finnmark hadde i 2007 en medianinntekt etter skatt på 297 000 kroner. I Vest-Agder hadde enslige forsørgere en tilsvarende inntekt etter skatt på 264 000 kroner. Det er først og fremst høyere yrkesinntekter som forklarer den relativt høye husholdningsinntekten blant enslige forsørgere i vårt nordligste fylke. Gunstige skatteregler og høyere barnetrygd bidrar også til å gi denne gruppen av eneforsørgere et høyere inntektsnivå enn eneforsørgere i andre fylker.

Graden av yrkestilknytning blant eneforsørgere varierer mellom fylkene. I Finnmark utgjør yrkesinntekten nærmere 57 prosent av samlet husholdningsinntekt blant enslige forsørgere med små barn. I Rogaland, Sogn og Fjordane og Akershus utgjør også yrkesinntekt en stor andel av husholdningsinntekten. Det høyeste innslaget av yrkesinntekter finner en blant enslige forsørgere bosatt i Akershus, hvor 64 prosent av samlet inntekt kommer fra yrkesaktivitet. I Agderfylkene og Nord-Trøndelag er det derimot ulike stønader og andre typer inntekter som er viktigste inntektskilde. For enslige forsørgere i Vest-Agder utgjorde yrkesinntektene i gjennomsnitt 45 prosent av samlet husholdningsinntekt i 2007.

Høyest husholdningsinntekt i Oslo, Akershus og Rogaland

For de fleste husholdningstyper er inntektsnivået i Oslo, Akershus og Rogaland høyere enn i andre deler av landet.

I Oslo hadde par uten barn i alderen 30-44 år og 45-66 år en inntekt etter skatt på drøyt 570 000 kroner i 2007. Dette er henholdsvis 9 og 14 prosent over medianinntekten for tilsvarende grupper i hele landet.

Blant par med barn finner vi de høyeste inntektene i Akershus, tett etterfulgt av Oslo. I Akershus hadde par med små barn (0-5 år) en inntekt etter skatt på nesten 614 000 kroner, noe som er 10 prosent høyere enn medianinntekten for tilsvarende barnefamilier i hele landet. I Oslo og Akershus har både par med og uten barn høye yrkesinntekter sammenlignet med andre fylker.

Lavest inntekt blant unge i Nord-Trøndelag – høyest i Rogaland

Inntektsnivået blant de yngste aleneboende og de yngste parene uten barn er høyest i Rogaland. Unge aleneboende (under 30 år) i Rogaland hadde i 2007 en medianinntekt etter skatt på 213 000 kroner. I hele landet var den tilsvarende inntekten drøyt 186 000 kroner. Blant unge par (under 30 år) uten barn er medianinntekten i Rogaland 465 000 kroner, noe som er vel 40 000 kroner mer enn på landsbasis.

Blant par uten barn under 30 år og 30-44 år finner vi de laveste inntektene i Nord-Trøndelag. Medianinntekt etter skatt for disse to gruppene var henholdsvis 376 000 og 460 000 kroner i 2007.

7.5.2009

Barnevernsinstitusjoner 2007

Offentlig behandling mer ressurskrevende enn privat

Ny statistikk for 2007 over landets barnevernsinstitusjoner viser at offentlige institusjoner i gjennomsnitt har noe høyere ressursforbruk enn private: Mens antall oppholdsdøgn er noenlunde likt, forbruker de offentlige institusjonene 60 prosent av årsverkene og 55 prosent av driftsutgiftene i sektoren.

Én forklaring på denne forskjellen er at personelldekningen per plass er klart høyere i offentlige institusjoner, og at de offentlige tar imot tre ganger så mange akuttplasseringer som de private.

I alt var det godt over 1 700 plasser ved barnevernsinstitusjoner ved utgangen av 2007, 750 i offentlig og 980 i privat sektor. Av de private plassene var én av tre i ideelle institusjoner. Antall oppholdsdager i løpet av året var på 530 000, noe

som betyr et gjennomsnittlig belegg per plass på 82 prosent.

Flest akuttinnleggelses i det offentlige

Ved årsskiftet gjaldt to av tre opphold en omsorgsinnleggelse, én av fem en atferdsinnleggelse og én av syv en akuttinnleggelse. Mens akuttinnleggelsene utgjorde 7 prosent av innleggelsene i private institusjoner, sto de for hele 22 prosent i de offentlige. At offentlige institusjoner i større utstrekning driver akuttbehandling, bidrar til å øke kostnadene deres. 84 prosent av barna i institusjonene var ved utgangen av 2007 over 13 år, og det var litt flere gutter enn jenter blant beboerne.

Tre fjerdedeler går til lønn

Institusjonenes driftsutgifter var i 2007 i overkant av 3 milliarder kroner. Av dette er 1,7 milliarder driftsutgifter i offentlige institusjoner, mens 1,4 milliarder er i private. Det offentlige barnevernets kjøp av plasser fra private barnevernsinstitusjoner er ikke inkludert i driftsutgiftene, men vises som kjøp av private barnevernstjenester. Dette skillet er gjort for å vise hva det offentlige produserer selv, og hva som kjøpes av private barnevernstjenester.

Av driftsutgiftene gikk nær 75 prosent til lønn, og andelen er høyere i de offentlige institusjonene.

Høyere utgifter per årsverk i det private

Driften av private og statlige institusjoner fremstår noe ulikt: Mens de private har relativt høye driftsutgifter i forhold til årsverk, har de også klart flere oppholdsdager av barn per årsverk.

Om lag 4 400 avtalte årsverk eksklusive lange fravær var knyttet til barnevernsinstitusjonene i 2007. Antall årsverk per plass var gjennomgående klart høyere i de offentlige institusjonene.

Seks av ti ansatte er kvinner

Barnevernspedagoger var den største enkeltgruppen med over 900 årsverk, to tredjedeler av disse var i offentlig sektor. Ansatte i alderen 35-49 år utførte nær halvparten av årsverkene, og kvinner stod for noe under 60 prosent.

16.4.2009

Befolkningsstatistikk. Samboere, 2008

Ingen økning i andel samboerskap

Andelen samboere blant personer som lever i samliv har ikke økt de siste årene, og samboerskap er fremdeles mest utbredt blant personer i 20- og 30-årene. Det er flere kvinner enn menn i denne aldersgruppen som lever i samboerskap.

Blant personer i aldersgruppen 20 til 79 år som lever i samliv, er én av fire samboere. Samboerandelen i 2008 var på samme nivå som i perioden 2005-2007 - om lag 25 prosent. I 1993-1995 var om lag én av fem samboere. Samliv omfatter dem som enten er samboere eller gifte. I alt 32 prosent av alle i utvalget svarte at de ikke lever i samliv.

Høyest andel kvinner

Høyest andel samboere, enten de levde i samliv eller ikke, finner man blant kvinner mellom 25 og 29 år, med 44 prosent. Deretter følger menn i samme aldersgruppe, med 37 prosent.. Ser vi på begge kjønn og for alle aldersgrupper, faller samboerandelen til 20 prosent. Denne andelen er enda lavere for de over 40 år.

Inntil for noen år siden økte andelen samboere blant kvinner i de fleste aldersgrupper utenom de yngste. Den yngste gruppen av kvinner (20-24 år) ledet an økningen fram til slutten av 1980-tallet, men etter det har samboerandelen i denne gruppen endret seg lite.

Kvinner starter med å være samboere 2-3 år tidligere enn menn, dette er den viktigste årsaken til at det er en større andel samboere blant kvinner i de yngste aldersgruppene.

De siste årene har samboertallene stabilisert seg i de fleste aldersgrupper for begge kjønn. Mellom 1993 og 2008 har andelen samboere blant personer mellom 35 og 39 år økt fra 15 til 26 prosent. Synlig vekst de siste årene ser man bare for denne aldersgruppen, samt for dem mellom 45 og 49 år.

Flere samboere med intervjudata

Basert på intervjudata er det totale antall samboere anslått til om lag 600 000,

det vil si 300 000 samboerpar. Det gir et høyere anslag enn i den registerbaserte [familiestatistikken](#). Strengere krav til at en skal være registrert bosatt på samme adresse er en viktig grunn til at færre klassifiseres som samboere i den registerbaserte statistikken enn i intervjuundersøkelser.

6.4.2009

Jegerregisteret 2008/2009

Hver tiende mann betalte jegeravgift

På landsnivå betalte i alt 196 300 personer jegeravgift for jaktåret 2008/2009, og det er 2 000 flere enn foregående år. 10 prosent av norske menn løste jegeravgiftskort.

Blant fylkene er det fortsatt Akershus som topper statistikken med 18 400 personer som betalte jegeravgift, fulgt av Sør-Trøndelag med 16 400.

Av de 196 300 personene som betalte denne avgiften for jaktåret 2008/2009, var 193 200 bosatt i Norge. Det at en person løste jegeravgiftskort, betyr ikke nødvendigvis at han/hun faktisk gikk på jakt.

Kvinneandelen øker

Sist jaktår betalte 13 100 kvinner jegeravgift, en andel på 6,8 prosent. På ti år er antall kvinnelige jegere doblet. Alle førstegangsjegere i Norge må bestå jegerprøven før de kan begynne å jakte. I løpet av jaktåret 2008/2009 besto 12 210 personer jegerprøven, en økning på 2 000 fra året før. Av alle som besto prøven, var 22 prosent kvinner.

Flest nye jegere i Oslo

Halvparten av dem som besto jegerprøven dette jaktåret, betalte jegeravgift samme år. Blant kommunene ble det avlagt flest jegerprøver i Oslo, hvor 1 200 personer besto.

Til sammen er det nå litt over 427 500 personer som står oppført i Jegerregisteret. 7 100 av dem er utenlandske. Blant fylkene er det Akershus som topper statistikken med 37 300 registrerte personer, fulgt av Sør-Trøndelag med 36 000.

Rogaland har lavest jegerandel

Nord-Trøndelag har fortsatt flest jegere sett i forhold til folketallet. Her løste hver femte mannlige innbygger over 16 år jegeravgiftskort for jaktåret 2008/2008. Rogaland hadde færrest jegere i forhold til folketallet, bare 5 prosent av mennene betalte jegeravgift. På landsnivå betalte 10 prosent av mennene jegeravgift.

Syv av ti utenlandske jegere er nordiske

3 100 utenlandske jegere betalte jegeravgift til Norge, inkludert 700 nordmenn som var bosatt i utlandet. Litt under 70 prosent av de utenlandske jegerne kom fra andre nordiske land. Av de utenlandske jegerne var 43 prosent fra Danmark, og 24 og 15 prosent fra henholdsvis Sverige og Tyskland.

2.4.2009

Befolkningsstatistikk. Fødte, 2008

Rekordhøy fruktbarhet

I 2008 ble det født 60 500 barn i Norge, en økning på 2 000 sammenlignet med året før. Dette gir et samlet fruktbarhetstall på 1,96, det høyeste siden 1975.

Fylkesvis var det Rogaland og Sogn og Fjordane som hadde høyest fruktbarhetstall i 2008, på henholdsvis 2,15 og 2,13. Østfold, Hedmark og Telemark var fylkene med lavest fruktbarhetstall, alle med verdien 1,85. Med unntak av Akershus, Aust-Agder og Nordland hadde alle fylkene en stigning i fruktbarhetstallet sammenlignet med året før.

Av de 60 500 levendefødte barna var det 31 100 gutter og 29 400 jenter.

Ingen endring i fødealder for mor og far

Mors gjennomsnittlig fødealder har ligget på samme nivå de siste årene. Gjennomsnittsalder ved førstefødsel har vært 28,1 år de fire siste årene, og gjennomsnittlig fødealder for alle fødsler har aldersgruppen 30-34 år hvor raten var 125,6 fødte barn per 1 000 kvinne. Fruktbarhetsraten økte i alle aldersgruppene for 15-44 år sammenlignet med året før. Fars gjennomsnittlige fødealder var 33,4 år i 2008 og har vært stabil de siste seks årene med verdier mellom 33,1 og 33,4 år.

I 2008 var det 1 032 tvillingfødsler, 14 trillingfødsler og en firlingfødsel, som svarer til 17,6 flerfødsler per 1 000 fødsler. Tallet på flerfødsler har gått noe ned siden 2002 da tilsvarende tall var på sitt høyeste med verdien 19,4.

44 prosent av de levendefødte i 2008 var første fødte, 35 prosent var barn nummer to, 16 prosent var barn nummer tre og 6 prosent var barn nummer fire eller mer. Andelen fødte med paritet nummer tre har gått ned med 3,2 prosentpoeng siden 1997.

Flere enslige mødre

Av barna som ble født i 2008, hadde 44 prosent gifte foreldre, 44 prosent hadde samboende foreldre, og 12 prosent hadde enslige mødre. Andelen enslige mødre har økt med 3,8 prosentpoeng siden 2001. Fylkesvis var det flest gifte foreldre i Vest-Agder (59) og Rogaland (53). Nord-Trøndelag (55), Sør-Trøndelag (53), Troms (53) og Nordland (53) hadde flest samboende foreldre, og Finnmark (20) og Hedmark (18) hadde flest enslige mødre.

1.4. 2009

Nasjonale prøver

Sosial bakgrunn betyr mye for resultatene

Prestasjonsforskjellene mellom elevene på nasjonale prøvene viser sammenheng med foreldrenes utdanningsnivå, innvandringsbakgrunn og skolekommunens sentralitet. Forskjeller knyttet til sosial bakgrunn er vel så markert på åttende som på femte trinn.

Den positive sammenhengen mellom elevenes prestasjoner på nasjonale prøver og foreldrenes utdanningsnivå er tydelig. Vel 30 prosent av elevene på femte trinn i grunnskolen, som ikke har foreldre med høyere utdanning, havnet på det laveste mestringsnivået i engelsk, lesing og regning i 2008. Blant elever med høyt utdannede foreldre var tilsvarende andel langt lavere på de tre prøvene. Mellom 15 og 18 prosent av elevene i denne gruppen skåret på det laveste mestringsnivået.

Forskjeller knyttet til foreldrenes utdanningsnivå gjør seg også gjeldende i

andre enden av resultatskalaen. Over 30 prosent av elevene på femte trinn med høyt utdannede foreldre skåret på det høyeste mestringsnivået, mens under 20 prosent av elevene på femte trinn med foreldre uten høyere utdanning skåret så høyt.

Prestasjonene knyttet til foreldrenes utdanningsnivå er vel så tydelig på åttende trinn i grunnskolen som på femte. Andelen av elevene som havnet på de to laveste mestringsnivåene i engelsk, lesing og regning, var mellom 19 og 20 prosentpoeng lavere for elever med høyt utdannede foreldre enn for elever med foreldre uten universitets- eller høyskoleutdanning i 2008. Forskjeller knyttet til foreldrenes utdanningsnivå har endret seg lite mellom 2007 og 2008.

Innvandrere oppnår svakere resultater på nasjonale prøver enn øvrige elever

Innvandrere skårer lavere på alle de nasjonale prøvene enn norskfødte med innvandrerforeldre og øvrige elever. Sammenligner vi kun de to sistnevnte gruppene, finner vi at norskfødte med innvandrerforeldre oppnår svakere resultater enn de øvrige elevene i lesing og regning, mens det er liten forskjell i engelsk. I likhet med resultatene knyttet til foreldrenes utdanningsnivå, er forskjeller mellom elever i de ulike innvandringskategoriene vel så markert på åttende som på femte trinn.

Noe av forskjellene knyttet til innvandringsbakgrunn henger sammen med at foreldrenes utdanningsnivå varierer mellom gruppene. Dersom vi ikke tar hensyn til utdanningsnivå finner vi at det blant innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre var henholdsvis 21 og 17 prosentpoeng flere som hadde laveste mestringsnivå sammenlignet med øvrige elever i 2008. Disse forskjellene er imidlertid noe mindre når vi tar hensyn til foreldrenes utdanningsnivå. Forskjellene blir da henholdsvis 15 og 12 prosentpoeng når vi kun ser på elever med høyt utdannede foreldre, og 18 og 13 prosentpoeng når vi kun ser på elever med foreldre uten høyere utdanning.

Elever i sentrale kommuner og på store skoler oppnår best resultater

Resultatene fra nasjonale prøver viser en positiv sammenheng mellom prestasjoner og sentraliteten i elevenes skolekommune, særlig på femte trinn. Eksempelvis skåret 25 prosent av elevene i sentrale kommuner på laveste mestringsnivå i regning på femte trinn i 2008, sammenlignet med 31 prosent av elevene i de minst sentrale kommunene. I mer sentrale kommuner er det imidlertid – i snitt – en større andel elever som har foreldre med høyere utdanning, enn i mindre sentrale strøk. Sammenligner vi kun elever med foreldre uten høyere utdanning, ser vi at prestasjonsforskjellene mellom elever i de sentrale og minst sentrale kommunene reduseres.

Lignende forhold knyttet til variasjoner i elevsammensetting vil også kunne være en del av forklaringen på hvorfor elever på store skoler – i snitt – presterer best på de nasjonale prøvene. Mens 30 prosent av elevene som gikk på skoler med mer enn 60 elever på femte trinn skåret på høyeste mestringsnivå i regning i 2008, var tilsvarende andel 21 prosent for elever som gikk på skoler med færre enn 11 elever på femte trinn. Slike forskjeller mellom elever ved store og små skoler gjør seg også gjeldende i lesing og engelsk, men ikke like markert som for regning.

Guttene gjør det bedre enn jentene i regning - både på femte og åttende trinn

Jentene oppnådde i snitt bedre resultater enn guttene i de nasjonale prøvene i lesing, både på femte og åttende trinn i 2007 og 2008. I regning finner vi derimot et motsatt mønster. På åttende trinn skåret guttene bedre enn jentene både i 2007 og 2008. På femte trinn var disse kjønnsforskjellene mer markert i 2008 enn i 2007. I 2008 skåret 24 prosent av guttene og 29 prosent av jentene på femte trinn på det laveste mestringsnivået i regning. Andelen på det høyeste mestringsnivået var 30 prosent for guttene og 19 prosent for jentene. I engelsk var det kun mindre kjønnsforskjeller på begge trinn både i 2007 og 2008.

1.4. 2009

Nasjonale prøver

Sosial bakgrunn betyr mye for resultatene

Prestasjonsforskjellene mellom elevene på nasjonale prøvene viser sammenheng med foreldrenes utdanningsnivå, innvandringsbakgrunn og skolekommunens sentralitet. Forskjeller knyttet til sosial bakgrunn er vel så markert på åttende som på femte trinn.

Den positive sammenhengen mellom elevenes prestasjoner på nasjonale prøver og foreldrenes utdanningsnivå er tydelig. Vel 30 prosent av elevene på femte trinn i grunnskolen, som ikke har foreldre med høyere utdanning, havnet på det laveste mestringsnivået i engelsk, lesing og regning i 2008. Blant elever med høyt utdannede foreldre var tilsvarende andel langt lavere på de tre prøvene. Mellom 15 og 18 prosent av elevene i denne gruppen skåret på det laveste mestringsnivået.

Forskjeller knyttet til foreldrenes utdanningsnivå gjør seg også gjeldende i andre enden av resultatskalaen. Over 30 prosent av elevene på femte trinn med høyt utdannede foreldre skåret på det høyeste mestringsnivået, mens under 20 prosent av elevene på femte trinn med foreldre uten høyere utdanning skåret så høyt.

Prestasjonene knyttet til foreldrenes utdanningsnivå er vel så tydelig på åttende trinn i grunnskolen som på femte. Andelen av elevene som havnet på de to laveste mestringsnivåene i engelsk, lesing og regning, var mellom 19 og 20 prosentpoeng lavere for elever med høyt utdannede foreldre enn for elever med foreldre uten universitets- eller høyskoleutdanning i 2008. Forskjeller knyttet til foreldrenes utdanningsnivå har endret seg lite mellom 2007 og 2008.

Innvandrere oppnår svakere resultater på nasjonale prøver enn øvrige elever

Innvandrere skårer lavere på alle de nasjonale prøvene enn norskfødte med innvandrereforeldre og øvrige elever. Sammenligner vi kun de to sistnevnte gruppene, finner vi at norskfødte med

innvandrereforeldre oppnår svakere resultater enn de øvrige elevene i lesing og regning, mens det er liten forskjell i engelsk. I likhet med resultatene knyttet til foreldrenes utdanningsnivå, er forskjeller mellom elever i de ulike innvandringskategoriene vel så markert på åttende som på femte trinn.

Noe av forskjellene knyttet til innvandringsbakgrunn henger sammen med at foreldrenes utdanningsnivå varierer mellom gruppene. Dersom vi ikke tar hensyn til utdanningsnivå finner vi at det blant innvandrere og norskfødte med innvandrereforeldre var henholdsvis 21 og 17 prosentpoeng flere som hadde laveste mestringsnivå sammenlignet med øvrige elever i 2008. Disse forskjellene er imidlertid noe mindre når vi tar hensyn til foreldrenes utdanningsnivå. Forskjellene blir da henholdsvis 15 og 12 prosentpoeng når vi kun ser på elever med høyt utdannede foreldre, og 18 og 13 prosentpoeng når vi kun ser på elever med foreldre uten høyere utdanning.

Elever i sentrale kommuner og på store skoler oppnår best resultater

Resultatene fra nasjonale prøver viser en positiv sammenheng mellom prestasjoner og sentraliteten i elevenes skolekommune, særlig på femte trinn. Eksempelvis skåret 25 prosent av elevene i sentrale kommuner på laveste mestringsnivå i regning på femte trinn i 2008, sammenlignet med 31 prosent av elevene i de minst sentrale kommunene. I mer sentrale kommuner er det imidlertid – i snitt – en større andel elever som har foreldre med høyere utdanning, enn i mindre sentrale strøk. Sammenligner vi kun elever med foreldre uten høyere utdanning, ser vi at prestasjonsforskjellene mellom elever i de sentrale og minst sentrale kommunene reduseres.

Lignende forhold knyttet til variasjoner i elevsammensetting vil også kunne være en del av forklaringen på hvorfor elever på store skoler – i snitt – presterer best på de nasjonale prøvene. Mens 30 prosent av elevene som gikk på skoler med mer enn 60 elever på femte trinn skåret på høyeste mestringsnivå i regning i 2008, var tilsvarende andel 21 prosent for elever som gikk på skoler med færre enn 11 elever på femte trinn. Slike forskjeller mellom elever ved store

og små skoler gjør seg også gjeldende i lesing og engelsk, men ikke like markert som for regning.

Guttene gjør det bedre enn jentene i regning - både på femte og åttende trinn

Jentene oppnådde i snitt bedre resultater enn guttene i de nasjonale prøvene i lesing, både på femte og åttende trinn i 2007 og 2008. I regning finner vi derimot et motsatt mønster. På åttende trinn skåret guttene bedre enn jentene både i 2007 og 2008. På femte trinn var disse kjønnsforskjellene mer markert i 2008 enn i 2007. I 2008 skåret 24 prosent av guttene og 29 prosent av jentene på femte trinn på det laveste mestringsnivået i regning. Andelen på det høyeste mestringsnivået var 30 prosent for guttene og 19 prosent for jentene. I engelsk var det kun mindre kjønnsforskjeller på begge trinn både i 2007 og 2008.

1.4. 2009

Helseregnskap, 1997-2008

Jevn økning i helseutgiftene

Norge er blant de land i verden som bruker mest ressurser på helse per innbygger. Helseutgiftene har økt jevnt de siste årene, mens andelen av Fastlands-Norges BNP som blir brukt på helse, har vært relativt stabil siden 2003. Offentlige utgifter til helse øker noe mer enn private.

I 2008 var helseutgiftene regnet per person på 45 500 kroner. Til tross for at helseutgiftene per innbygger er nesten doblet på ti år, har andelen av BNP for Fastlands-Norge som brukes på helse, vært forholdsvis stabil. Andelen økte jevnt fram til 2003 og har deretter avtatt fra 12,5 til 11,8 prosent. Helseutgiftene regnet som andel av totalt BNP har variert noe mer. Denne prosentandelen var på det høyeste i 2003, da økonomien nådde konjunkturbunnen, og var i 2008 på 8,6 prosent.

USA bruker mest, Tyrkia minst

Det er stor forskjell mellom land når det gjelder hvor stor andel av BNP som brukes på helse. I 2006, som er siste publiserte årgang fra OECD, varierte denne mellom 5,7 prosent (Tyrkia) og 15,3 prosent (USA). BNP-andelen sier noe om hvor stor del av samlet verdiska-

ping som prioriteres til helse, og er et relativt tall. Det betyr at land som Norge - med høyt BNP per innbygger - kan ha en relativt lav BNP-andel brukt til helse, men likevel ha relativt høye helseutgifter per innbygger. Tall fra OECD for 2006 viste at helseutgiftene i Norge lå nesten 60 prosent over gjennomsnittet, mens andelen av BNP var noe under OECD-gjennomsnittet.

Helseutgiftene vokser raskere enn BNP

Ser man bort fra prisstigningen, viser tallene en økning i de totale helseutgiftene på nesten 40 prosent de siste ti årene. Det tilsvarer en gjennomsnittlig årlig vekst på 3,4 prosent. Dette er godt over den gjennomsnittlige veksten i BNP på 2,4 prosent, og også høyere enn veksten i BNP for Fastlands-Norge som var drøye 3,2 prosent i samme periode. Helseutgiftene økte gjennomgående noe sterkere i første del av perioden enn i siste.

Det offentlige dekker mer enn tre fjerdedeler av de norske helseutgiftene

Sammenlignet med andre land blir en relativ stor andel av de norske helseutgiftene finansiert over offentlige budsjetter. Denne andelen har økt og de siste årene har drøye 84 prosent av helseutgiftene vært finansiert med offentlige midler. OECD-gjennomsnittet for offentlig finansieringsandel i 2006 var 73 prosent, og med stor variasjon mellom landene. Med unntak av USA og Mexico med rundt 45 prosent offentlig finansiering, er helse-tjenestene i OECD-landene hovedsakelig finansiert med offentlige midler.

Vi betaler tannlegen og egenandeler

Offentlige utgifter til helse dekkes av staten gjennom helseforetakene og over folketrygden, samt av kommunene. De fem siste årene har offentlige helseutgifter utgjort nesten 20 prosent av totale offentlige utgifter. Offentlige midler finansierer de aller fleste helsetjenestene, men andelen varierer mellom de ulike tjenesteområdene. Private utgifter dekker i hovedsak tannhelse og egenandeler til allmennleger, spesialister, medisinskjøp mv.

Samlet sett har fordelingen av utgiftene etter type tjeneste vært relativt stabil over tid. Den største endringen er at

andelen til langtidspleie og pasienttransport har økt. Norske utgifter fordeler seg i stor grad som i andre OECD-land. Den største forskjellen er at utgifter til langtidspleie, sykehjemstjenester og hjemmesykepleie mv. utgjør en større andel av totale utgifter i Norge enn i de øvrige OECD-landene. Det kan skyldes reelle forskjeller, men kan også ha sammenheng med ulik tolkning av retningslinjer i avgrensingen mellom helse- og omsorgstjenester. Dette er mye diskutert i forbindelse med den pågående revisjon av OECD-manualen for føring av helse-regnskap, og grensedragningene er ikke entydige.

27.3.2009

Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter, 2008

Økte oljeinntekter gav stort overskudd

Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter viser et overskudd på nær 480 milliarder kroner i 2008. Dette er mer enn 75 milliarder høyere enn året før og skyldes hovedsakelig økte inntekter fra petroleumsvirksomheten.

Totale inntekter i offentlig forvaltning summerer seg til drøyt 1 430 milliarder kroner i 2008, mot knapt 1 280 milliarder året før. Tallene for 2008 viser rekordhøye inntekter fra petroleumsvirksomheten. De største komponentene i denne inntektskategorien er uttak fra statens forretningsdrift og skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum. Disse økte med 33 prosent - fra i underkant av 300 milliarder kroner i 2007 til om lag 400 milliarder kroner i 2008. Høy oljepris i store deler av 2008 er blant årsakene til de høye petroleumsinntektene.

Det offentlige konsumet øker mest

Også totale utgifter øker og var i 2008 på knapt 960 milliarder kroner, mot drøyt 870 milliarder i 2007. Den største utgiftsøkningen i 2008 var det konsumet som stod for, med en vekst på 43 milliarder kroner, eller i underkant av 10 prosent. Overføringer til private økte med knapt 25 milliarder, eller 7 prosent. Pensjonsstønader (i hovedsak uførepensjon og alderspensjon) er de dominerende overføringspostene, og de vokste med over 13 milliarder. Veksten i utbetalinger

til syke- og fødselspenger var ca. 4,5 milliarder. Differansen mellom totale inntekter og utgifter gir et overskudd, kalt nettofinansinvesteringer, på nesten 480 milliarder kroner i 2008, det høyeste som noen gang er registrert for offentlig forvaltning.

Sosial beskyttelse er formålet med klart høyest utgifter i offentlig forvaltning, med en andel på om lag 40 prosent av totale utgifter. Til sammenligning utgjorde utgifter til helse og utdanning henholdsvis om lag 17 og 13 prosent av totale utgifter.

Rekordhøyt underskudd i kommuneforvaltningen

Kommuneforvaltningens underskudd i 2008 er nær 25 milliarder kroner, målt ved nettofinansinvesteringer. Totale inntekter økte med nesten 20 milliarder kroner sammenlignet med 2007, fordelt på en økning i skatteinntekter på nesten 7,5 milliarder og økte overføringer på drøyt 12 milliarder. Utgiftsøkningen er på 32 milliarder, og om lag halvparten skyldes økte lønnskostnader. Kommuneforvaltningens konsum ut over lønnskostnader økte med knapt 7 milliarder kroner, renter med 4 milliarder og både overføringer til private og kapitalutgifter med 2 milliarder.

Ser vi på de kommunale utgiftene ut fra formålet, viser det seg at utdanning og sosial beskyttelse fortsatt er de dominerende oppgavene i kommunene. Disse to representerer over 55 prosent av de totale utgiftene i kommuneforvaltningen. Den andelen som er brukt til sosial beskyttelse, har fra 2004 økt med om lag 3 prosentpoeng, i hovedsak som følge av satsing overfor barn og familie. Andelen brukt til alminnelig offentlig tjenesteyting, som blant annet omfatter administrative funksjoner, har fra 2005 økt med noe over 2 prosentpoeng.

24.3.2009

Sykefravær, egen- og legemeldt, 4. kvartal 2008

Økt sykefravær i kriserammede næringer

Næringer særlig påvirket av finanskrisen har fått en viss vekst i sykefraværet fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008. Det samlede sykefraværet viste

derimot bare en beskjedent vekst, fra 6,9 til 7,0 prosent.

Veksten i sykefraværet var sterkest innenfor næringer som bygge- og anleggsvirksomhet, produksjon av metallvarer og deler til motorkjøretøyer, salg av motorkjøretøy og visse forretningstjenester. Mens det samlede sykefraværet vokste med 1,7 prosent fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008, var veksten i disse næringene på godt over 5 prosent. Mange av disse bedriftene var i 4. kvartal 2008 inne i en periode med permitteringer/opsigelser eller varsler om dette.

For næringer dominert av offentlig sektor, var det bare små endringer i sykefraværet det siste året.

Økning i privat sektor

Sykefraværet steg med 3,3 prosent i privat sektor fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008. Statlig forvaltning (inkludert helseforetakene) og kommunal forvaltning hadde en nedgang på henholdsvis 1,2 og 0,8 prosent.

Vekst for menn

Menn har en større andel sysselsatt i privat sektor enn kvinner, og særlig i næringer påvirket av finanskrisen. Det var særlig det legemeldte sykefraværet for menn som bidro til økningen i det totale sykefraværet. Det egenmeldte sykefraværet for menn gikk også opp, med 1,7 prosent.

Fortsatt var nivået på sykefraværet for menn lavere enn for kvinner, henholdsvis 5,5 og 8,8 prosent.

Redusert sykefravær i to av de tre nordligste fylkene

Fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008, gikk sykefraværet klart ned i Finnmark, med 7,1 prosent, mens det i Nordland og Hedmark gikk ned med 2,7 prosent. Sterkest vekst hadde Aust-Agder, med 9,6 prosent, og Sør-Trøndelag, med 6,6 prosent.

Rogaland hadde fortsatt det laveste nivået på sykefraværet, med 5,9 prosent. Finnmark hadde på den andre siden det høyeste, med 8,8 prosent.

Noe høyere andel lange sykefravær

Andelen av totalfraværet som varte i mer enn 31 dager i løpet av kvartalet, gikk opp fra 60 prosent til 60,6 prosent fra 4. kvartal 2007 til samme kvartal i 2008. Det egenmeldte sykefraværets andel av totalfraværet økte her fra 14,8 til 14,9 prosent.

Lavere fravær blant eldre kvinner

Det legemeldte sykefraværet for kvinner i aldersgruppene 55-59 år og 50-54 år gikk ned med henholdsvis 3,9 og 2,9 prosent. For kvinner 20-44 år var det derimot vekst i sykefraværet. Denne økningen var sterkest blant 35-39-åringene, med 3,4 prosent.

Det legemeldte sykefraværet for menn økte, og sterkest vekst hadde 25-29-åringene, med 6,1 prosent.

Vi har ikke data om egenmeldt sykefravær etter alder.

1.4. 2009

Helseregnskap, 1997-2008

Jevn økning i helseutgiftene

Norge er blant de land i verden som bruker mest ressurser på helse per innbygger. Helseutgiftene har økt jevnt de siste årene, mens andelen av Fastlands-Norges BNP som blir brukt på helse, har vært relativt stabil siden 2003. Offentlige utgifter til helse øker noe mer enn private.

I 2008 var helseutgiftene regnet per person på 45 500 kroner. Til tross for at helseutgiftene per innbygger er nesten doblet på ti år, har andelen av BNP for Fastlands-Norge som brukes på helse, vært forholdsvis stabil. Andelen økte jevnt fram til 2003 og har deretter avtatt fra 12,5 til 11,8 prosent. Helseutgiftene regnet som andel av totalt BNP har variert noe mer. Denne prosentandelen var på det høyeste i 2003, da økonomien nådde konjunkturbunnen, og var i 2008 på 8,6 prosent.

USA bruker mest, Tyrkia minst

Det er stor forskjell mellom land når det gjelder hvor stor andel av BNP som brukes på helse. I 2006, som er siste publiserte årgang fra OECD, varierte denne mellom 5,7 prosent (Tyrkia) og

15,3 prosent (USA). BNP-andelen sier noe om hvor stor del av samlet verdiskaping som prioriteres til helse, og er et relativt tall. Det betyr at land som Norge - med høyt BNP per innbygger - kan ha en relativt lav BNP-andel brukt til helse, men likevel ha relativt høye helseutgifter per innbygger. Tall fra OECD for 2006 viste at helseutgiftene i Norge lå nesten 60 prosent over gjennomsnittet, mens andelen av BNP var noe under OECD-gjennomsnittet.

Helseutgiftene vokser raskere enn BNP

Ser man bort fra prisstigningen, viser tallene en økning i de totale helseutgiftene på nesten 40 prosent de siste ti årene. Det tilsvarer en gjennomsnittlig årlig vekst på 3,4 prosent. Dette er godt over den gjennomsnittlige veksten i BNP på 2,4 prosent, og også høyere enn veksten i BNP for Fastlands-Norge som var drøye 3,2 prosent i samme periode. Helseutgiftene økte gjennomgående noe sterkere i første del av perioden enn i siste.

Det offentlige dekker mer enn tre fjerdedeler av de norske helseutgiftene

Sammenlignet med andre land blir en relativ stor andel av de norske helseutgiftene finansiert over offentlige budsjetter. Denne andelen har økt og de siste årene har drøye 84 prosent av helseutgiftene vært finansiert med offentlige midler. OECD-gjennomsnittet for offentlig finansieringsandel i 2006 var 73 prosent, og med stor variasjon mellom landene. Med unntak av USA og Mexico med rundt 45 prosent offentlig finansiering, er helse-tjenestene i OECD-landene hovedsakelig finansiert med offentlige midler.

Vi betaler tannlegen og egenandeler

Offentlige utgifter til helse dekkes av staten gjennom helseforetakene og over folketrygden, samt av kommunene. De fem siste årene har offentlige helseutgifter utgjort nesten 20 prosent av totale offentlige utgifter. Offentlige midler finansierer de aller fleste helsetjenestene, men andelen varierer mellom de ulike tjenesteområdene. Private utgifter dekker i hovedsak tannhelse og egenandeler til allmennleger, spesialister, medisinskjøp mv.

Samlet sett har fordelingen av utgiftene etter type tjeneste vært relativt stabil over tid. Den største endringen er at andelen til langtidspleie og pasienttransport har økt. Norske utgifter fordeler seg i stor grad som i andre OECD-land. Den største forskjellen er at utgifter til langtidspleie, sykehjemstjenester og hjemmesykepleie mv. utgjør en større andel av totale utgifter i Norge enn i de øvrige OECD-landene. Det kan skyldes reelle forskjeller, men kan også ha sammenheng med ulik tolkning av retningslinjer i avgrensingen mellom helse- og omsorgstjenester. Dette er mye diskutert i forbindelse med den pågående revisjon av OECD-manualen for føring av helse-regnskap, og grensedragningene er ikke entydige.

27.3.2009

Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter, 2008

Økte oljeinntekter gav stort overskudd

Offentlig forvaltnings inntekter og utgifter viser et overskudd på nær 480 milliarder kroner i 2008. Dette er mer enn 75 milliarder høyere enn året før og skyldes hovedsakelig økte inntekter fra petroleumsvirksomheten.

Totale inntekter i offentlig forvaltning summerer seg til drøyt 1 430 milliarder kroner i 2008, mot knapt 1 280 milliarder året før. Tallene for 2008 viser rekordhøye inntekter fra petroleumsvirksomheten. De største komponentene i denne inntektskategorien er uttak fra statens forretningsdrift og skatt på inntekt og formue ved utvinning av petroleum. Disse økte med 33 prosent - fra i underkant av 300 milliarder kroner i 2007 til om lag 400 milliarder kroner i 2008. Høy oljepris i store deler av 2008 er blant årsakene til de høye petroleumsinntektene.

Det offentlige konsumet øker mest

Også totale utgifter øker og var i 2008 på knapt 960 milliarder kroner, mot drøyt 870 milliarder i 2007. Den største utgiftsøkningen i 2008 var det konsumet som stod for, med en vekst på 43 milliarder kroner, eller i underkant av 10 prosent. Overføringer til private økte med knapt 25 milliarder, eller 7 prosent. Pensjonsstønader (i hovedsak uførepensjon og alderspensjon) er de dominerende overføringspostene, og de vokste med over 13 milliarder. Veksten i utbetalinger til syke- og fødselspenge var ca. 4,5 milliarder. Differansen mellom totale inntekter og utgifter gir et overskudd, kalt nettofinansinvesteringer, på nesten 480 milliarder kroner i 2008, det høyeste som noen gang er registrert for offentlig forvaltning.

Sosial beskyttelse er formålet med klart høyest utgifter i offentlig forvaltning, med en andel på om lag 40 prosent av totale utgifter. Til sammenligning utgjorde utgifter til helse og utdanning henholdsvis om lag 17 og 13 prosent av totale utgifter.

Sosial beskyttelse er formålet med klart høyest utgifter i offentlig forvaltning, med en andel på om lag 40 prosent av totale utgifter. Til sammenligning utgjorde utgifter til helse og utdanning henholdsvis om lag 17 og 13 prosent av totale utgifter.

Rekordhøyt underskudd i kommune-forvaltningen

Kommuneforvaltningens underskudd i 2008 er nær 25 milliarder kroner, målt ved nettofinansinvesteringer. Totale inntekter økte med nesten 20 milliarder kroner sammenlignet med 2007, fordelt på en økning i skatteinntekter på nesten 7,5 milliarder og økte overføringer på drøyt 12 milliarder. Utgiftsøkningen er på 32 milliarder, og om lag halvparten skyldes økte lønnskostnader. Kommuneforvaltningens konsum ut over lønnskostnader økte med knapt 7 milliarder kroner, renter med 4 milliarder og både overføringer til private og kapitalutgifter med 2 milliarder.

Ser vi på de kommunale utgiftene ut fra formålet, viser det seg at utdanning og sosial beskyttelse fortsatt er de dominerende oppgavene i kommunene. Disse to representerer over 55 prosent av de totale utgiftene i kommuneforvaltningen. Den andelen som er brukt til sosial beskyttelse, har fra 2004 økt med om lag 3 prosentpoeng, i hovedsak som følge av satsing overfor barn og familie. Andelen brukt til alminnelig offentlig tjenesteyting, som blant annet omfatter administrative funksjoner, har fra 2005 økt med noe over 2 prosentpoeng.

24.3.2009

Sykefravær, egen- og legemeldt, 4. kvartal 2008

Økt sykefravær i kriseram- mede næringer

Næringer særlig påvirket av finanskrisen har fått en viss vekst i sykefraværet fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008. Det samlede sykefraværet viste derimot bare en beskjeden vekst, fra 6,9 til 7,0 prosent.

Veksten i sykefraværet var sterkest innenfor næringer som bygge- og anleggsvirksomhet, produksjon av metallvarer og deler til motorkjøretøyer, salg av motorkjøretøy og visse forretningstjenester. Mens det samlede sykefraværet vokste med 1,7 prosent fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008, var veksten i disse næringene på godt over 5 prosent. Mange av disse bedriftene var i 4. kvartal 2008 inne i en periode med permittering/oppsigelser eller varsler om dette.

For næringer dominert av offentlig sektor, var det bare små endringer i sykefraværet det siste året.

Økning i privat sektor

Sykefraværet steg med 3,3 prosent i privat sektor fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008. Statlig forvaltning (inkludert helseforetakene) og kommunal forvaltning hadde en nedgang på henholdsvis 1,2 og 0,8 prosent.

Vekst for menn

Menn har en større andel sysselsatt i privat sektor enn kvinner, og særlig i næringer påvirket av finanskrisen. Det var særlig det legemeldte sykefraværet for menn som bidro til økningen i det totale sykefraværet. Det egenmeldte sykefraværet for menn gikk også opp, med 1,7 prosent.

Fortsatt var nivået på sykefraværet for menn lavere enn for kvinner, henholdsvis 5,5 og 8,8 prosent.

Redusert sykefravær i to av de tre nordligste fylkene

Fra 4. kvartal 2007 til 4. kvartal 2008, gikk sykefraværet klart ned i Finnmark, med 7,1 prosent, mens det i Nordland og Hedmark gikk ned med 2,7 prosent. Sterkest vekst hadde Aust-Agder, med

9,6 prosent, og Sør-Trøndelag, med 6,6 prosent.

Rogaland hadde fortsatt det laveste nivået på sykefraværet, med 5,9 prosent. Finnmark hadde på den andre siden det høyeste, med 8,8 prosent.

Noe høyere andel lange sykefravær

Andelen av totalfraværet som varte i mer enn 31 dager i løpet av kvartalet, gikk opp fra 60 prosent til 60,6 prosent fra 4. kvartal 2007 til samme kvartal i 2008. Det egenmeldte sykefraværets andel av totalfraværet økte her fra 14,8 til 14,9 prosent.

Lavere fravær blant eldre kvinner

Det legemeldte sykefraværet for kvinner i aldersgruppene 55-59 år og 50-54 år gikk ned med henholdsvis 3,9 og 2,9 prosent. For kvinner 20-44 år var det derimot vekst i sykefraværet. Denne økningen var sterkest blant 35-39-åringene, med 3,4 prosent.

Det legemeldte sykefraværet for menn økte, og sterkest vekst hadde 25-29-åringene, med 6,1 prosent.

Vi har ikke data om egenmeldt sykefravær etter alder.